

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOMUNCU BABA TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINI

VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (23-24 Ekim 2023)

Tam Metin Kitabı

EDİTÖRLER

Ramazan ATA

Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Ayşegül CAN

Aksaray Üniversitesi,

Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Mahmut ULU

Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Nagehan VURGUN

Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Nur Kevser NAMLI

Aksaray Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Hakan ÖZDEMİR

Aksaray Üniversitesi,

Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt Meslek Yüksekokulu

ISBN: 978-605-72893-7-7

Ocak 2024

“VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu” isimli kitabın tüm yayın hakları Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne ait olup her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı, editörlerin önceden yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, bir geri çağrı sisteminde saklanamaz veya herhangi bir biçimde elektronik veya mekanik, kopyalama, kayıt veya başka yollarla iletilemez.

All rights of publication of the book “VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu” belong to Aksaray University Somuncu Baba History and Culture Research and Practice Center and all rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronical, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of editors.

Kitap içerisinde yer alan metinlerin Turnitin programında benzerlikleri incelenmiş ve benzerlik oranının en çok %25 olması durumu dikkate alınmıştır. Tam metin içeriklerinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Doç. Dr. Ramazan ATA
Sempozyum Başkanı

İletişim

aksaraysempozyumu@aksaray.edu.tr

Sekreter

Öğr. Gör. Dr. Ayşegül CAN (Aksaray Üniversitesi)

VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (23-24 Ekim 2023)
8th. International Aksaray Symposium (23-24 October 2023)
Tam Metinler / Full Texts

İçindekiler

KURULLAR	III
Takdim	I
Sunuş	VII
BİLDİRİ TAM METİNLERİ	X
AKSARAY'DA 1923-2023 YILLARI ARASINDA YAPILMIŞ OLAN	11
ARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARI	11
Ali BAKAR.....	11
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AND RESEARCHS IN AKSARAY BETWEEN 1923-2023	12
ENERJİ VERİMLİLİĞİ İÇİN DOĞAL LİFLİ YALITIM MALZEMELERİNİN PERFORMANSLARI ÜZERİNE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA	29
Arş. Gör. Hazal BOYDAK DEMİR.....	29
Prof. Dr. Figen BALO.....	29
A CASE STUDY ON THE PERFORMANCES OF NATURAL FIBER INSULATION MATERIALS FOR ENERGY EFFICIENCY	30
AKSARAY-GÜZELYURT BELEDİYESİ ARŞİVİNDE MUHAFAZA EDİLEN MERA ANLAŞMAZLIĞI KONULU İKİ BELGENİN DEĞERLENDİRMESİ	39
Prof. Dr. Necmettin AYGÜN.....	39
Arş. Gör. Adem KELEŞ.....	39
Arş. Gör. Bahar KAYMAZ.....	39
ORCID: 0000-0002-0178-4789	39
THE EVALUATION OF TWO DOCUMENTS ON THE PASTURE CONFLICT STORED IN THE AKSARAY-GÜZELYURT MUNICIPALITY ARCHIVES	40
YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ HİBRİT KULLANIMI İLE BİR ENDÜSTRİYEL TESİS İÇİN ENERJİ SİSTEMİNİN OPTİMİZASYONU VE	62
TASARIMI	62
Aziz YİĞİT	62
Prof. Dr. Figen BALO.....	62
ENGLISH TITLE OF THE FULTEXT	63
OSMANLI MADEN LOJİSTİĞİNDE AŞİRETLERİN ROLÜ: BOYNUİNCELİ AŞİRETİ ..	73
Dr. Pınar DOĞANAY	73
Doç. Dr. Eyyub ŞİMŞEK.....	73
THE ROLE OF TRIBES IN OTTOMAN MINING LOGISTICS: BOYNUİNCELİ TRIBLE	74
GELENEKSEL KONUT YAPILARINDAKİ MEKÂN KURGUSU DEĞİŞİMİNE BİR ÖRNEK: AKSARAY HACI OSMAN ÜNSAL EVİ	83
Öğr. Gör. Rana ATA ÜNSAL.....	83
Mimar Kader ZOR.....	83
Mimar Esra ÇELİK.....	83

<i>AN EXAMPLE OF TRANSFORMATION OF SPACE ORGANIZATION IN.....</i>	<i>84</i>
<i>TRADITIONAL RESIDENTIAL BUILDINGS: AKSARAY HACI OSMAN ÜNSAL HOUSE</i>	
.....	<i>84</i>
<i>ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN SAĞLIKLA İLİŞKİLİ FİZİKSEL UYGUNLUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ.....</i>	<i>101</i>
İsmail Çağlar SAĞDIÇ	101
Büşra KARGIN.....	101
Çiğdem YAPICI.....	101
Doç. Dr. Murat ERGİN.....	101
<i>EXAMINATION OF HEALTH-RELATED PHYSICAL FITNESS LEVELS OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITY.....</i>	<i>102</i>
<i>AKSARAYLI RIZÂÛÎ'NİN KALEMİNDEN SAFİYYÜDDÎN-İ ERDEBÎLÎ ETRAFINDA GELİŞEN KISA BİR HİKÂYE YA DA İBNİ BEZZÂZ'IN SAFVETÜ'S-SAFÂ'SINDAN KISMİ ÇEVİRİ.....</i>	<i>112</i>
Muhammet H. CANKURT	112
Doç. Dr. Muhittin TURAN.....	112
<i>A SHORT STORY DEVELOPED AROUND SAFİYYÜDDÎN-İ ERDEBÎLÎ FROM AKSARAYLI RIZÂÛÎ OR PARTIAL TRANSLATION FROM IBNI BEZZÂZ'S SAFVETU'S-SAFÂ</i>	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>

KURULLAR

Onur Kurulu

Mehmet Ali KUMBUZOĞLU, Aksaray Valisi
Evren DİNÇER, Aksaray Belediye Başkanı
Alpay ARIBAŞ, Aksaray Üniversitesi Rektörü

Düzenleme Kurulu

Yakup Kadri PEREK, Aksaray Belediyesi Başkan Yrd.
Prof. Dr. Yavuz Selim ÇAKMAK, Aksaray Üniversitesi Rektör Yrd.
Mustafa DOĞAN, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürü
Doç. Dr. Ramazan ATA
Dr. Öğr. Üyesi Kudret Safa GÜMÜŞ
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ULU
Dr. Öğr. Üyesi Nagehan VURGUN
Öğr. Gör. Dr. Ayşegül CAN
Öğr. Gör. Hakan ÖZDEMİR
Arş. Gör. Nur Kevser NAMLI

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Ayhan ÖZÇİFÇİ, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Aysen SOYSALDI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül GÜNEY, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı SEZER, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hatim ELHATİP, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan GÜRSOY, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammed SARI, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin AYGÜN, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat TOPAL, Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Osman DOĞANAY, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Ozan YILMAZ, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi KUZUOĞLU, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Seher KARAMAN, Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Sergii V. SOROKİN, Ukrayna Kiev Milli Dilbilim Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman DOĞAN, Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdolvahid SOOFIZADEH, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulmuttalip İPEK, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. A. Cüneyt ER, Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Ali KAYA, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ÖCAL, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan AKTAN, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Fadime EROĞLU, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan EKİCİ, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KAHRAMAN, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ivanna BANCOVA, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail BAYRAKLI, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. İrina POKROVSKA, Ukrayna Kiev Milli Taras Shevchenko Üniversitesi
Doç. Dr. Ludmila KOR, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Mariya YANIOGLO, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Mehterhan FURKANİ, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Murat GÜL, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ŞEN, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Necattin HANAY, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Rabia Gökçen KAYABAŞI, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Raisa KOVRIKOVA, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ATA, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Selahattin SATILMIŞ, Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Sofia SULAC, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Tatiana TIMKOVA, Ukrayna Kiev Milli Dilbilim Üniversitesi
Doç. Dr. Turan AÇIK, Aksaray Üniversitesi

Doç. Dr. Zemine ALIYEVA, Kiev National Taras Shevchenko Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adel Fadhil Abed ABED, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Betül ÖZTÜRK, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eda TOK, Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz KÜRKLÜ BOZKIR, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Galina MUTAF, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Garip AYDIN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan EKİCİ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERDAL, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜNEŞ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut ULU, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami YILDIZ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet CAN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nagehan VURGUN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necattin HANAY, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Saddam Husein KAZUM, Irak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şuayip KARATAŞ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞİMŞEK, Aksaray Üniversitesi
Dr. Güllü KARANFİL, Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kudret Safa GÜMÜŞ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Ayşegül CAN, Aksaray Üniversitesi

Takdim...

İnsanları tekemmül ettiren ve zamana kıymet katan şey yaşanmışlıklar ve onların geride bıraktığı acı, tatlı hatıralardır. Hatıralar ise birikir ve hafızayı inşa ederler. Her ne kadar geçmişte yaşanmış hadiselerden müteşekkil gibi görünse de güçlü bir hafıza, geleceği de şekillendirir, hata yapma ihtimalini azaltır, emin ve doğru adımlar atılmasına destek olur. Gelecek, ancak geçmişin omuzlarında yükselir.

Aksaray, binlerce yıllık tarihi ile “Kadim Medeniyet” olarak zikredilmeyi ziyadesi ile hak ediyor. Geçmişten günümüze oluşturulan kültürel mirasın araştırılması ve bunların kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması hepimiz için mühim bir vazifedir. Bu manada Aksaray, sahip olduğu kültür ve medeniyet değerleriyle üzerinde çok yönlü araştırmaların yapılacağı müstesna illerimizden biridir.

Aksaray her dönemde siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel yönden önemli bir merkez olma özelliğini korumuş, tarih boyunca insanlığın savaş, göç vb. büyük hadiselerine sahne olmuştur. Anadolu'nun ortasında zengin tarih ve kültür mirasıyla temayüz eden Aksaray; Hitit, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük devletler için bazen stratejik bir merkez, bazen de askeri bir üs olmuştur. Anadolu yol güzergâhları üzerinde her zaman önemli bir geçiş sahası olan Aksaray, özellikle Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bölgenin en mühim ticaret merkezlerinden biri haline gelmiş, Selçuklulara ait en büyük kervansaraylar Aksaray'da inşa edilmiştir.

Aksaray günümüzde de güçlü turizm özellikleri, tarımsal zenginlikleri, gelişen sanayisi ve yoğun ticari kapasitesiyle bu önemini koruyarak, yapılan yeni yatırımlarla daha da gelişiyor, her alanda hedefine emin adımlarla ilerliyor.

Bu yönüyle tarihten gelen değerlerimizi geleceğe taşıma noktasında bu yıl sekizincisi düzenlenen Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nun da anlamlı bir hamle olduğunu düşünüyorum. Çalışmaların kayıt altına alınması ve her yıl yapılıyor olması ciddi bir hafıza ve arşiv oluşturuyor. Oturum konularına baktığımızda Aksaray ile ilgili olarak ekolojik yapıdan endemik bitkilere, yerel mimariden mutfak kültürüne, masallardan türkülere, tıbbi atıklardan geri dönüşüme, kadın yaşamından folkloru kadar aklımıza gelebilecek bütün konular ele alınıyor. Yaşadığınız şehri iyi tanımak, size doğru hizmet üretme imkânını verir. Doğru hizmet ise şehrinizi cazibe merkezi yapar. Bu da ancak bilgiyle ve bu tür bilimsel çalışmalarla olur. Bunun için bilgi en büyük güçtür.

Şüphesiz ki her şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel veya turistik değerleri vardır. Ancak bir şehri farklı kılacak ve bir adım öne geçirecek olan şey; ilkleri, enleri ve tekleridir. Bu manada Aksaray, zengin bir tarih, eşsiz bir coğrafya ve derin bir manevi dokuya sahiptir. Burası, Aşıkli Höyük ile başlayan binlerce yıllık geçmişi sinesinde barındırır. Doğu ve Batı medeniyetlerinin tam ortasında olması hasebiyle farklı kültürlerle beşiklik yapar. Onun için mimari dokusunda bile bu medeniyetlerin izlerini taşıyan motifleri görürsünüz. Örneğin Güzelyurt ilçemizde yer alan Manastır Vadisi Hristiyanlık tarihi açısından oldukça önemlidir. Ortodoks Mezhberi'nin kurucularından Aziz Gregorius bu bölgede yaşamış, Ortodoksluğun temelleri bu

coğrafyada atılmıştır. Ayrıca içerisinde insanların yaşam sürdüğü dünyanın en büyük kanyonu Ihlara Vadisi ve tarihte ilk yüksek sesli ayininin yapıldığı Selime Katedrali de bölgemizde her yıl binlerce turisti ağırlayan cazibe merkezleridir.

Ticaret yolları üzerinde olduğu için tam bir hanlar şehridir Aksaray. Anadolu Selçuklu Devleti'nin inşa ettiği en büyük kervansaray olma özelliğini taşıyan Sultanhanı Kervansarayı ve Aksaray'da bulunan diğer hanlar, Kapadokya bölgesine gelen turistlerin gözde ziyaret mekânlarıdır. Sultanhanı ilçemiz, ayrıca Türkiye'nin ve dünyanın en önemli antik halı tamir merkezi konumundadır.

Aksaray tarihi için en özel dönemlerden biri hiç şüphesiz ki Anadolu Selçuklu devridir. Anadolu'nun fethiyle başlayan süreçte Konya merkezli büyük bir devlete dönüşen Anadolu Selçukluları, Aksaray'ı, ikinci payitaht gibi görmüşler, şehri her yönden imar ederek önemli bir kültür ve medeniyet merkezi oluşturmuşlardır. Şehirde yürütülen ilmi çalışmalar ile Aksaray kısa bir süre sonra "Dârü'l İlm, Dârü's Süleha, Dârü'z Zafer, Kubbetü'l İslam" gibi isimlerle anılmaya başlamış, Tapduk Emre, Yunus Emre, Cemâleddin Aksarâyî, Somuncu Baba, Yusuf Hakîki, Cemal Halvetî, Zenbilli Ali Cemâlî, Pir Ali Sultan Aksarâyî ve daha nice büyük ilim ve irfan ehli şahsiyetin yurdu olarak bilinmiştir.

Bütün bu özellikleri ile Aksaray, gerçek manada Anadolu'nun özeti, hatta özüdür. Bu özü korumak hepimizin ortak sorumluluğudur. Burada özellikle bütün kurumlarımız ve sivil toplum kuruluşlarımızın desteği ile kadim bir medeniyet merkezi olan Aksaray'ın tüm yönleriyle ele alınması temel hedefimizdir. Bu sebeple bu yıl sekizincisini gerçekleştirdiğimiz Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nun ileriki yıllarda da devam etmesi en büyük arzumuzdur.

VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nun hayırlara vesile olmasını diliyor, sempozyum bildirilerini içeren bu eserin kültürel hayatımıza katkılar sağlamasını temenni ediyorum. Sempozyuma sundukları bildirilerden dolayı kıymetli araştırmacılarımıza, sempozyum hazırlıklarını koordine eden Somuncu Baba Araştırma Merkezi ile sempozyumda görev alan kurullarımıza, sempozyumun gerçekleştirilmesini sağlayan Valiliğimiz, Belediyemiz, Üniversitemiz ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüz çalışanlarına ve emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
Aksaray Valisi

Takdim...

Aksaray Cumhuriyetimizin 100. Yılında birçok önemli projeye imza attık. Ayrıca yapılan, yapılacak olan her türlü kültürel, sanatsal etkinliğe de katkılarımızı sunmaya devam ediyoruz. Biliyoruz ki bu güzel ve tarihi şehrimiz her şeyin en güzeline layıktır. Uzun zamandır ve istikrarlı bir şekilde düzenlenen Aksaray sempozyumu akademik dünyanın şehrimize katkıları bakımından oldukça önemlidir. VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nun hayırlı olmasını canı gönülden dilerim.

On bin yıllık bir birikimin izlerini görebildiğimiz Aksaray'ımız, Anadolu'muzun bu güzel şehri stratejik konumu ve coğrafi özelliklerinden dolayı tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, ekonomik ve kültürel alanlarda önemli bir merkez olmuştur. Anadolu'nun ortasında, yolların kavşak noktasında bulunan Aksaray, tarihteki önemli yolların güzergahlarından birisi olmuştur. Kronolojik olarak düşünüldüğünde Aşıklıhöyük, Güvercinkaya, Acemhöyük ve diğer tarihi bölgelerden tespit edilen bilgiler Aksaray'ın on bir bin yıldan beri önemli bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir. Aksaray Anadolu'ya hâkim olmuş Hitit, Pers, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi güçlü uygarlıklar için de önemli bir merkez olmuş, özellikle Kapadokya'da Hıristiyanlığın yayıldığı ilk dönemlerde öne çıkan bir bölge olmuştur. Aksaray'ımız, aynı zamanda Türk-İslam kültürünün yaşandığı ve yaşatıldığı bir yerdir. İslam'ın ve Türklüğün mührü vurulan şehrimizdeki eserler de gelinlik kızın boynundaki mücevherden farksızdır.

Biliyoruz ki şehirleri güçlü kılan etkenlerin başında o şehrin tarihi ve kültürel birikimi gelir. Bu bağlamda bilim, sanat, mimari ve edebi alanda zengin bir birikime sahip olan Aksaray'ı anlatan her nevi çalışmayı ve bu konuda ortaya konulan her türlü fikir ve çabayı önemsiyoruz. Aksaray Belediyesi olarak tarihimizin ve kültürümüzün daha güzel anlaşılabilmesi için kaliteli projeleri desteklediğimiz gibi kültürel yayınlar da yapıyoruz.

23-24 Ekim 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu Aksaray'ımızın hem dünü hem yarını için çok önemlidir. Çünkü tarih, kültür, edebiyat gibi sosyal bilimlerle alakalı bildiriler hafızamızı güçlendirirken fen ve teknoloji ile ilgili bildiriler bizleri yarınlar için bilimin ışığında hazırlamaktadır. Şimdiye kadar Aksaray'ımızın tarihine, kültürüne yapılan ve yapılacak her işi önemsedik, destekledik. Sempozyumun hazırlanmasında emeği bulunanlara, bildirileriyle katkıda bulunan akademisyenlere ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Daha nice bilimsel toplantıların yapılmasını diliyorum.

Sevgi ve saygılarımla...

Dr. Evren DİNÇER
Aksaray Belediye Başkanı

Takdim...

Aksaray'ın tarihinin, turizminin, kültürünün, sanatının, mimarisinin, yetiştirdiği şahsiyetlerin; hâsılı toplumsal yaşantısına ilişkin tüm yönlerinin bilimsel bir disiplin içinde ele alındığı "Uluslararası Aksaray Sempozyumu" nun sekizincisi gerçekleştirildi. Cumhuriyetimizin ilk yüz yılında şehrimiz için oluşturmaya başladığımız külliyyatı ikinci yüzyılında daha da geliştireceğiz.

Aksaray, kadim bir kent. Tarihsel süreç içerisinde her daim önemini korumuş, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış şehrimizi tanıtmak, onu daha iyi tanımakla mümkün olabilir. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, bu tanıma ve tanıtma çabasının somut bir yansımasıdır. Bilimsel çalışmalar, Aksaray'ın kültürel birikiminin geleceğe aktarımında hiç kuşkusuz çok önemli bir yerde durmaktadır. Şu ana kadar yapılan sempozyumlar aracılığı ile şehrin farklı yönlerine vurgu yapan toplam 460 akademik bildiri ortaya çıktı. Her biri birbirinden kıymetli bu çalışmalar bir yandan Aksaray'ı daha iyi anlamaya ve anlatmaya katkı sunarken diğer yandan şehre duyulan aidiyeti ve duygusal bağı kuvvetlendirmektedir. Sempozyum bunların ötesinde, şehirde birlik ve beraberlik içinde iş üretme gayretlerinin de nadide bir örneğidir. Aksaray Üniversitesi'nin öncülük ettiği çalışma, Aksaray Valiliği, Aksaray Belediyesi, Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi katılımlarıyla şekillenmektedir. Süreçte emeği geçen herkese canı gönülden teşekkürlerimizi sunuyor, el birliği içinde Aksaray'ımız için çalışmaya dair taşıdığımız kararlılığı bir kere daha vurgulamak istiyoruz.

Aziz Aksaray'ımızın geleceğini kurgularken hepimize ilham olan Sempozyumun dokuzuncusunda buluşmak dileğiyle...

Prof. Dr. Alpay ARIBAŞ
Aksaray Üniversitesi Rektörü

Takdim...

Tarih boyunca bilgiye ulaşan ve medeniyet sahasında kıymetli çalışmalar yapan toplumlar daima önemszenmiş, dünya üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Bu bağlamda ülke ve şehirlerin gelişiminde nitelikli insanların yetiştirilmesi ve ilmi çalışmaların artırılması önem arz etmektedir.

Geçmiş başarılarla dolu olan milletimiz de bulunduğu her coğrafyada kültür ve medeniyet değerlerini yaşatarak insanlığın gelişimine ciddi katkılarda bulunmuştur. Haddizatında tarihi kayıtlarda ilim şehri olarak anılan Aksaray'ımızı da bu minvalde değerlendiriyor, şehrimizle ilgili yapılacak her türlü ilmi çalışmayı önemsiyoruz. Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi koordinasyonunda Valiliğimiz, Aksaray Belediyemiz, Üniversitemiz ve Kültür Turizm Müdürlüğümüz iş birliğinde 8 yıldır devam eden Aksaray Sempozyumu ile bu manada şehrimize dair önemli bilgiler elde edilmiş, sempozyumda sunulan bildiri-ler kitaplaştırılarak halkımızın istifadesine sunulmuştur.

Aksaray, tarihinden aldığı güç ve muhteşem potansiyeli ile her alanda hızla ilerlerken, şehrimizin kültürel yönden gelişimini de dikkatle takip ediyoruz. Türkiye'nin tam ortasında, tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Aksaray, her zaman stratejik öneme haiz olmuş, Anadolu ve dünya üzerinde kurulmuş pek çok medeniyetle sürekli etkileşim içerisinde bulunmuştur. Şehrimiz uzun tarihi geçmişi, zengin kültürel mirası, muhteşem doğası ve manevi değerleriyle kültür ve medeniyet alanında Anadolu'nun parlayan yıldızıdır. Ekonomik gelişme ve sosyal ahengin yanında; Ihlara Vadisi, Hasan Dağı, Tuz Gölü, Narlı Göl gibi harikulade tabii güzellikleri; kaya oyma mimari yapıları, yeraltı şehirleri, kervansarayları, cami, türbe ve tarihi şahsiyetleri ile de öne çıkan Aksaray, aynı zamanda turizm alanında da Kapadokya bölgesinin en gözde şehirlerinden biridir.

11 bin yıl yıllık tarihi geçmişiyle kültür ve medeniyet sahasında hatırı sayılır bir birikime sahip olan Aksaray'ın günümüzde de bu özelliğini devam ettirebilmesi için, bu ve benzeri çalışmaların oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Bunun yanında medeniyet değerlerinin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması kadar, bu değerlerin sonraki nesiller tarafından benimsenmesi ve topluma mâl edilmesi de mühim bir görevdir. Bu vesileyle kurumlarımızın iş birliğinde 8 yıldır aralıksız gerçekleştirilen Aksaray Sempozyumu'nun şehrimiz ve ülkemiz adına kıymetli bir adım olduğunu düşünüyor, emeği geçenlere minnettarlığımızı ifade ediyoruz.

VIII. Uluslararası Aksaray Sempozyumu'na sunulan bildiri-leri içeren bu çalışmanın ilimiz ve ülkemiz kültür hayatına katkılar sağlamasını diliyor, eserin Aksaray üzerine yapılacak yeni araştırmalara vesile olmasını temenni ediyoruz. Ayrıca bu sempozyumun gerçekleşmesini sağlayan Aksaray Valiliğimize, Aksaray Belediyemize, Aksaray Üniversitemize, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüze, Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezimize, sempozyum kurullarında görev yapan hocalarımıza, bildiri-leri ile katkı sağlayan kıymetli araştırmacılarımıza ve emeği geçen herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Mustafa DOĞAN
İl Kültür ve Turizm Müdürü

Sunuş...

Bilimsel çalışmaların merkezi konumundaki üniversiteler; buldukları şehre ilmi katkılar sunarken bölgenin diğer önemli kurumlarıyla birlikte hareket ederek buldukları bölgelere yaptıkları katkıyla da önem arz etmektedir. Bu anlayış çerçevesinde; Aksaray Valiliği, Aksaray Belediyesi, Aksaray Üniversitesi, iş birliği ile düzenlenen Uluslararası VIII. Aksaray Sempozyumu, 23-24 Ekim 2023 tarihlerinde Aksaray Üniversitesi'nin ev sahipliğinde Aksaray Üniversitesi Konferans salonunda açılış konuşmalarıyla ve sonrasında da online bildiri sunumlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Sempozyumun açılışındaki protokol konuşmalarının ardından, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Haşim ŞAHİN, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Dönemi Aksaray Şehri'nin İlim ve Kültür Hayatımızdaki Yeri" adlı bir sunum gerçekleştirilmiştir. ŞAHİN sunumunda, Aksaray'ın on bin yıllık tarihi geçmişine dikkat çekerek, Aksaray'ı şehir-i sülehâ olarak nitelendirmenin doğru bir yaklaşım olacağını vurguladı. Osmanlı Dönemine damgasını vuran Bayramîlik geleğinin kaynak noktası olarak Somuncu Baba'nın adının zikredilmesi gerektiğini söyleyen ŞAHİN, bu noktada ilk dönem Osmanlı Devleti'nin prestij yapılarından biri olan Bursa Ulu Camii'nin açılış hutbesinin Somuncu Baba tarafından; İstanbul'un fethi sonrasında Ayasofya'da ilk hutbenin Somuncu Baba'nın öğrencisi olan Hacı Bayram Veli'nin öğrencilerinden Akşemsettin tarafından okunmuş olmasının önemli bir gösterge olduğuna dikkat çekti. Aksaray'ı Somuncu Baba özelinde değerlendirmesinin yanında; Pirî Mehmet Paşa, Yusuf Hakikî Baba ve Cemalettin Aksarayî gibi önemli şahsiyetlere de değindi. Ayrıca Aksaray Müzesi'nde yer alan "kedi mumyaları"nın da dünyada eşi benzeri olmadığını, bunun da günümüz dünyasında önem arz ettiğini belirtti. Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Süleyman DOĞAN, "Somuncu Baba'nın Terbiye Metodu'ndan Günümüze Yansıyan Eğitim Değerleri" adlı bir sunum gerçekleştirmiştir. Doğan, sunumuna "Aksaray'ım" adlı kendisi tarafından kaleme alınmış bir şiirle başladı. DOĞAN, daha sonra sunumunda; Somuncu Baba'nın kendi döneminde uygulamış olduğu eğitim metodlarından örnekler verdi. Sosyolojik açıdan çok önemli değerlendirmeler yapan DOĞAN, aynı zamanda; Aksaray'ın çevre illerinde, Ahi Evran Üniversitesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi gibi üniversitelerin yer aldığını, bu sebeplerden ötürü Aksaray Üniversitesi'nin adının da "Aksaray Somuncu Baba Üniversitesi" olarak değiştirilmesini teklif etti. Ayrıca çağın gereklerine ayak uyduramayan üniversitelerin gelecekte çok zorlanacağını hatta çağa ayak uyduran üniversiteler dolayısıyla tercih edilmeyeceğini ve böylelikle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını belirterek, geleceğin projelerden faydalanma çağı olduğuna dikkat çekti ve Aksaray Üniversitesi'nin "Zorunlu Proje Dersi" adı altında bir ders oluşturmasını sağlayarak çağa ayak uydurabilme noktasında adımlar atmasının gerekli olduğunu vurguladı. Bunun yanında başta kendisi olmak kaydı şartı ile Aksaray Üniversitesi personeli tarafından ihtiyaç sahibi öğrencilerin maddî sorunlarına bir nebze olsun katkıda bulunmak üzere Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından da uygulanan bir fon oluşturulmasını teklif etti. Açılışa dair yüz yüze gerçekleştirilen sunumların ardından Aksaray Üniversitesi Konferans Salonu'ndaki açılış programı tamamlandı. "Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Aksaray" temalı uluslararası nitelikteki bu sempozyumda; Aksaray'ın şehir olma serüveni başta olmak üzere şehrin; tarihi, kültürel ve sosyal yönleri, sanatı, coğrafyası gibi belli başlı özelliklerini ön plana çıkaran, tasavvuf ve eğitim, mimarî, Aksaraylı önemli şahsiyetler ve onlara ait eserler; şehir, edebiyat, tıp, biyoloji, iletişim ve filoloji gibi alanlara ait konular üzerinde durulan tematik konu başlıkları oldu.

Rabbimize şükürler olsun ki, 8. Uluslararası Aksaray Sempozyumunu 39 bildiri ile gerçekleştirdik. Cumhuriyetimizin 100. Yılında her yönüyle Aksaray'ı ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Nereden nereye geldiğimizi tespit ederek daha güzel yarınlar için ışık tutmaya gayret gösterdik. 2016 yılından günümüze kadar düzenlediğimiz 8 Aksaray ve 1 Yunus Emre sempozyumunda toplam 460 bildiri sunulduğunu gördük. Bu bildirimleri incelediğimiz zaman Cumhuriyetimizin 100. Yılında aklımızda kalan 10 konuyu tarihe not düşmek adına buraya kaydetmeyi görev sayıyoruz:

1. Tarihin en eski köy yerleşimlerinden birisi günümüzden yaklaşık 10 bin yıl önce Aksaray yakınlarındaki Kızılkaya'da (Aşıklı) yapılmıştır.

2. Tarihin bilinen ilk beyin ameliyatı da yine bundan yaklaşık 10 bin yıl önce Aşıklı'da gerçekleşmiştir. Beyin ameliyatı yapmak tıp eğitimi ve doktorluk gerektirdiği için ilk Tıp Fakültemiz de bundan yaklaşık 10 bin yıl önce Aksaray'da kurulmuştur diyebiliriz.

3. Aksaray ülkemizin en önemli turizm bölgelerinden olan Kapadokya'nın giriş kapısıdır. Aslan payını Nevşehir'in aldığı turizm gelirinden Aksaray da doğal ve tarihi güzellikleriyle pay almayı hak etmektedir.

4. Hristiyanlığın oluşum tarihinde de Aksaraylılar önemli rol oynamıştır. 381 yılında İstanbul'da düzenlenen ve teslis akidesinin Hristiyanlığın resmi akidesi haline geldiği ikinci konsülün düzenleyicisi Bekârlar köyünden olan Aziz Gregorius isimli dönemin İstanbul patriğidir.

5. 1075'li yıllarda Selçuklu sınırlarına katılan Aksaray'ın Konya'nın 1097 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti ile önemini arttırdığını görüyoruz. Özellikle II. Kılıçarslan döneminde yapılan imar faaliyetleri ile garnizon ve medeniyet şehri haline gelmiştir. Bu dönemde yetiştirdiği iyi ahlaklı insanlarla şehir-i suleha olurken; cesur askerleri ile kazanılan 1176 Miryakefalon zaferi ile Anadolu'nun Türk-İslam yurdu olmasının mührünü vurmuş ve buraya artık Turchia denmesinin yolunu açmıştır.

6. Aksaray'ın tarihteki en önemli aileleri Cemalî ve Somuncubaba aileleridir. Bu aileler yetiştirdikleri kişilerle Osmanlı medeniyetinin oluşumuna önemli katkılarda bulunmuşlardır. Cemalettin Aksarayî Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı Molla Fenarî'yi yetiştirirken, torunları Cemal halveti, Piri Mehmet Paşa ve Zenbilli Ali Efendi Osmanlı bürokrasisinde önemli görevler almışlardır. Somuncubaba'nın çocukları ve talebesi Hacı Bayram Veli tasavvufta ve dini hayatın gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır.

7. Cemalettin Aksarayî neslinden Cemal Halveti, Halvetîlik tarikatı vasıtasıyla Anadolu'nun Şiileşmesini engellemiş ve Balkanların İslamlaşmasında önemli pay sahibi olmuştur. Piri Mehmet Paşa Yavuz ve Kanuni dönemlerinde veziriazamlık yapmasının yanında dönemin üretilen gemilerine en gelişmiş topları monte ederek Osmanlı'nın dünyanın en önemli donanmasına sahip olmasını sağlamıştır. Zenbilli Ali Efendi ise fetva verirken kullandığı zenbil ile hızlı ve tarafsız adaletin sembolü olmuştur.

8. Hasan dağı ve Ihlara vadisi civarı turizm, jeotermal enerji ve sera üretimine gayet uygun bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Buralarda bunlara uygun tesisler yapılabilir.

9. Tarihi ve sosyokültürel araştırmalarımız Yunus Emre'nin doğduğu ve öldüğü yerin Aksaray civarı olduğunu göstermektedir. Yunus Emre'nin 1230'lu yıllarda doğduğu Sivrihisar Aksaray'ın Güzelyurt ilçesi yakınlarındaki Sivrihisar olmalıdır. 1321 yılında öldüğü yer de doğduğu topraklara dönerken hayatını kaybettiği Aksaray/Ortaköy civarındaki Sarıkaraman olmalıdır. Güzelyurt-Sivrihisar-Taptuk ve Hacıbektaş arasında kurulacak Tasavvuf Yolu turizm ve çevreye büyük katkıda bulunacaktır.

10. Aksaray'ın bir bölümü Tuz gölü havzasında olduğu için endemik bitkiler açısından çok zengindir. Bu tür bitkiler geliştirilerek süt üretiminde ve diğer alanlarda kullanılabilir. Bundan elde edilecek süt ve diğer ürünler çok geniş alanlarda değerlendirilebilir.

Sempozyumun gerçekleşmesinde bizlere desteklerini esirgemeyen ve katılımlarıyla bizleri onurlandıran Sayın Valimiz Mehmet Ali KUMBUZOĞLU, Sayın Belediye Başkanımız Dr. Evren DİNÇER, Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Alpay ARIBAŞ, İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Mustafa DOĞAN ve akademik camiamıza, misafir dinleyicilerimize ve öğrencilerimize; Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi yönetimi ve elemanlarına; ayrıca sempozyumda emeği geçen herkese teşekkür ediyor, sempozyumumuzun ülkemiz ve tüm bilim camiası için hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

Saygılarımızla.

Doç. Dr. Ramazan ATA
Düzenleme Kurulu Adına

BİLDİRİ TAM METİNLERİ

AKSARAY'DA 1923-2023 YILLARI ARASINDA YAPILMIŞ OLAN ARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARI

Ali BAKAR

Selçuk Üniversitesi

alibkr@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9406-5416

Özet

Aksaray, Antik Kapadokya Bölgesi'nin batısında Antik Lykaonia bölgesi sınırında bulunmaktadır. Aksaray, batı ve güneybatısında Konya, kuzeyinde Ankara ve Kırşehir, doğusunda Nevşehir, güneybatısında ise Niğde illeri ile çevrilmiştir. Aksaray, insanoğlunun yerleşik hayata geçmiş olduğu erken yerleşim örneklerine ev sahipliği yapmaktadır. İl sınırları içerisinde tarihin ilk dönemlerinden itibaren farklı topluluk ve kültürlerin iskanına uğramış yerleşimler görülmektedir. Bu yerleşimlerin arkeolojik katmanları geçmiş insan topluluklarının ve kültürlerin somut verilerini muhafaza etmektedir. Bu eserleri ortaya çıkarmak, okunabilir hale getirmek arkeoloji biliminin görevidir.

Arkeoloji, Avrupa'da Rönesans ile özellikle koleksiyonerlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Arkeoloji başlarda büyük devletlerin müzelerine eser sağlama amacı güden bir kavram durumundayken, 19. yüzyıldan itibaren yapılan çalışmalar neticesinde bilimsel temellere kavuşmuştur. Ülkemizde ise Osmanlı Dönemi'nde yabancı araştırmacıların çalışmaları sırasında tecrübe edilen olumsuz örnekler sonucunda İstanbul'da ilk müze kurulmuş ve Osman Hamdi Bey önderliğinde eski eserlerin korunması ile ilgili ilk kanun ve mevzuat oluşturulmuştur. Böylece ülkemizdeki ilk bilimsel çalışmalar, bir ivme kazanmış ve yeni bir dönem başlamıştır.

Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu'nun 1931 yılında kurulmasıyla Arkeoloji bilimi ülkemizde yeni bir döneme girilmiştir. 1935 yılında Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında Ahlatlıbel'de Cumhuriyet Dönemi'nin ilk arkeolojik kazı çalışması yapılmıştır. Bu dönemden itibaren ülkemizde yerli ve yabancı bilim insanları ve bilimsel nitelikli kazı faaliyetlerinde sayısal bir artış görülmüştür. Aksaray da bu araştırmalardan payını almıştır. Yapılan yüzey araştırmaları bölgede çok sayıda antik yerleşimin varlığını göstermiştir. Bu bağlamda Aksaray'daki ilk arkeolojik kazı çalışmaları, 1962 yılında Nimet Özgüç başkanlığında Yeşilova kasabasında bulunan Acemhöyük yerleşiminde başlatılmıştır. Bu süreçte Acemhöyük kazılarının yanı sıra, Kızılkaya Köyü yakınlarındaki Aşıklı Höyük yerleşiminde, Aksaray Merkezde bulunan Melik Mahmud Gazi Hangahı'nda (Darphane), Mamasın Barajı üzerinde yer alan Güvercinkayası'nda, Kızılkaya Köyü Musular yerleşiminde, Güzelyurt ilçesi yakınlarındaki Yüksek Kilise tepesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Üniversite ortaklı kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kazı çalışmalarından bazıları halen yürütülmekte, bilimsel kazı faaliyetlerine her geçen bir yenisi eklenmektedir. Bahsi geçen kazı ve yüzey araştırmalarının yanı sıra, Aksaray Müze Müdürlüğü tarafından Akhisar Köyü Çanlı Kilise'de, Eskil ilçesi Çukuryurt Köyü Güzlü Höyük'te, Demirci Kasabası Zindanlık Tepe Tümülüsü'nde ve Ihlara Vadisi'nde yer alan Sümbüllü Kilise'de kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, 1923-2023 yılları arasında Aksaray İli sınırları içinde gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları incelenecektir. Bu çalışmaların kapsamı ve kronolojik olarak hangi döneme ait oldukları gibi unsurlar değerlendirilerek kentin arkeolojik araştırma tarihi ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Aksaray, Arkeoloji, Tarih

**ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AND RESEARCHS IN AKSARAY
BETWEEN 1923-2023**

Abstract

Aksaray is located to the west of the ancient Cappadocia and on the border of the ancient Lycaonia. It is surrounded by Konya to the west and southwest, Ankara and Kırşehir to the north, Nevşehir to the east, and Niğde to the southwest. Aksaray hosts early settlement examples of human habitation and has been inhabited by different communities and cultures since the earliest periods within its borders. The archaeological layers of these settlements hold tangible evidence of communities and cultures, and it is the duty of the science of archaeology to uncover and make them readable.

Archaeology began to attract the attention of collectors in Europe during the Renaissance period. Initially, archaeology was a concept aimed at providing artifacts to the museums of great states, but starting from the 19th century, it evolved into a scientific discipline through systematic researches. In Turkey, during the Ottoman period, the establishment of the first museum in Istanbul and the creation of the first laws and regulations for the preservation of ancient artifacts, under the leadership of Osman Hamdi Bey, marked the beginning of the first scientific studies.

With the establishment of the Turkish Historical Society by Atatürk in 1931, the science of archaeology entered a new period in Turkey. In 1935, the first archaeological excavation of the Republic period was carried out at Ahlatlıbel under the director of Hamit Zübeyir Koşay. From this period onwards, there has been a numerical increase in both local and foreign scientists engaging in scientifically qualified excavation activities, and Aksaray has also contributed to these research. Aksaray has also benefited from these studies. Surveys have indicated the presence of numerous ancient settlements in the region. In this context, the first archaeological excavation in Aksaray was begun in 1962 at Acemhöyük, under the direction of Nimet Özgüç. In addition to the Acemhöyük excavations during this period, joint excavation activities of the Ministry of Culture and Tourism and universities were carried out in Aşıklı Höyük near the village of Kızılkaya, Melik Mahmud Gazi Hangahı (Mint) in the center of Aksaray, Güvercinkaya on the Mamasın Dam, Musular settlement in the village of Kızılkaya, and the Yüksek Kilise Hill near Güzelyurt district. Some of these excavations are still ongoing.

Besides the mentioned excavation and survey searches, salvage excavations have been conducted by the Aksaray Museum Directorate at settlements such as Çanlı Kilise in Akhisar Village, Güzlü Höyük in Çukuryurt Village, Zindanlık Tepe Tumulus in Demirci Town, and Sümbüllü Kilise in Ihlara Valley.

In this study, archaeological excavations and survey research that carried out within the borders of Aksaray between 1923 and 2023 will be examined. The factors such as the scope of these studies and chronological period they belong to will be evaluated. Thereby, the archaeological research history of the city will be revealed.

Keywords: Aksaray, Archaeology, History

I. Giriş

Aksaray, Antik Kapadokya Bölgesi'nin batısında Antik Lykaonia bölgesi sınırında bulunmaktadır. Günümüzde batı ve güneybatısında Konya, kuzeyinde Ankara ve Kırşehir, doğusunda Nevşehir, güneybatısında ise Niğde illeri ile çevrilmiştir. Aksaray, insanoğlunun yerleşik hayata geçmiş olduğu erken yerleşim örneklerine ev sahipliği yapmaktadır. İl sınırları içerisinde tarihin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli medeniyetlerin iskanına uğramış yerleşimler görülmektedir. Bu yerleşimlerin bilimsel olarak araştırılması ve kazı çalışmaları Cumhuriyet Dönemi'nde başlatılmıştır. Bu çalışmada, 1923-2023 yılları arasında Aksaray İli sınırları içinde gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları incelenecektir. Bu çalışmaların kapsamı ve kronolojik olarak hangi döneme ait oldukları gibi unsurlar değerlendirilerek kentin arkeolojik araştırma tarihi ortaya konulacaktır. Ancak, konuya giriş yapmadan önce Arkeoloji biliminin ortaya çıkışı ve Türkiye'deki gelişimine değinmekte fayda vardır.

Arkeoloji, Yunanca *arkhaios* (eski) ve *logos* (bilim) sözcüklerinden türetilmiş tarihi sağlam temellere oturtmak amacıyla insanoğlunun elinden çıkan maddi kalıntıları inceleyen bilim dalıdır. Arkeoloji bir kavram olarak Rönesans ile başlamaktadır. Bu dönemde Avrupalıların eski Yunan ve Roma kültürüne olan ilgisi edebiyat ve güzel sanatların yanı sıra mimariyi de kapsamıştır (Sevin, 1995, s. 17). Eski edebi kaynakların etkisinde yapılan araştırmalar kazılarla da desteklenmiştir. Buna karşın yapılan çalışmaların sağlam bir bilimsel temele dayanmadığı düşünülmektedir. Arkeolojinin bir bilim dalına dönüşmesi ve bu amaçla gerçekleştirilen ilk kazılar 18. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde büyük başkentlerde kurulan müzelere eser sağlama yarışı bu süreci hızlandırmıştır. Eski medeniyetlere beşiklik etmiş Akdeniz coğrafyası farklı müzeler tarafından desteklenen resmi ve gayri resmi kazıların hedefi olmuştur. Buna benzer durumlar, Osmanlı topraklarına da yansımıştır. 19. yüzyıla kadar Muğla'da Knidos, İzmir'de Efes, Pergamon gibi pek çok antik kentte gerçekleştirilen yabancı kazılar, büyük müzelere eser sağlama amacı gütmüştür. Çanakkale, Hisarlık'ta Heinrich Schliemann başkanlığındaki Truva antik kentinde gerçekleştirilen kazılarda yaşanan eser kaçırma olayı Osmanlı Devleti tarafından uluslararası boyutta bir hukuk mücadelesine dönüştürülmüştür (Cezar, 1971, s. 250-251). Bu sayede söz konusu eserlerin bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzesine kazandırılmıştır. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin korunması ve geri kazanılmasında önemli adımlar atılmıştır. Yeterli koruma sağlamayan 1864 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi dönemin Müze Müdürü Osman Hamdi Bey tarafından 1884 yılında hazırlanan Nizamname ile değiştirilmiştir. 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi sayesinde mevcut eski eserler mevzuatımızın temeli atılmış olup tüm eski eserlerin devlete ait olduğu prensibi kabul edilmiştir (Mumcu, 1969, s. 73). Bu yeni dönemde gerçekleşen tüm resmi kazılar İstanbul Arkeoloji Müzesi Başkanlığında ya da denetiminde yürütülmüştür. Başta Nemrud Dağı ve Sayda (Sidon, Lübnan) olmak üzere Myrina, Kyme, Lagina, Alabanda, Tralles ve diğer batı Anadolu kentlerinde, Boğazköy, Alacahöyük, Langaza (Selanik), Sidamara, Bozöyük, Rodos Adası, Taşoz Adası, Kadeş (Suriye) ve Korikos kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Mansel, 1968, s. 296; Cezar, 1971, s. 264-283).

Osmanlı Dönemi'nde başlayan kazılar, bazı yıllarda kesintilere uğrasa da Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. Atatürk'ün önderliğinde Türk Tarih Kurumu'nun 1931 yılında kurulması ile arkeoloji çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönem Türk Tarih Kongreleri toplanmış, Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi yayınlanmaya başlamıştır. 1933 yılında Ankara, Ahlatlıbel'de H. Z. Koşay, Ankara, Karalar'da R.O. Arık; 1934 yılında Niğde, Göllüdağ'da R.O. Arık; 1935 yılında Çorum, Alacahöyük'te H. Z. Koşay; 1936 yılında, Trakya Höyükleri'nde A. M. Mansel; 1937 yılında Ankara Kalesin'de, ve Çankırıkapı Höyüğü'nde R.O. Arık; Ankara Etiyokuşu'nda, Ş. A. Kansu tarafından Türk Tarih Kurumu'nun teklifi ve Maarif Bakanlığı'nın izniyle kazı çalışmaları yapılmıştır (İnan, 1937). Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarındaki arkeoloji ile ilgili bu faaliyetler akademik alan ile eşzamanlı sürdürülmüştür. Türk Arkeoloji Enstitüsü, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi çatısı altında kurulmuştur (Koca, 2012, s. 82). 1926-1927 yıllarında yeni eğitim kurumlarında görev almak üzere yetiştirilmesi planlanan öğrenciler devlet tarafından yükseköğrenimlerini tamamlamak üzere yurtdışına gönderilmişlerdir (Koca, 2012, s. 83). Böylece 1935 yılında Ankara'da kurulacak olan Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'ne akademisyen kaynağı sağlanmıştır. Fakültede 1936 yılında eğitime başlamış olup 1936-1937 öğretim yılında Arkeoloji bölümü kurulmuştur (Koca, 2012, s. 86-87). Yüksek Öğretim Kurumu

verilerine göre Türkiye'deki Üniversiteler bünyesinde 66 adet Arkeoloji Bölümü bulunmaktadır (Yükseköğretim Kurumu, 2023).

Bu çalışmada, Aksaray'da gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar incelenecek ve literatür taraması sonucunda 2023 yılına kadar yapılmış çalışmalar belirlenerek bir araya getirilecektir. Araştırmalar, 1923 yılı öncesine ait olanlar, 1923-2023 yılları arasında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve 1923-2023 yılları arasındaki kazı çalışmaları olmak üzere üç ayrı bölümde ele alınacaktır.

II. 1923-2023 yılları Arasında Yapılmış Olan Araştırmalar ve Yüzey Araştırmaları

19. yüzyılda Anadolu'ya gelen yabancı seyyah ve araştırmacılar Anadolu'daki eski anıt ve ören yerlerini görmüşler ve bunlar hakkında ilk gözlemlerini yapmışlardır. Seyyah ve araştırmacılar, Aksaray ilini de ziyaret etmişlerdir ve eserlerinde Aksaray'ın ören yerleri, anıtları ve tarihi hakkında bilgiler vermişlerdir. Kenti ziyaret edenler arasında W. M. Leake 1824 yılında yayımladığı eserinde Aksaray'ın eski Archelais kenti olabileceğini belirtmektedir (Leake, 1824, s. 75). C. Texier 1833-1837 yılları ve 1843 yılında Anadolu'ya yaptığı seyahatlerini derlediği eserinde, Aksaray'ın eski Archelais olduğunu, sonradan halkın İstanbul'a yerleştirildiğini, kentte hala Selçuklu eserlerinin bulunduğunu bildirmektedir (Texier, 2002, s. 16, 97, 104, 105, 118, 124). W. M. Ramsay 1881 ve 1882 yıllarında Anadolu'ya yaptığı seyahatte topladığı bilgileri aktardığı "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" kitabında Aksaray iline de yer vermiştir. Leake'nin eski Archelais kentinin burası olduğu yönündeki tespitini desteklemiş ve antik yol ağı üzerindeki konumu hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca kentin Strabon'dan Selçuklu Dönemine kadar kullanılan isimleri ile ilgili açıklamalara yer vermiştir (Ramsay, 1960, s. 313-314).

1923 yılı sonrasında Orta Anadolu ve Kapadokya ile ilgili yapılmış araştırmalarda Aksaray ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

A. Avni Candar 1932 yılında Ankara'dan Nevşehir'e yaptığı bir yolculukta gördüğü höyük, tümülüs, mağara gibi tarihi yerleri bir kitapta yayınlamıştır (Candar, 1933). Candar bu eserinde Ortaköy yakınlarında Sarıkaraman tümülüsleri, Muratlı, Büyükyarma, Devedamı, Durhasanlı hüyükleri ve Bekar ören yerinden bahsetmektedir.

J. Gelb, 1935 yılında Hitit anıtları ile ilgili yaptığı araştırma gezisinde Aksaray yakınlarında gördüğü Acemhöyük'ü büyüklük ve hacim bakımından değerlendirerek önemli bir merkez olabileceğini belirtmiştir (Gelb, 1939, s. 4-5).

Ord. Prof. Dr. Şevket A. Kansu, 1938 yılında Tuz Gölü çevresinde araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Şereflikoçhisar'ın güneyinde gölün doğu sahillerinde, çevresinde obsidiyen ve seramik buluntular veren Kale isimli tepe üzerinde bir mağara tespit etmiş olup bölgede aralarında Meskit, Çok Yatan ve Ulukışla'nın da olduğu çok sayıda höyük gözlemlemiştir (Kansu, 1939, s. 96). Kansu bu araştırma sonucunda bölgenin jeolojik, paleontolojik ve özellikle prehistorik bakımlardan Türk araştırmacılar tarafından incelenmeye değer bir mıntıka olduğunu aktarmıştır (Kansu, 1939, s. 97).

1951 yılında Burhan Tezcan Aksaray ve çevresinde yaptığı araştırma gezisinde birçok höyük tespit etmiştir. Bunlar, Aksaray'ın 52 km. batısında ve Sultanhanı istikametinde Sülüklü Höyüğü, Çerdiğin Yaylası Höyüğü, Sultanhanı'na 5 km. mesafede yer alan Adalı Höyüğü ve Çoban Höyüğü, Amarat-İncesu yolunun kesiştiği yerin kuzeyinde Akhan Höyüğü ve aynı yol üzerinde yer alan Kutluköy Höyüğü, Ağaçlı Köy yakınında Kül Höyük, Aksaray'ın güneyinde, İrhala (Bu isimle bir köy bulunmadığından Tezcan'ın "İrhala" yazımı ile İhlara'yı kastetmiş olabilir) köyü yanında Harman Tepe adı verilen höyüktür (Tezcan, 1958, s. 517). Tezcan, Aksaray çevresindeki höyükleri Aksaray-Nevşehir yolu üzerindeki, Aksaray-Niğde yolu üzerindeki, Aksaray-Sultanhan-Tuzgölü arasında kalan sahadakiler olmak üzere 3 grupta incelemiştir. Tezcan bu gezi sonucunda büyük kısmı Acemhöyük kaynaklı olan bir grup eseri yayınlamıştır.

J. Mellaart, 1951-1952 yıllarında Konya ovasında gerçekleştirdiği geniş kapsamlı yüzey araştırmaları sonucunda yaptığı yayınlarda başta Acemhöyük olmak üzere Koca Tepe ve Tosun Hüyük'ten bahsetmiştir (Mellaart, 1955; 1958).

1956-1957 yıllarında M.H. Ballance, Lycaonia bölgesinin Roma yolları ile ilgili yaptığı gezide Aksaray'da araştırmalar yapmıştır. Ballance bu çalışmasında Aksaray'ın antik yol ağı hakkında bilgiler vermiştir (Ballance, 1958).

Ian A. Todd tarafından 1964-1966 yıllarında, Niğde'yle Aksaray'ı kapsayan ve Ankara, Yozgat, Kayseri, Konya'ya da içine alan bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Todd, Aşıklı Höyük'ü *proto-neolitik* bir yerleşim olarak tanımlamış, Aksaray ve Niğde ilini içine alan bölgede tespit ettiği yerleşimler sayesinde bu bölgenin, Konya ovası ya da Kilikya kadar, hatta daha yoğun bir şekilde Neolitik dönemde işgal edildiğini değerlendirmiştir (Todd, 1968, s. 103).

Aksaray ile ilgili en detaylı çalışma, 1969-1970 yıllarında İbrahim Hakkı Konyalı tarafından yapılmıştır. Konyalı, Aksaray'ı kapsamlı bir şekilde gezmiş ve üç ciltten oluşan "Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi" kitabını yayınlamıştır (Konyalı, 1974). Konyalı, o dönem Niğde'ye bağlı olan Aksaray ve Ortaköy'ün tüm köylerini gezmiş, tarihi yapıları ve ören yerlerini yerinde incelemiş ve bu yerleşim ve anıtlara eserinde yer vermiştir.

David French, 1974-1980 yılları arasında Roma yolları ve mil taşları üzerine yaptığı çalışmalarda Aksaray'da gördüğü örnekleri de incelemiştir (French, 1974). French, sözü edilen çalışmalarında Aksaray'daki yol ve yerleşimleri de tespit etmiştir (French, 1981).

Prof. Dr. Yıldız Ötügen, 1977 yılında Kapadokya'da Bizans dönemine ait dini yapıların tespiti, incelenmesi ve mimari değerlendirmesi üzerine yaptığı çalışma ile doçentlik tezini oluşturmuştur ve bölgenin kapsamlı bir mimari kataloğunu çıkarmıştır. Bu çalışmada Aksaray'da Gökçe (Mamasun-Mo-moasson), Güzelyurt (Gelveri-Karbala), Sivrihisar Kızıl kilise, Ihlara Vadisi, Selime ve Yaprakhisar köylerine de yer vermiş olup bu merkezlerin korunması ve tanıtılmasının gerekliliğine değinmiştir (Ötügen, 1983).

Sachihiro Omura, 1988 yılında Kırşehir, Yozgat, Nevşehir ve Aksaray illeri sınırları içinde yürütülen yüzey araştırmaları neticesinde Aksaray'da bazı höyükleri tespit etmiştir (Omura, 1991; 1992).

Hüseyin Sever tarafından "1990 Yılı Nevşehir, Niğde ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması" isimli bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada Yeşilova yakınlarında Hatipoğlulu Höyük, Ortaköy ilçesi Çifteli köyünün sınırları içinde Çiftevi Höyük, Bozkır köyü sınırları içerisinde Bozkır Höyük, Balcı köyü sınırları içerisinde Koçhasan Höyüğü, Sarıkaraman kasabası sınırları içerisinde Çifte Höyük, Çetin köyü sınırları içerisinde Çetin (Ersek) Höyük, Merkez Alayhan köyünün sınırları içinde Alayhan Höyük, Merkez Ağzıkarahan köyü sınırları içerisinde Ağzıkarahan Höyük, Yeşilova yakınlarında Akhan Höyük, Sultanhanı yakınlarında Bozer Höyük, Sultanhanı yakınlarında Böğet köyü sınırları içerisinde Böğet Höyük ve Sultanhanı yakınlarında Tosun köyü sınırları içerisinde Tosun Höyük tespit edilmiştir (Hüseyin, Sabahattin, Salih, & Şeyhmus, 1992).

Prof. Dr. Sevil Gülçur, 1993-2001 yılları arasında ve 2008 yılında Aksaray, Niğde ve Nevşehir illerini kapsayan bir yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. 1993-1995 yüzey araştırmaları sonucunda, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'dan günümüze kadar uzanan, geniş zaman dilimini içine alan, yüzden fazla buluntu alanı belgelenmiştir (Gülçur, 1997, s. 404). Bu çalışmanın asıl amacı belirli bir bölge içinde bulunan, hammadde kaynakları ve dönem gözetmeksizin her türden buluntu alanını saptamak ve Coğrafi Bilgi Sistemi için veri oluşturmaktır. Bu nedenle 1995-1997 yılları arasında sürdürülen çalışmalar İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı ve TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi Uzay Teknolojileri Bölümü ile ortaklaşa gerçekleştirilmiştir. Böylece GPS (Küresel Konum Belirleme Sistemi) ile yüzey araştırmalarında saptanmış olan höyük, tümülüs, düz yerleşme, ören yeri ve antik/eski yollar arasından seçilen belli başlı buluntu alanlarının kesin coğrafi konumları belirlenerek bir veri tabanı oluşturulmuştur (Gülçur, 1997, s. 401). 1993-2001 yılları arasında kesintisiz devam eden yüzey araştırmasında çok sayıda buluntu alanı belgelenmiş ve konum veri tabanı tamamlanmıştır. Bu süreçte ziyaret edilen tüm noktalarda, yoğun bir tahribat gözlenmiştir (Gülçur, 2003, s. 185).

Eugenia Equini Schneider, 1993 ve 1994 yıllarında bölgenin Roma ve Bizans dönemlerini kapsayan bir yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. Aksaray, Niğde ve Nevşehir arasında kalan bölgede yoğunlaşan bu çalışmada ilk olarak Aksaray, Selime, Güzelyurt aksındaki Roma ve Bizans kalıntıları keşfedilmiştir. Bu bölgede Sivrihisar kalesinin izleri fark edilmiş ve bu kalıntılar M.S. 2. yüzyılda bir Roma

garnizonunun mevcudiyetini akla getirmiştir (Schneider, 1995, s. 430). Ayrıca Güzelyurt'ta Melendiz çayı boyunca yamaçlarda Roma kaya mezarları tespit edilmiştir. Aynı yıl Aksaray, Akmezar, Bekarlar ve Hasan köy aksında yapılan çalışmalarda Bekarlarda sütun, başlık, friz parçaları ve bezemeli lahit kapakları saptanmıştır. Helvadere - Viranşehir yol aksı üzerinde yapılan çalışmada Viranşehir'in geniş bir alana yayılan kalıntıları, anıtsal yapıları ve kiliseleri ile iyi korunduğu belirlenmiştir. Schneider, burayı Justinianus'un yeniden kurdurduğu Bizans Mokisos'u ve kentin yüksek akropolünün ise surlarındaki Hellenistik duvarlardan dolayı Nora ile eşleşebileceğini önermiştir (Schneider, 1995, s. 433). Bu merkezlerin topografik çizimleri yüzey araştırmasının ikinci yılında yapılmıştır. Bu topografik çizimler hava balonu ile alınan fotoğraflar kullanılarak ortaya çıkarılmıştır (Schneider, 1996, s. 17).

1994 yılında Schneider'in yanı sıra Albrecht Berger de Viranşehir de Erken Bizans Dönemi yerleşimi olan Mokisos kalıntılarını kapsayan 1996 yılına kadar üç sezon sürecek bir yüzey araştırmasına başlamıştır. Bu çalışmada yerleşimin toplamda bin konut ve yirmi kadar kilise barındırdığı hesaplanmıştır (Berger, 1996, s. 115; 1997, s. 32). Kentin kiklop duvarları, kırılırken uzun parçalara ayrılan yerel bazalt taşından üretilmiştir. Viranşehirde bilinen dokuz kiliseye ek olarak, iki şapel ve dört kilise daha bulunmuştur. Berger, yerleşimin Justinianus'un kurdurduğu Mokisos ile aynı yer olabileceği konusunda Schneider ile hem fikir olsa da Akropolis surlarının Hellenistik Dönem'e tarihlenmesinin kesin olmayacağını değerlendirmektedir (Berger, 1996, s. 118). Üç yıl süren çalışmalar sonucunda kentin planı çıkarılmıştır. İyi durumda olan kiliseler daha detaylı incelenmiş olup bunların 6. ve 7. yüzyıllara tarihlenmesi mümkün olmuştur (Berger, 1998, s. 227).

2020 yılında Aksaray Müze Müdürlüğü başkanlığında yeniden başlatılan Mokissos/Viranşehir yüzey araştırmalarının, yeni gelişen ölçümleme ve görüntüleme teknolojilerinin kullanılmasıyla şehir planının yeniden oluşturulması, belgeleme çalışmalarına yeniden başlaması, çevre düzenlemesi ve alt yapının iyileştirilmesinin öncelenmesi gibi heyecan verici hedefleri bulunmaktadır (Altın, Uyar, Erpek, & Küçük, 2022). Bu altyapı çalışmalarının yapılması zorlu bir topografyada kurulu olan kentin güvenliği ve ziyaretçilerin kente ulaşımının kolaylaştırılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Resim 1).

Resim 1: Mokissos Antik Kenti genel görünüş (Altın, Uyar, Erpek, & Küçük, 2022).

Robert Ousterhout 1994-1997 yıllarında Akhisar yakınlarında, Çanlı Kilisede yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. Ousterhout ile ekibi kilise ve eklentilerinin çizim ve belgelendirme çalışmalarını yapmışlardır. Kiliseyi alandaki kaya yerleşimiyle bir bütün olarak değerlendirmişler ve kayıt altına almışlardır. Bu alanı Bizans dönemi yerleşimi olarak tanımlayan Ousterhout, yapıyı 11. yüzyıla tarihlemiş olup, yerleşimin 14. yüzyıla kadar devam ettiğini belirtmektedir (Ousterhout, 1999, s. 50).

Aksaray'daki bir diğer araştırma, 1995-1996 yıllarında Prof. Dr. Nur Balkan Atlı başkanlığında yürütülen "Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidiyen Yüzey Araştırması"dır. Çalışma Kapadokya bölgesinde bilinen ve bilinmeyen tüm obsidiyen kaynaklarını tespit etmek, yakınlarında atölye ve kültür buluntularını, varsa kamp yerlerini araştırmak ve bu obsidiyen kaynaklarına ve atölyelere giden doğal yolları saptamak amacını taşımaktadır (Atlı & Cauvin, 1997, s. 293). Bu çalışmada Güzelyurt Yaprakhisar'da vadinin batı düzlüğünde obsidiyen buluntu topluluğu tespit edilmiştir. Bu alanın çanak çömlek-siz Neolitik'e ait olabileceği değerlendirilmiştir (Atlı & Cauvin, 1998, s. 222). Yüzey araştırması bölgede bir atölye kazısının gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemlidir (Atlı & Cauvin, 1998, s. 224).

2003-2004 yıllarında Veronica Kalas tarafından Selime ile Yaprakhisar sınırları içerisinde bulunan ve Ihlara Vadisi'nin bittiği alanda yer alan Bizans Dönemi mimari kalıntılarının belgelenmesi amacıyla bir yüzey araştırması yapılmıştır. Bu alanda kayalara oyulmuş 15 avlulu yapı kompleksi ve bir sur duvarı tespit edilmiş olup alanın orta Bizans yerleşimi olabileceği değerlendirilmiştir. Çalışmada, bu yapıların 10. ve 11. yüzyılda bölgenin askeri ya da toprak sahibi aristokratlarının konutları olduğu belirtilmiştir (Kalas, 2005, s. 59). Geleneksel olarak manastırlar diyarı olarak bilinen Kapadokya'da bu yapı kompleksleri Bizans ev mimarisinin yerleşim modeli ve seküler kullanımını anlamak için iyi birer örnektir (Kalas, 2005, s. 60). Yaprakhisar'da bulunan birkaç kompleks (Resim 2) Kapadokya'nın en görkemli kaya oyma cephelerini barındırmaktadır (Kalas, 2005, s. 62). Selime Kalesi olarak bilinen çift avlulu kompleks, alan diyagramında Kapadokya Bölgesi'ndeki Bizans Dönemi'ne ait diğer örneklerin en büyüğü olup en özenli dekorasyona sahip olanıdır (Kalas, 2006, s. 256).

Resim 2: Yaprakhisar'dan Sivil Mimari Yapı Kompleksi (Kalas, 2006).

Prof. Dr. Mehmet Tekocak tarafından 2010-2012 yılları arasında Aksaray ili Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçören ve Eskil ilçelerinde bölgenin klasik dönemlerini kapsayan bir yüzey araştırması

yapılmıştır. Araştırma arşiv taramasıyla koordineli olarak yüzey araştırmasıyla yerleşimlerin tespit edilmesini kapsamıştır. (Tekocak, 2012, s. 84). Ağaören’de, Akçakent’te Yağmurhüyüğü köyünde tespit edilen Klasik Döneme ait mezarlar ve mimari parçalar bu bölgede M.S. 2. yüzyıla ait çok önemli mimari yapıların bulunduğu bir antik kentin habercisi olarak değerlendirilmiştir (Tekocak, 2012, s. 106).

Doç. Dr. İrfan Deniz YAMAN tarafından 2015 yılında başlatılan Aksaray İli Paleolitik Çağ yüzey araştırması 2019 yılına kadar sürdürülmüştür. Bu çalışma, Aksaray’da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları arasında Paleolitik konusundaki boşluğu doldurmayı amaçlamıştır (Yaman, Aydın, & Yaman, 2017, s. 111). Araştırmada Aksaray Paleolitik’i (Paleolitik) ile ilgili Armutlu Köyü yakınlarında Yumuk Ören Mağarası’nın ön plana çıkan bir yerleşim olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada, bölgede gerçekleştirilecek olası kazı çalışmalarının, Türkiye Paleolitik araştırmalarına büyük bir katkı sunacağı kanatine varılmıştır (Yaman, Yıldız, & Yaman, 2020, s. 337).

Dr. Öğr. Üyesi F. Işıl Demirtaş tarafından, 2021 yılında Aksaray Tarihöncesi Yüzey Araştırması (AKYA) projesi başlatılmıştır. Beş yıl içinde tamamlanması planlanan proje beş bölüme ayrılmıştır ve çalışma 2021 yılında Gülağaç ve Güzelyurt ilçelerinde yürütülmüştür. Çalışmada bu bölgelerde, Neolitik Çağ’dan itibaren kesintisiz olarak yerleşimin devamlılık gösterdiği anlaşılmıştır. (Demirtaş, ve diğerleri, 2023, s. 466).

Doç. Dr. Savaş Maraşlı tarafından, 2021 yılında “Aksaray ve Nevşehir Bezirhaneleri” isimli yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma 2021 yılında Aksaray’a bağlı Güzelyurt ve Gülağaç ilçeleri ile bu ilçelere bağlı köylerde yapılmıştır. Aynı zamanda İhlara Vadisi ve çevresinde bulunan 11 yerleşim yerinde 23 bezirhane tespit edilmiştir (Maraşlı, 2023, s. 267).

III. 1923-2023 yılları Arasında Yapılmış Olan Kazı Çalışmaları

Acemhöyük Kazıları:

Aksaray’da ilk arkeolojik kazı çalışmaları Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığında Acemhöyük’te 1962 yılında başlatılmıştır. Nimet Özgüç tarafından bu yerleşiminin seçilmesinde, Asur ve Hitit kaynaklarında “aşağı memlekette” bulunduğu bahsedilen “Buruşhanda”nın uzmanlar tarafından Acemhöyük yerleşimi ile eşleştiriliyor olması; Acemhöyük menşeli eserlerin ağırlıklı olarak Asur Ticaret Kolonileri Dönemine tarihleniyor olması ve höyüğün boyutlarının büyük bir yerleşime işaret ediyor olması gibi özellikler önemli rol oynamıştır (Özgüç, 1966, s. 2). Kazı çalışmaları Nimet Özgüç’ün başkanlığında 1988 yılına kadar sürmüştür. Acemhöyük kazılarını (Resim 3) 1989 yılından Prof. Dr. Aliye Öztan devralmış ve 2019 yılına kadar sürdürmüştür. Kazı çalışmaları 2020 yılından itibaren Doç. Dr. Yalçın Kamış başkanlığında yürütülmektedir. Yerleşimin tarihi M.Ö. 2500 yıllarına (Eski Tunç II) kadar gitmekte olup en parlak dönemini Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda yaşamıştır. M.Ö. 17’nci yüzyılda tamamen terk edilen yerleşimde M.Ö. 6’ncı yüzyıldan Roma Devri başlarına kadar ikinci bir iskân görülmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Resim 3: Acemhöyük'ten Görünüm (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Aşıklı Höyük Kazıları:

Aşıklıhöyük kazı çalışmaları (Resim 4) Mamasın barajının yapılması nedeniyle sular altında kalması tehlikesine karşı Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında 1989 yılında kurtarma kazısı şeklinde başlatılmıştır ve 2002 yılına kadar sürdürülmüştür (Esin, 1991, s. 1). Kazı çalışmaları, 2006 yılında Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında yeniden başlamıştır (2006 Yılı Bakanlar Kurulu Kararlı Türk Kazıları, 2006). Aşıklıhöyük kazıları, Orta Anadolu'da yerleşik yaşamın Çatalhöyük'ten bin yıl öncesine kadar erkene tarihlendiğini göstermiştir. Yerleşimde avcı-toplayıcı karakteristiğın daha baskın olduğu, kent sakinlerinin tarımı biliyor olmasına karşın, pek fazla tercih etmedikleri, hayvanların evcilleştirme sürecinde olduğu gibi bir takım bilimsel çıktılara varılmıştır (Duru, 2010, s. 19). Sonraki yıllarda yerleşmenin su altında kalmayacağı anlaşıldığından sonraki çalışmalarda yerleşimin yeniden canlandırılması, korunması ve sergilemesine önem verilmiştir (Cümle yeniden düzenlenmelidir Aşıklıhöyük'ün sular altında kalmayacağı anlaşıldıktan sonra, yerleşimin yeniden canlandırılması, korunması ve sergilemesi yönündeki çalışmalara ağırlık verilmiştir) (Duru, 2010, s. 20). Bu kapsamda Deneysel arkeoloji yöntemiyle yerleşim sınırları içinde birkaç deneysel evden oluşan küçük bir Aşıklı mahallesi oluşturulmuştur (Resim 5).

Resim 4: Aşıklıhöyük Hava Fotoğrafi (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Resim 5: Aşıklıhöyük Deneysel Evleri.

Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı 1994:

1994-2002 yıllarında Prof. Dr. Bekir Deniz tarafından Aksaray şehir merkezinde Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı gerçekleştirilmiştir (Deniz, 1996, s. 469). Kazılar sonucunda arkeolojik ve etnografik buluntular tespit edilmiştir. Yapının yıkılan bölümleri koruma altına alınmıştır ve drenaj yapılarak tehlikeli durum oluşturan sulardan uzaklaştırılmıştır (Deniz, 1998, s. 669). Alandan geçen sulama arki künk içine alınmıştır ve etraf tel örgüyle çevrilmiştir. Kazı çalışmaları sonucu binanın Selçuklu döneminde hangah olarak yapıldığı, Osmanlı döneminde de Şeyh Hamid-i Veli ve bu soydan gelenler tarafından hangah olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Deniz, 1998, s. 34). Yapının restorasyonu Aksaray Belediye Başkanlığı tarafından 2023 yılında tamamlanmıştır (Aksaray Belediye Başkanlığı, 2023).

Musular Kazıları:

1996 yılında Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran tarafından Kızılkaya köyü sınırları içinde Aşıklı Höyük'ün karşısında bulunan Musular'da kazı çalışmaları başlamıştır. Kazı çalışmasının amacı Musular'daki tahribata karşı mevcut durumu belgelemek ve Aşıklı Höyükle olan bağlantısını anlamaktır (Mihriban Özbaşaran, 1998, s. 200). Kazı çalışmaları 2004 yılında tamamlanmıştır. Kazı çalışmaları sonucunda, Musular'ın Aşıklı halkı tarafından, Aşıklı yerleşmesinin son evresi olan, M.Ö. 7600'lerde kapsam alanı içine dahil edilerek bu alanın, av faaliyetleri ve av inançlarıyla ilgili törenlerin, kutlamaların yapıldığı, hayvan kemik ve derilerinin işlendiği bir faaliyet alanı olarak kullanmış olabileceğini ortaya çıkarmıştır (Özbaşaran, Duru, Erdoğan, Kayacan, & Kiper, 2006, s. 246-247). Musular'daki ikinci yerleşme evresini oluşturan Çanak Çömlekli Evre yerleşmesi ise mütevazî bir yerleşme görünümündedir (Özbaşaran, Duru, Erdoğan, Kayacan, & Kiper, 2006, s. 246).

Güvercinkayası Kazıları:

Prof. Dr. Sevil Gülçur tarafından 1994 yılında yapılan Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Yüzey Araştırması'nda Araştırması'nda tespit edilmiştir. Mamasın Barajı suyunun yükseldiği dönemlerde, yerleşimin tahribata uğrayacağı düşüncesiyle 1996 yılında Aksaray Müzesi ile ortaklaşa başlatılan kazı çalışmaları, 2019 yılına kadar devam etmiştir (2019 Bakanlar Kururlu Kararlı Türk Kazıları, 2019). Kazı çalışmalarında, M.Ö. 5200-4750 yıllarına tarihlenen Orta Kalkolitik Çağ yerleşmesinin neredeyse tamamı açığa (%80'i) çıkarılmıştır (Gülçur, Güldoğan, Çaylı, & Demirtaş, 2016, s. 423). Kazı çalışmalarında kentin aşağı ve yukarı yerleşim şeklinde iki bölümden oluştuğu, iki kule ile desteklenen bir savunma hattının aşağı yerleşmeyi yukarı yerleşmeden ayırdığı anlaşılmıştır (Resim 6) (Gülçur, Çaylı, & Demirtaş, 2011, s. 301). Bu bakımdan Güvercinkayası, dönemine göre farklı bir mimari tarz geliştirmiştir (Gülçur & Çaylı, 2009, s. 276).

Resim 6: Güvercinkayası Hava Fotoğrafı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Gelveri Yüksekkilise Sondaj Kazısı:

Prof. Dr. Sevil Gülçur tarafından 2007 yılında Güzelyurt Kilise tepe yamaçlarında tespit edilen Yüksekkilise ören yerinde sondaj çalışması yapılmıştır. Kilise tepesinin doğu yamacında yapılan bu sondaj çalışmasının amacı geniş bir alana yayılmış olan yamaç yerleşmesinin tahribat boyutlarının saptanması, günümüze kadar ulaşabilen mimarinin türünün belgelenmesi ve çalışmadan elde edilecek somut verilerin ışığında uzun süreli olası arkeolojik kazıların önünün açılması şeklinde açıklanmıştır. Kazı çalışmasından elde edilen verilere göre; yerleşimin birbirinden bağımsız oldukça sağlam kalmış

yapılarıyla Güvercinkayası ya da Köşk Höyük'ten bilinen, Orta Anadolu'nun geleneksel bitişik yapılaşma düzenine uymazken, yer seçimi açısından yerleşimlerle paralellik gösterdiği ve Orta Kalkolitik Çağ'ın sonlarına tarihlendirildiği bildirilmektedir (Gülçur & Kiper, 2009, s. 286, 289).

Büyük Deller Kazısı:

Gülçur'un 1994 yılında "Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Yüzey Araştırması" sırasında Gülağaç ilçesi, Demirci yakınlarında tespit ettiği Büyük Deller'de kazı çalışmaları 2020 yılında Dr. Öğr. Üyesi Pınar Çaylı bilimsel danışmanlığında başlatılmıştır. 2021 yılından itibaren Çaylı başkanlığında devam etmektedir (Pınar Çaylı, 2023, s. 424). Kazı çalışmasının ilk sonuçlarına göre; Büyük Deller'de Orta Kalkolitik (M.Ö. 5200), Geç Demir Çağı ve Hellenistik Dönem yerleşimlerinin varlığı tespit edilmiştir (Pınar Çaylı, 2023, s. 432).

Aksaray'da bilimsel kazıların yanı sıra gerek kaçak kazılar gerekse restorasyon çalışmaları sebebiyle Aksaray Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen kurtarma ve temizlik kazıları mevcuttur. Yayımlanmış olan beş adet müze kurtarma kazısına aşağıda değinilmiştir.

Akhisar Köyü Çanlı Kilise Kurtarma Kazısı:

Akhisar köyü yakınlarında bulunan Çanlı Kilise'de 1994 yılında kaçak bir kazı yapılması ve defnecilerin iki adet çocuk mumyası ile süs eşyaları bulmaları nedeniyle bu alanda Aksaray Müze Müdürlüğü tarafından 16.08.1994 ve 28.08.1994 tarihleri arasında Çanlı Kilise kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir (Endoğru & Kara, 1998, s. 585). Yapının kuzey narteksinde yapılan kazılarda anakayaya oyulmuş 16 adet mezar bulunmuştur. Bunlardan sadece 15 nolu mezar *in situ* durumda ele geçmiştir ve içinde iskelet halinde bir gömüye ulaşılmıştır. *In situ* durumda olmayan diğer mezarlar ise ya önceden açılmış ya da birden fazla kullanıma uğramıştır olarak tespit edilmiştir. Bu kazılarda iki adet çocuk mumyasına, farklı uzuvlara ait mumya parçalarına ve çeşitli buluntulara ulaşılmıştır (Endoğru & Kara, 1998, s. 589-593).

Aksaray II. Kılıçaslan Hamamı Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması:

Aksaray 2. Kılıçaslan Hamamı'nda restorasyona yönelik olarak koruma kurulunun kararı doğrultusunda kazı çalışmaları Prof. Dr. Osman Eravşar, Prof. Dr. Haşim Karpuz ve Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri Dülgerler bilimsel sorumluluğunda Aksaray Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında 2013 yılında gerçekleştirilmiştir (Altun, 2013, s. 307). Öncelikli olarak hamamın rölöve restitüsyon projesinin hazırlanması esas tutulan çalışmada rölöve ve restorasyon projesi hazırlanana kadarki süreçte alandaki tahribatı önlemek amacıyla tedbirler alınarak kazı çalışması tamamlanmıştır (Altun, 2013, s. 314). Aksaray Belediye Başkanlığı tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

Eskil İlçesi Çukuryurt Köyü Güzlü Höyük Mozaik Kurtarma Kazısı:

Aksaray İli, Eskil ilçesi, Çukuryurt Köyü'nde bulunan Güzlü Höyüğü çevresindeki eski yerleşimde kaçak kazılar nedeniyle tahrip edilen mozaikli alanda Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı ile, Mehmet Tekocak bilimsel danışmanlığında, Aksaray Müzesi Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir (Altun, 2013, s. 321). Bu kazılarda bazilika binasında ortaya çıkarılan mozaikli taban Müze Müdürlüğüne taşınarak, bazilika kalıntısı ise gerekli belgeleme işlemlerinden sonra kapatılarak koruma altına alınmıştır (Altun, 2013, s. 331-332).

Gülağaç İlçesi Demirci Kasabası Zindanlık Tepe Tümülüsü Müze Kurtarma Kazısı:

Gülağaç İlçesi Demirci Kasabası Zindanlık Tepe Tümülüsü Müze Kurtarma Kazısı: Gülağaç İlçesi, Demirci yakınlarında bulunan Zindanlık Tepe Tümülüsü, kaçak kazılar sonucu tahrip olması nedeniyle, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun kararı ile Aksaray Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı Prof. Dr. Sevil Gülçur'un katılımıyla 18.07.2016-16.08.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 8-9 metre yüksekliğinde, 45-55 metre çapında olup güney ve doğu kesimi doğal kayalıklarla kaplı konik görünümlü yığma mezardır. Zindanlık Tepe Tümülüsünün dromos, ön oda ve mezar odasından oluşan bir plana sahip olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalar neticesinde yapı içerisinde *in*

situ herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Mimari özelliklerinden dolayı M.S. 6-7. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Altın, Demir, Yücel, & Aki, 2017, s. 409).

Güzelyurt, Sümbüllü Kilise 2017 Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması:

Güzelyurt, Sümbüllü Kilise 2017 Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması: Aksaray ili, Güzelyurt ilçesi, İhlara Vadisi'nde yer alan Sümbüllü Kilise, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün kilisede kurtarma ve temizlik kazısı yapılmasını uygun görmesi nedeniyle Aksaray Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Kilise 2017 yılı temizlik ve kurtarma kazısı sonrasında ortaya çıkarılan mekanların mimari çizim çalışmaları tamamlanarak kazı çalışmaları sonlandırılmıştır (Altın, Çolak, & Aras, 2019, s. 309).

IV. Sonuç

Aksaray'da gerçekleştirilmiş olan arkeoloji çalışmalarına genel olarak bakıldığında, 19. yüzyılda Anadolu'ya gelen yabancı araştırmacıların dikkatini çektiğini görmekteyiz. 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasından sonra devlet düzeyinde kültürel mirasa ve tarihi sahip çıkılması gerek bu dönem kurulan Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları ve gerekse de üniversitelerde yeni kurulan Tarih, Arkeoloji, Hititoloji, Sümeroloji ve diğer eski çağ kürsüleri ile tüm Türkiye'de olduğu gibi Aksaray'da da Tarih ve Arkeoloji alanında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar 2023 yılına kadar hızla artmaya devam etmiştir.

Araştırmaların sınırlı olduğu ilk dönemlerde uzmanların Aksaray'ın antik kaynaklarda bahsedilen yerleşimlerden hangisi olduğu konusunda görüş bildirdikleri görülmektedir. Araştırmacıların bu konuda ağırlıklı olarak Aksaray'ın Archelais kenti olabileceği üzerinde görüş birliğine vardıkları anlaşılmaktadır. Günümüzde gelinen noktada Aksaray şehir merkezinin Hellenistik Dönem 'de "Garsaura" olan, sonrasında bu adı Kapadokya Kralı Arkhelaos tarafından "Arkhelais" olarak değiştirilen ve Roma hakimiyetinde koloni statüsü kazanması sebebiyle Colonia Claudia Arkhelais olarak bilinen kent olduğu uzmanlar tarafından kabul edilmektedir.

Aksaray'da gerçekleştirilmiş yüzey araştırmaları il sınırları içinde bulunan antik yerleşim ve kalıntıların tespiti, antik yol güzargahlarına olan bağlantıları bakımından önemli bilgiler vermiş ve birçok merkezin de tespit edilmesini sağlamıştır. Özellikle B. Tezcan'ın 1951 yılında yaptığı tespitler en kapsamlı olanlarındandır. Bunun yanında 1935 yılında J. Gelb, 1938 yılında Şevket A. Kansu, 1951-1952 yıllarında J. Mellaart ve 1964-1966 yıllarında Ian A. Todd'u sayabiliriz. Bu çalışmaların sonucunu N. Özgüç'ün Aksaray'ın ilk kazısı olan Acmhöyük kazılarını başlatmasıyla görmekteyiz.

Zamanla yüzey araştırmaları Paleolitik Çağlar'dan başlayarak Selçuklu Dönemine kadar farklı dönemleri konu alarak çeşitlenmiştir. Bugün Aksaray tarihi kronolojisindeki bütün boşlukları doldurmayı sağlayacak çeşitlilikte yüzey araştırmaları devam etmektedir. Bu çalışmalar Aksaray'da gerçekleşecek yeni keşiflerin önünü açmasını sağlayacaktır. Arkeoloji araştırmalarının masraflı olması, ülkemizde kaynakların öncelikli olarak tehlike altında kalan kültür varlıklarının kurtarılmasına yönelik kullanılmasına sebep olmaktadır. Aksaray'da da yüzey araştırmaları sonucu önemli bir çanak çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi olduğu tespit edilen Aşıklı Höyük'ün Mamasın Barajı suları altında kalma olasılığı burada arkeolojik bir kazının başlatılmasını sağlamıştır.

Yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları sonucu keşfedilen antik yerleşimlerden bazılarının Orta Anadolu ve Kapadokya için ender örnekler olduğunu göstermiştir. Kazı çalışmaları sonucu Anadolu iç kale anlayışının Kalkolitik Çağ'a kadar gittiğini gösteren Güvercinkaya yerleşimi ve Kapadokya'da yaygın olan kayaya oyma gelişmiş dini mimariye karşın Selime ve Yaprakhisar'da yapılan yüzey araştırmaları sonucunda keşfedilmiş gösterişli dış cepheli kayaya oyulmuş sivil mimari konutlar bölgede nadir örneklerdir.

Kültür varlıklarına karşı yapılan kaçak kazı ve tahribatlar nedeniyle Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Çanlı Kilise ve Zindalık Tepe Tümülüsü'nde yaşanan kaçak kazılara Aksaray Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları sonucu buluntular koruma

altına alınmıştır. Bu olumsuzlukların yanında II. Kılıçaslan Hamamı restorasyonu ya da Aşıklı Höyük'te yapılmış deneysel konutlar gibi Aksaray'da yapılan restorasyon, koruma ve deneysel arkeoloji çalışmalarının artarak devam etmesi Aksaray'ın kültür ve turizmi açısından da oldukça olumludur. Ayrıca Aksaray'daki arkeolojik çalışmalara bir bütün olarak baktığımızda, Aksaray'da bugüne kadar tespit edilmiş antik kalıntıların birçoğunun en kısa zamanda akademik bir kazı ekibiyle buluşması gerektiği anlaşılmıştır. Bunların en azından kapsamlı bir koruma altına alınmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 2006 Yılı Bakanlar Kurulu Kararlı Türk Kazıları. (2006). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44207/2006-yili-bakanlar-kurulu-kararli-turk-kazilari.html> adresinden alındı
- 2019 Bakanlar Kururlu Kararlı Türk Kazıları. (2019). Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44150/kazi-ve-yuzey-arastirmalari-faaliyetleri.html> adresinden alındı
- Aksaray Belediye Başkanlığı. (2023). Belediye Başkanı Dr. Evren Dinçer Melik Mahmut Gazi Hangah'ında İncelemelerde Bulundu: <https://aksaray.bel.tr/HaberDetay.aspx?icerikId=3360&BELEDIYE-BASKANI-DR.-EVREN-DINCER-MELIK-MAHMUT-GAZI-HANGAH%E2%80%99INDA-INCELEMELERDE-BULUNDU> adresinden alındı
- Altın, Y., Çolak, A. T., & Aras, G. (2019). Aksaray, Güzelyurt, Sümbüllü Kilise 2017 Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması. 27. Müze Kurtarma Kazıları 2018 (s. 309-325). Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı.
- Altın, Y., Demir, F., Yücel, B., & Aki, A. (2017). Aksaray İli Gülağaç İlçesi Demirci Kasabası Zindanlık Tepe Tümülsü Müze Kurtarma Kazısı. 26. Müze Kurtarma Kazıları (s. 403-416). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Altın, Y., Uyar, B. T., Erpek, C., & Küçük, S. (2022). Mokissos/Viranşehir 2020 Yılı Yüzey Araştırması, Belgeleme Ve Çevre Düzenleme Çalışmaları. 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları, 1, s. 345-356.
- Altun, Y. (2013). Aksaray II. Kılıçaslan Hamamı Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması. 22. Müze Kurtarma Kazıları 2013 (s. 305-320). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Altun, Y. (2013). Aksaray İli Eski İlçesi Çukuryurt Köyü Güzlü Höyük Mozaik Kurtarma Kazısı. 22. Müze Kurtarma Kazıları (s. 321-336). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atlı, N. B., & Cauvin, M. C. (1997). 1995 Yılı Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidien Yüzey Araştırması. 14-1 Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1, s. 293-311.
- Atlı, N. B., & Cauvin, M. C. (1998). 1996 Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Obsidien Yüzey Araştırması. 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı(2), s. 219-232.
- Ballance, M. H. (1958). Roman Roads in Lycaonia. *Anatolian Studies*(8), s. 223-234.
- Berger, A. (1996). Survey In Viranşehir (Mokisos). 13 Araştırma Sonuçları Toplantısı. 2, s. 109-126. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Berger, A. (1997). Survey In Viranşehir (Mokikos). 14 Araştırma Sonuçları Toplantısı. 1, s. 27-42. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Berger, A. (1998). Viranşehir (Mokisos) Yüzey Araştırması. 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 1, s. 227-239. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Candar, A. A. (1933). Memleket Tetkikleri, Ankaradan Nevşehre "Yolda ve Nevşehir Havalisinde Gördüklerim". Ankara: Halkevi Neşriyatı.
- Cezar, M. (1971). Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi. İstanbul: Türkiye İş Bankası A.Ş. Kültür Yayınları.
- Demirtaş, F. I., Çaylı, P., Kamış, Yalçın, Kayacan, N., & Yıldız, M. (2023). Aksaray Tarihöncesi Yüzey Araştırması (Aky) 2021 Yılı Çalışmaları. 38. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1, s. 459-476.
- Deniz, B. (1996). Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı 1994. 17. Kazı sonuçları Toplantısı. 2, s. 469-492. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Deniz, B. (1998). Aksaray - Melik Mahmud Gazi Hangahi (Darphane) Kazısı - 1996. 19. 2 Kazı Sonuçları Toplantısı. 2, s. 655-682. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Deniz, B. (1998, 9 1). Aksaray-Melik Mahmud Gazi Hangahı (Darphane) Kazısı. *Sanat Tarihi Dergisi*(9), s. 13-36.
- Duru, G. (2010, Ocak). Aşıklı Höyük Kazı Çalışmaları – 2009. *Haberler Dergisi*(29), s. 19-21.
- Endoğru, M., & Kara, D. (1998). Aksaray Akhisar Köyü Çanlı Kilise Kurtarma Kazısı. 8. Müze Kurtarma Kazıları 1997 Aksaray Müzesi, (s. 585-606). Ankara: T.C. Kültür ve Bakanlığı Yayınları.
- Esin, U. (1991). Aşıklı Höyük. *Türk Arkeoloji Dergisi*(29), s. 1-34.
- French, D. (1974). Roma Devri Mil Taşları ve Yolları üzerinde 1974 yılında yapılan araştırmalar. *Türk Arkeoloji Dergisi*, s. 51-54.
- French, D. (1981). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fascicule 1; The Pilgrim's Road* (Cilt 105). Oxford: BAR International Series .
- Gelb, I. J. (1939). *Hittite Hieroglyphic Monuments*. Chicago: The Universty of Chicago Press.
- Gülçur, S. (1997). Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması. 14. Araştırma Sonuçları Toplantısı (s. 401-411). Ankara: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gülçur, S. (2003). Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 2001 Yüzey Araştırmaları. Araştırma Sonuçları Toplantısı (s. 181-190). Ankara: Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi.
- Gülçur, S., & Çaylı, P. (2009). Güvercinkayası 2007 Yılı Kazısı. 30. Kazı Sonuçları Toplantısı. 4, s. 267-284. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gülçur, S., & Kiper, Y. (2009). Gelveri Yüksek Kilise 2007 Yılı Sondaj Çalışması. 30. Kazı Sonuçları Toplantısı. 4, s. 285-296. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gülçur, S., Çaylı, P., & Demirtaş, I. (2011). Güvercinkayası 2009 Yılı Kazısı. 32. Kazı Sonuçları Toplantısı. 3, s. 294-312. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gülçur, S., Gündoğan, E., Çaylı, P., & Demirtaş, I. (2016). Güvercinkayası 2014 Kazısı Ön Rapor. 37. Kazı Sonuçları Toplantısı. 3, s. 417-432. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hüseyin, S., Sabahattin, B., Salih, Ç., & Şeyhmus, M. (1992). 1990 Yılı Nevşehir, Niğde Ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması. 9. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 523-540.
- İnan, A. (1937). Türk Tarih Kurumunun arkeolojik faaliyeti. İkinci Türk Tarih Kongresi İstanbul : 20 - 25 Eylül 1937 (Kongrenin Çalışmaları - Kongreye Sunulan Tebliğler) (s. 8-15). Devlet Basımevi.
- Kalas, V. (2005). The 2003 Survey at Selime-Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia. 22-2 Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, s. 59-70.
- Kalas, V. (2006). The 2004 Survey at Selime-Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia. 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı , 1, s. 253-266.
- Kalas, V. (2006). The 2004 Survey of the Byzantine Settlement at Selime-Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia. *Dumbarton Oaks Papers*(60), s. 271-293.
- Kansu, Ş. A. (1939). Türk Tarih Kurumu Prehistorik Araştırmaları. *Belleten*, 3(9), 93-97.
- Koca, Z. O. (2012). Cumhuriyet Döneminde Arkeolojiye Bakış (1923 - 1940). İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Konyalı, İ. H. (1974). Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.
- Leake, W. M. (1824). *Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks Ancient and Modern Geography of that Country*. London: John Murray.
- Mansel, A. M. (1968). Osman Hamdi Bey. *Belleten*, 24, 291-301.
- Maraşlı, S. (2023). Aksaray ve Nevşehir Bezirhaneleri 2021 Yılı Yüzey Araştırması. 38 Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3, s. 267-276.

- Mellaart, J. (1955). Iron Age Pottery From Southern Anatolia. *Belleten*, 19(74), s. 115-136.
- Mellaart, J. (1958). Second Millenium Pottery From The Konya Plain And Neighbourhood. *Belleten*, 22(87), s. 312-345.
- Mihriban Özbaşaran, M. E. (1998). Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi, 1996. 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, s. 199-218.
- Mumcu, A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45-78.
- Omura, S. (1991). 1988 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzey Araştırmaları. 8. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 69-89.
- Omura, S. (1992). 1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları. 9. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 541-560.
- Ousterhout, R. (1999). The 1997 Survey At Akhisar-Çanlı Kilise. 16. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 1, s. 49-60. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Ötüken, Y. (1983). Kappadokya Bölgesi Çalışmaları. 1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, s. 89-103.
- Özbaşaran, M., & Cutting, M. (2007). Orta Anadolu'da Neolitiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (Aşıklı Höyük-Çatalhöyük). N. Başgelen (Dü.) içinde, 12000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'Dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı" Neolitik Dönem (s. 55-62). Yapı Kredi Yayınları.
- Özbaşaran, M., Duru, G., Erdoğan, B., Kayacan, N., & Kiper, Y. (2006). Musular Kazı ve Araştırma Projesi, 2003-2004. 27. Kazı Sonuçları Toplantısı. 1, s. 241-248. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özgüç, N. (1966). Acemhöyük Kazıları. *Anadolu (Anatolia)*(10), s. 1-29.
- Pınar Çaylı, I. D. (2023). Büyük Deller 2021 Yılı Kazısı. 42. Kazı Sonuçları Toplantısı. 4, s. 423-446. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (M. Pektaş, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Schneider, E. E. (1995). Classical Sites in Anatolia: 1993 Archaeological Survey in Cappadocia. 12. Araştırma Sonuçları Toplantısı (s. 429-440). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Schneider, E. E. (1996). Classical Sites in Anatolia: 1994 Archaeological Survey in Cappadocia. 13. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 1, s. 15-34. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Sevin, V. (1995). *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Acemhöyük - Aksaray. Türkiye Kültür Portalı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/acemhoyuk> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Aşıklı Höyük - Aksaray. Türkiye Kültür Portalı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/asikli-hoyuk> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Güvercinkayasası - Aksaray. Türkiye Kültür Portalı: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/guvercinkayasasi> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023, 10 14). Türkiye Kültür Portalı. Acemhöyük - Aksaray: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/acemhoyuk> adresinden alındı
- Tekocak, M. (2012). Aksaray İli Merkez, Ortaköy, Sarıyahşi, Ağaçoören ve Eski İlçeleri Yüzey Araştırmaları: 2010. 29 Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, s. 83-116.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (Cilt 3)*. (A. Suat, Çev.) Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

- Tezcan, B. (1958). Aksaray Çevresinde Derlenen Eserler. Belleten, 22(88), 517-526.
- Todd, I. A. (1968). Preliminary Report On A Survey Of Neolithic Sites In Central Anatolia. Turk Arkeoloji Dergisi, 2(15), 103-107.
- Yaman, İ. D., Aydın, Y., & Yaman, I. A. (2017). Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2015). 34-1 Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1, s. 111-122.
- Yaman, İ. D., Yıldız, M., & Yaman, I. A. (2020). Aksaray İli Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması (2018). 37 Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, s. 327-342.
- Yükseköğretim Kurumu. (2023, 10 6). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı

ENERJİ VERİMLİLİĞİ İÇİN DOĞAL LİFLİ YALITIM MALZEMELERİNİN PERFORMANSLARI ÜZERİNE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA

Arş. Gör. Hazal BOYDAK DEMİR

Dicle Üniversitesi

hazalboydakeru@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1188-4732

Prof. Dr. Figen BALO

Fırat Üniversitesi

figenbalo@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5886-730X

Özet

Enerji tüketiminin dünya genelinde artış göstermesi ile çevresel ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum bu konudaki endişeleri arttırmakla beraber enerji tüketiminin azaltılmasına yönelik çalışmaların artmasına ve ülkelerin önlemler almasına sebep olmuştur. Enerji tüketiminin azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması konusunda birçok ülkenin ilk olarak hedeflediği alan bina sektörü olmuştur. Binalar için dış ortam şartlarına en çok maruz kalan bina kabuğunda ısı ve enerji akışı yoğun olmaktadır. Sürdürülebilirlik ve enerji etkin tasarım konularının önem kazanması ile birlikte yapı kabuğu üzerine çalışmalar artmıştır. Kullanıcı ihtiyaçlarına ve değişen şartlara cevap veren, maksimum verim ve minimum enerjiyi hedefleyen kabuk modelleri geliştirmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada farklı malzemelerle farklı bina kabuğu alternatifleri belirlenerek oluşturulmuştur. Çalışma Aksaray ili iklim koşullarında tasarlanan bir turistik pansiyon üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamı yapı, yalıtım ve çatı malzemeleri değişkenleri üzerinden ilerlemiştir. Yapı malzemesi olarak; bazalt, kumtaşı, kireçtaşı, mermer, granit, normal agregalı beton, hafif agregalı beton kullanılmıştır. Yalıtım malzemesi olarak; çim lifi, kenevir lifi, odun lifi, selüloz lifi kullanılmıştır. Çatı tipi olarak ise; kiremit çatı ve yeşil çatı kullanılmıştır. Belirlenen kabuk malzemeleriyle dıştan yalıtımlı duvar tipi kullanılarak 56 farklı alternatif oluşturulmuştur. Oluşturulan alternatifler simülasyon programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, soğutma enerjisi tüketiminde lifli yalıtım malzemesi olarak selüloz lifi, duvar örgü malzemesi olarak normal agregalı beton ve çatı tipi olarak yeşil çatı kullanılan alternatifin en az enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat lifli yalıtım malzemesi olarak kenevir lifi, duvar örgü malzemesi olarak bazalt ve çatı tipi olarak kırma kiremit çatı kullanılan alternatifin en çok soğutma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. Isıtma enerjisi tüketiminde ise lifli yalıtım malzemesi olarak selüloz lifi, duvar örgü malzemesi olarak normal agregalı beton ve çatı tipi olarak yeşil çatı kullanılan alternatifin en az enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat lifli yalıtım malzemesi olarak kenevir lifi, duvar örgü malzemesi olarak bazalt ve çatı tipi olarak kırma kiremit çatı kullanılan alternatifin en çok ısıtma enerjisi tükettiği belirlenmiştir. Toplam enerji tüketimi bakımından analiz sonuçları incelendiğinde lifli yalıtım malzemesi olarak selüloz lifi, duvar örgü malzemesi olarak normal agregalı beton ve çatı tipi olarak yeşil çatı kullanılan alternatifin en az enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat lifli yalıtım malzemesi olarak kenevir lifi, duvar örgü malzemesi olarak bazalt ve çatı tipi olarak kırma kiremit çatı kullanılan alternatifin en çok toplam enerji tükettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte tüm enerji tüketiminde yeşil çatı kullanımının olumlu etki gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bina kabuğu, Enerji simülasyonu, Enerji analizi

A CASE STUDY ON THE PERFORMANCES OF NATURAL FIBER INSULATION MATERIALS FOR ENERGY EFFICIENCY

Abstract

With the increase in energy consumption worldwide, environmental and economic problems have emerged. Although this situation increases the concerns on this issue, it has led to increased efforts to reduce energy consumption and for countries to take measures. The building sector has been the first area targeted by many countries in terms of reducing energy consumption and increasing energy efficiency. For buildings, the heat and energy flow are intense in the building shell, which is most exposed to outdoor conditions. With the increasing importance of sustainability and energy-efficient design issues, studies on the building shell have increased. Shell models that respond to user needs and changing conditions and target maximum efficiency and minimum energy have been started to be developed.

In this study, different building shell alternatives with different materials were determined and formed. The study was conducted through a tourist hostel designed in the climatic conditions of Aksaray province. The scope of the study has progressed through the variables of construction, insulation and roofing materials. Basalt, sandstone, limestone, marble, granite, normal aggregate concrete, light aggregate concrete were used as building materials. Grass fiber, hemp fiber, wood fiber, cellulose fiber have been used as insulation materials. As for the roof type; tile roof and green roof are used. 56 Different alternatives have been created by using the externally insulated wall type with the determined shell materials. The alternatives created were analyzed using the simulation program. As a result of the study, the most suitable building shell model was determined with the investigated materials by comparing the energy consumption amounts obtained by the analyses.

Keywords: *Building envelope, Energy simulation, Energy analysis*

I. Giriş

Enerji tüketimi aşamasında yabancı kaynaklara bağlı olmamız sebebiyle yenilenebilir ve yerli enerji kaynaklarının önemi ve bunlara duyulan ihtiyaç daha da artmaktadır. Bununla birlikte fosil yakıt kullanımı insan sağlığı ve çevreyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca fosil yakıtların sürdürülebilir olmaması dünyaya verdiği zararın kalıcı olmasına sebep olmaktadır. Bu gibi sebepler enerji korunumu ve enerji verimliliği konularının gün geçtikçe önem kazanmasına sebep olmuştur. Enerji tüketimindeki payı oldukça büyük olan bina sektörünün enerji korunumu için alınacak önlemler bu açıdan çok önemlidir. Bu konuda binalardaki enerji verimliliğinin sağlanması için en büyük görev tasarımcılara düşmektedir. Çevre için duyarlı bina tasarım kriterlerinin belirlenmesi ve geliştirilmesi binaların enerji verimliliğini sağlamada atılacak adımların başında gelmektedir.

Çevre için duyarlı bina tasarımında asıl amaçlardan biri kullanıcılar için sağlıklı olan yaşam alanlarından ödün vermeden ısısal konfor koşullarını sağlamaktır. Binanın tasarım aşamasında iç mekan konfor koşullarını etkileyen parametreler belirlenerek ısıtma, soğutma ve havalandırma için harcanan enerji tüketimini azaltmak mümkündür. Bu tasarım parametreleri binaya ait tasarım parametreleri ve dış ortama ait tasarım parametreleri olarak sınıflandırılabilir. Isısal konfora etki eden binaya ait tasarım parametrelerinden olan bina kabuğunun termal ve optik özellikleri oldukça önemlidir. Bina kabuğu binayı dış ortamdan ayırmaktadır. Ayrıca bina kabuğu dış ortam ile doğrudan temas halinde olduğu için, ısı kaybı ve kazançlarının en çok görüldüğü alandır. Bina kabuğu ısı depolama özelliği ile birlikte ısı geçişinin olduğu en önemli yapı bileşenidir. Enerjinin %35-40'ının binalarda harcanmaktadır. Bununla birlikte enerjinin büyük bir bölümü ısıtma enerjisi tüketimi için kullanılması sonucunda yapılarıdaki bina kabuğunda ısısal önlemlerin alınması önemini hale gelmektedir.

Bina kabuğundan gerçekleşen ısı kaybının kontrol edilebilmesi için bina kabuğu bileşenlerinin uygun belirlenmesi gerekmektedir. Isı geçişinin azalmasını sağlayan ısısal önlemlerle birlikte ısı depolama sistemleri de uygun iç ortam şartlarının sağlanması ve enerji verimliliği için en uygun yöntemlerdendir. Isı depolama sistemleri depoladıkları ısıyı iç ortamın ısı miktarına göre ortama bırakan sistemlerdir.

Geleneksel yapılarda ısısal konfor için ısı depolama sistemi olarak ısısal kütle kullanılmıştır. Fakat günümüz şartlarında kalın duvarların yer işgali, ağır olması ve yerel malzeme temini sıkıntısı gibi sorunlarından dolayı ısısal kütle yapı kabuğu elemanı olarak kullanılmamaktadır. Bunun yerine ısı kayıplarını engellemek amacıyla ısı yalıtımı kullanılmaktadır. Bu durumda enerji verimliliğine etki edecek ve uygun ısısal konforu sağlayacak yenilikçi ısı depolama sistemleri etkin bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple doğal lifli yalıtım malzemeleri ısısal kütlelerin enerji etkin olan alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bina kabuğunun enerji tasarrufuna etkisi ile alakalı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar;

Manioğlu, G. ve Koçlar Oral, G., 2010 yılındaki çalışmasında; cephe kabuğunun iklimsel koşullar dikkate alınarak tasarlanırsa konforlu iç mekanlar oluşacağını belirtmiştir. Bunun sebebinin iç ve dış iklimsel çevreyi ayıran tasarım parametresinin cephe kabuğu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada ekolojik tasarımda cephe tasarımı parametresi için belirlenen alternatiflerin diğer tasarım parametreleri ile kullanımı projenin tasarım aşamasında belirlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu sayede daha az doğal kaynak harcanarak çevreye daha az zarar verecek yapılar oluşturulabilecektir. Çalışmadaki amaç yapının yapılacağı bölgenin iklim koşullarına uygun, kaynak ve enerji tüketimi açısından ekonomik cepheler geliştirmektir [1].

Mangan, S.D. doktora tezinde (2014), bina kabuğundan kaybedilen ısı miktarının bina kabuğunda kullanılan malzemelerin optik ve termofiziksel özelliklerine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bina kabuğunun optik özellikleri güneş ışınımına karşı yutma, geçirme ve yansıtma özellikleridir. Bina kabuğunun termofiziksel özellikleri ise ısı geçirme katsayısı, saydamlık oranı ve zaman geciktirmesi gibi değişkenlerdir. Bunlara bağlı olarak iç yüzeylerin ve iç ortamın hava koşulları etkilenmektedir [2].

Bu çalışmanın amacı günümüzdeki yapılardaki ısı kayıplarının en çok bina kabuğundaki tasarım sorunlarından gerçekleştiğinin farkında olarak, bina kabuğunda kullanılan doğal lifli yalıtım malzemelerinin bina enerji verimliliğine olan etkisini araştırmaktır. Bu amaçla Aksaray ili iklim verileri üzerinden farklı duvar ve çatı alternatifleri belirlenerek enerji analizleri yapılmıştır.

Aksaray ili ılıman-kuru iklim bölgesinde yer almaktadır. Ilıman kuru iklim bölgesinde soğuk iklim koşullarına yakın iklim özellikleri görülür ve gece ile gündüz arasında sıcaklık farkı fazladır. Dış sıcaklık ortalaması $+30^{\circ}\text{C}$ ila -5°C arasındadır. Bu durum sebebi denizin yazın serinletici kışın ılımanlaştırıcı etkisini engelleyen dağların bulunmasıdır. Yaz geceleri sıcaklık ortalaması $27-37^{\circ}\text{C}$ arasında ve serin karakterlidir. Kış sıcaklık ortalaması $8-15^{\circ}\text{C}$ arasındadır [3].

II. Materyal ve Metot

Bu çalışmada ısı depolama sistemi olarak doğal lifli yalıtım malzemelerinin bina enerji verimliliğine olan etkisi Aksaray iklim koşulları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu değerlendirme için Aksaray iklim koşullarında turistik bir pansiyon planlanmış ve bu pansiyon günümüzde sıkça kullanılmaya başlanan bina bilgi modelleme tabanlı Autodesk Revit programında modellenmiştir. Modellenen turistik pansiyon Şekil 1.'de verilmiştir.

Şekil 1. Turistik pansiyon Autodesk Revit programında oluşturulan modeli

Bununla birlikte turistik pansiyon tasarımının kat planları Şekil 2. ve Şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 2. Turistik pansiyon zemin kat planı

Şekil 3. Turistik pansiyon 1. ve 2. kat planı

Çalışmada oluşturulan turistik otel modeli üzerinden doğal lifli yalıtım malzemelerinin enerji verimliliği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan bina kabuk alternatifleri Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan bina kabuk alternatiflerinin gösterimi

Tip	Dış Duvar (İçten - Dışa(cm))						Çatı Türü	Tip	Dış Duvar (İçten - Dışa(cm))						Çatı Türü
Tip-1	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-29	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-2	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-30	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-3	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-31	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-4	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-32	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-5	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-33	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-6	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-34	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-7	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-35	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Çim lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-8	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-36	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-9	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-37	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-10	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-38	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-11	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-39	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-12	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-40	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-13	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-41	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-14	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-42	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Kenevir lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-15	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-43	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-16	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-44	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-17	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-45	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-18	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-46	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-19	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-47	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-20	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-48	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-21	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-49	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Odun lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-22	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-50	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Bazalt (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-23	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-51	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kumtaşı (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-24	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-52	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Kireçtaşı (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-25	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-53	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Mermer (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-26	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-54	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Granit (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-27	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-55	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Normal agregalı beton (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı
Tip-28	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Kırma Kiremit Çatı	Tip-56	Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Hafif agregalı beton (20.00)	Selüloz lifi (5.00)	Sıva (2.00)	Boya (0.10)	Yeşil Çatı

Çalışmada oluşturulan bina kabuğu alternatiflerinin ısı depolama özelliğini ve ısı geçirgenliğini belirleyen termal özellikleri Tablo 2., 3. ve 4.'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada kullanılan döşeme sistemlerinin termal değerleri [4].

Zemine Oturan Döşeme (cm)							U Değeri W/(m ² ·K)
Temel Betonu (50.00)	Su Yalıtımı (0.10)	Tesviye Harcı (5.00)	XPS (4.00)	Koruma Betonu (3.00)	Katkılı Şap (5.00)	Granit Kaplama (1.20)	0,7729
Ara Kat Döşemesi (cm)							
Boya (0.10)	Sıva (2.00)	Betonarme Döşeme (15.00)	Katkılı Şap (5.00)	Granit Kaplama (1.20)			8,3333

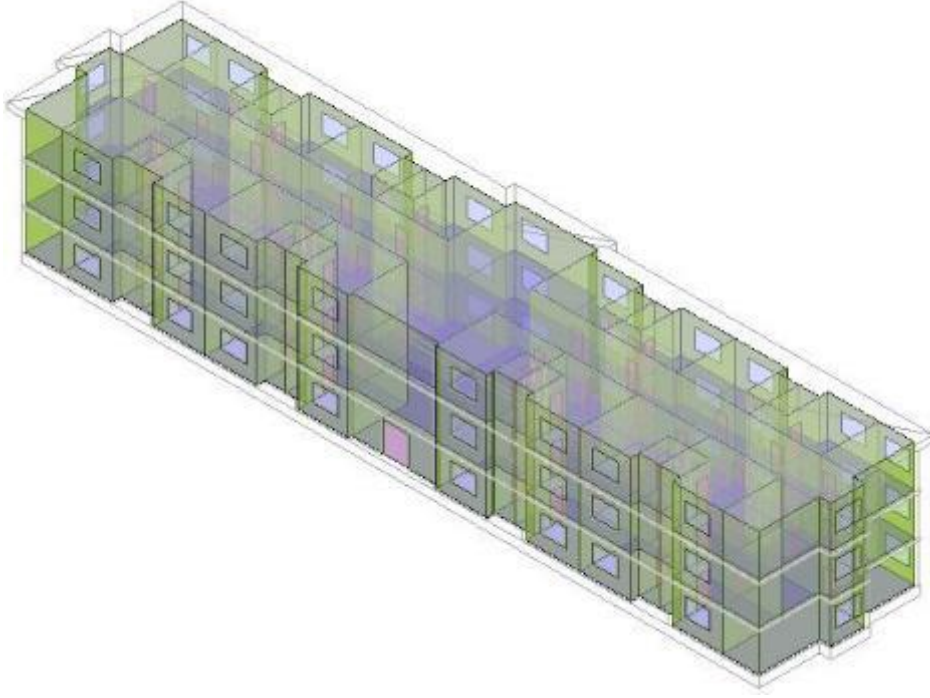
Tablo 3. Çalışmada kullanılan çatı türlerinin termal değerleri [4], [5].

Çatı Türü	U Değeri W/(m ² ·K)
Kırma Kiremit Çatı	0,33
Yeşil Çatı	0,1205

Tablo 4. Çalışmada kullanılan duvar malzemelerinin termal değerleri [6].

Malzeme	Isı İletkenlik W/(m·K)	Yoğunluk (kg/m ³)
Bazalt	3,48	2700
Kumtaşı	2,32	2300
Kireçtaşı	1,22	2600
Mermer	2,2	2500
Granit	2,3	2600
Normal agregalı beton	1,1	1800
Hafif agregalı beton	1,2	2000
Çim lifi	0,041	40
Kenevir lifi	0,041	35
Odun lifi	0,04	150
Selüloz lifi	0,038	45

Çalışmada oluşturulan model üzerinden kullanılan her bir malzemenin termal özellikleri programa girilmiştir. Bununla birlikte çalışmada konum olarak Aksaray ili seçilmiş ve iklim verileri programa otomatik olarak iletilmiştir. Daha sonra her bir alternatif için model üzerinden enerji modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan enerji modeli Şekil 4.'de verilmiştir.

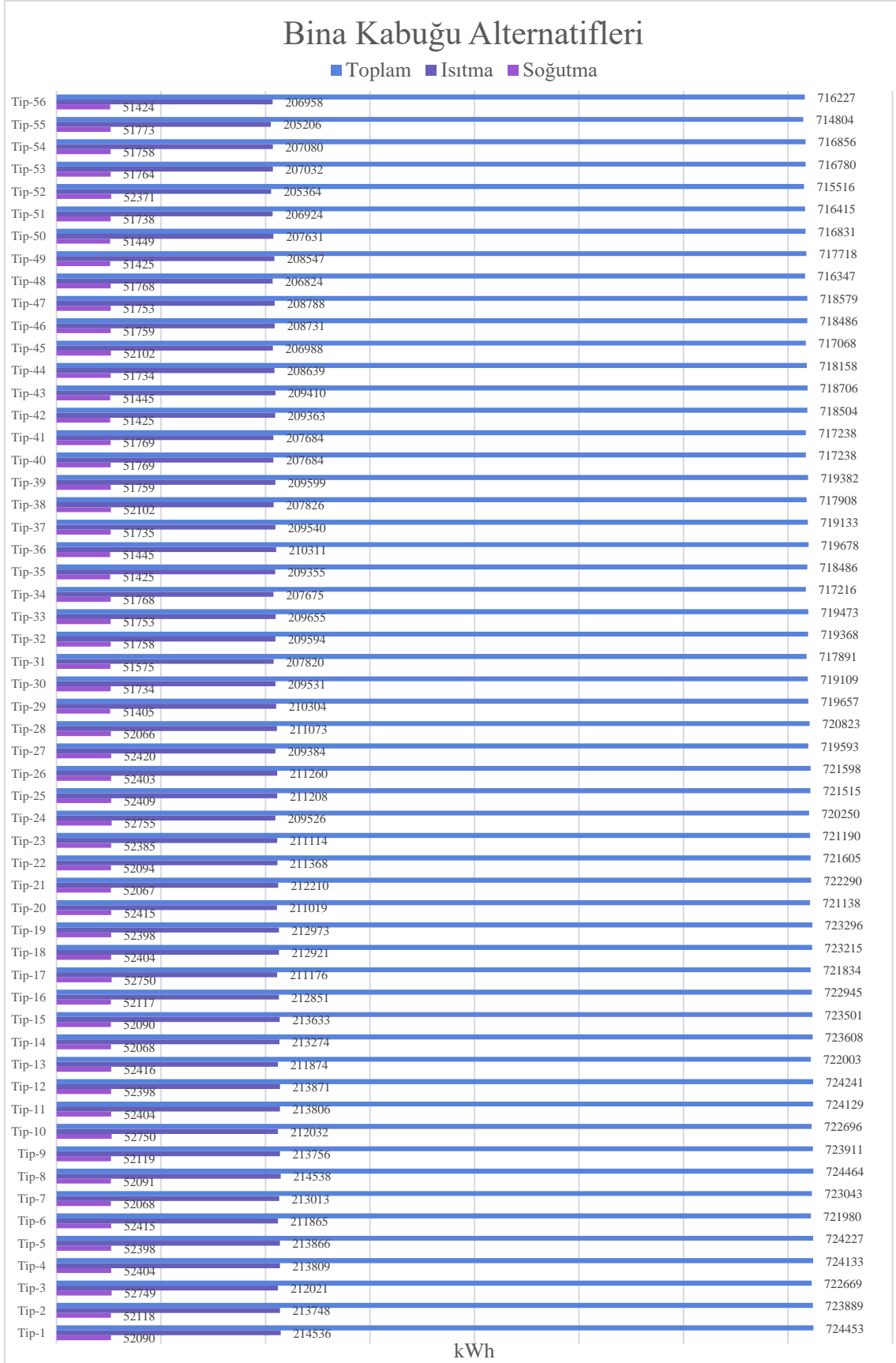

Şekil 4. Turistik pansiyon enerji modeli

Son aşamada her bir alternatif için oluşturulan enerji modeli gbXML dosyası olarak kaydedilmiştir. Daha sonra her bir bina kabuğu alternatifinin Green Building Studio (GBS) ile enerji analizleri yapılarak soğutma, ısıtma ve toplam enerji tüketim miktarları hesaplanmıştır.

III. Sonuçlar

Çalışmanın sonucunda belirlenen 56 farklı bina kabuğu alternatifinin GBS aracılığı ile enerji analizleri değerlendirilmiştir. GBS aracılığı ile yapılan enerji analiz sonuçları Şekil 5.'de verilmiştir.

Şekil 5. Enerji analiz sonuçları

Enerji analizleri sonucunda soğutma, ısıtma ve toplam enerji tüketim miktarları belirlenmiştir. Çalışmada soğutma enerjisi tüketim miktarları incelendiğinde 52102 kWh ile Tip 38'in en az enerji tükettiği, 52750 kWh ile Tip 17'nin en çok enerji tükettiği gözlemlenmiştir. Soğutma enerjisi bakımından en iyi sonuç veren alternatif ile en kötü sonuç veren alternatif arasında %1,23'lük yıllık enerji tasarrufu sağlanmıştır. Soğutma enerjisi tüketimleri göz önüne alındığında lifli yalıtım malzemesi olarak kenevir lifi, duvar örgü malzemesi olarak kireçtaşı ve çatı tipi olarak yeşil çatı kullanılan alternatifin en az enerji tükettiği belirlenmiştir. Bu durumun aksine lifli yalıtım malzemesi olarak odun lifi, duvar örgü malzemesi olarak kireçtaşı ve çatı tipi olarak kırma kiremit çatı kullanılan alternatifin en çok enerji tükettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte soğutma enerjisi tüketimi için yeşil çatı kullanımını enerji tüketiminde azalma sağladığı belirlenmiştir.

Analiz sonuçları ısıtma enerjisi tüketimi bakımından incelendiğinde ise en az enerji tüketen alternatifin 205206 kWh ile Tip 55 olduğu en çok enerji tüketen alternatifin ise 214538 kWh ile Tip 8 olduğu belirlenmiştir. Isıtma enerjisi bakımından en iyi sonuç veren alternatif ile en kötü sonuç veren alternatif arasında %4,35'lik yıllık enerji tasarrufu sağlanmıştır. En az ve en çok enerji tüketen alternatifler dikkate alındığında alınıldığında lifli yalıtım malzemesi olarak selüloz lifi, duvar örgü malzemesi olarak normal agregalı beton ve çatı tipi olarak yeşil çatı kullanılan alternatifin en az enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat lifli yalıtım malzemesi olarak kenevir lifi, duvar örgü malzemesi olarak bazalt ve çatı tipi olarak kırma kiremit çatı kullanılan alternatifin en çok enerji tükettiği belirlenmiştir. Isıtma enerjisi tüketiminde yeşil çatı kullanımının olumlu etki gösterdiği belirlenmiştir.

Analizler son olarak toplam enerji tüketimleri bakımından incelenmiştir. Toplam enerji tüketimi bakımından analiz sonuçları incelendiğinde 714804 kWh ile Tip 55'in en az enerji tükettiği, 724464 kWh ile Tip 8'in en çok enerji tükettiği belirlenmiştir. Toplam enerji tüketimi bakımından en iyi sonuç veren alternatif ile en kötü sonuç veren alternatif arasında %1,33'lük yıllık enerji tasarrufu sağlanmıştır. En az ve en çok enerji tüketen alternatifler dikkate alındığında alınıldığında lifli yalıtım malzemesi olarak selüloz lifi, duvar örgü malzemesi olarak normal agregalı beton ve çatı tipi olarak yeşil çatı kullanılan alternatifin en az enerji tükettiği belirlenmiştir. Fakat lifli yalıtım malzemesi olarak kenevir lifi, duvar örgü malzemesi olarak bazalt ve çatı tipi olarak kırma kiremit çatı kullanılan alternatifin en çok enerji tükettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte toplam enerji tüketiminde yeşil çatı kullanımının olumlu etki gösterdiği belirlenmiştir.

Bu çalışmada belirlenen bina kabuğu alternatifleri üzerinden enerji analizleri yapılarak Aksaray ili iklim koşullarına en uygun alternatif belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle bina enerji verimliliği için tasarımcılara fikir vermek amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Manioğlu, G. ve Koçlar Oral, G., (2010). Konu Başlık No: 4. Sürdürülebilir Çatı ve Cephe Sistemleri, 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İzmir.
- [2] Mangan, S.D., (2014). Yaşam Döngüsü Enerji ve Maliyet Etkinliği Açısından Konut Binalarının Performanslarının Değerlendirilmesinde Kullanılabilecek Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [3] Ovali, P. K. (2019). Biyoklimatik Tasarım Matrisi (Türkiye). Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 20(2), 51-66.
- [4] TS 825 (2013). Binalarda Isı Yalıtım Kuralları Standardı. Türk Standartları Enstitüsü, Ankara.
- [5] Hadid, M. (2002). Establishing, Adoption, and Implementation of Energy Codes for Building. Architectural Styles Survey in Palestinian Territories.
- [6] <https://www.bimobject.com/tr> Erişim Tarihi: 20.09.2023.

AKSARAY-GÜZELYURT BELEDİYESİ ARŞİVİNDE MUHAFAZA EDİLEN MERA ANLAŞMAZLIĞI KONULU İKİ BELGENİN DEĞERLENDİRMESİ

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN¹

Aksaray Üniversitesi

aygunnecmettin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4383-8770

Arş. Gör. Adem KELEŞ²

Aksaray Üniversitesi

akeles@akasaray.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6172-3593

Arş. Gör. Bahar KAYMAZ³

Aksaray Üniversitesi

baharkaymaz.68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0178-4789

Özet

Osmanlı devlet ve toplum örgüsü, sanayi öncesi merkezî devletlerin tümünde olduğu gibi temelde tarıma dayanmaktaydı. Toplumsal ve ekonomik düzende nüfusun ekseriyeti kırsalda yaşamakta olduğundan tarım ve hayvancılık faaliyetleri halkın esas meşgalesini oluşturmaktaydı. Ekilebilir topraklar, yayla ve meralar, akarsular, ormanlar ve madenler mirî arazi statüsünde olup devletin malıydı. Kişilerin evleri, bağ ve bahçeleri, değirmen gibi bazı tesisleri özel mülkiyet kapsamına girmekteydi. Ekilebilir araziler ile yayla ve meraların kullanım hakları, vergilerini ödemek koşuluyla âdeta irsî ve daimî kiracılık biçiminde ahalinin tasarrufuna bırakılmıştı. Dolayısıyla meraların kullanım hakkı, en az tarım arazilerinin kullanım hakkı kadar köylünün alâkasını celbetmekteydi ve bu tasarruf haklarından vazgeçmeleri hiçbir şekilde tahayyül edilemezdi. Üstelik 16. yüzyılın sonlarından itibaren yeni fetihlerin yapılamamasının yanında enflasyon ve nüfus artışının ortaya çıkardığı ekonomik baskı, memleketteki tarım ve hayvancılık sahalarını daha değerli kılmış, mülkiyeti devlete ait olan bu sahaların tasarruf hakkını elde etmeye matuf gayri hukuki mücadeleler artış göstermişti. Günümüzde Güzelyurt Belediyesi Arşivi'nde bulunan 1866 tarihli iki farklı arşiv belgesi tam da bu gelişmelerin görünümünü sunmaktadır. Aksaray'ın Ihlara, Iısu ve Yenipınar köylerinin müşterek kullandıkları 7000 dönümden müteşekkil Kütüklü adındaki meranın 500 dönümlük bir kısmının Yenipınar ve Kitreli (Lemye) köyleri tarafından ziraata açılarak ekilmesi Ihlara ahalsinin devlete şikâyetinde bulunmasına yol açmıştı. Şikâyet neticesinde devlet duruma müdâhil olmuş, devletin emrine binaen, merada kurulan mahkeme ile Kütüklü merasının eskiden olduğu gibi Ihlara, Iısu ve Yenipınar köyleri tarafından müşterek mera olarak kullanılması hususunda sulh sağlanmıştı. Mevzubahis belgeler tarafların iddialarını, iddialarına şahit olarak gösterdikleri kişileri ve statülerini, mahkemenin davayı ele alma ve neticelendirme süreçlerini ortaya çıkararak Osmanlı bürokrasisinin işleyişine mükemmel örnektir. Ayrıca bu mera davası üzerinden ahalinin hukukî yapıyı sonuna kadar işleterek şikâyet hakkını kullanma yönünde beceri sahibi olduğunu görebilmenin yanında yerelde ahali adına devlet ile temas kuran ileri gelenlerin, hak arama işinde liyakatli ve aynı zamanda pek de dirayetli olduklarını görebilmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Aksaray, Köylüler, Hayvancılık, Otlak

¹ Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. aygunnecmettin@gmail.com.

² Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. adem_keesoglu@hotmail.com.

³ Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. baharkaymaz.68@gmail.com.

**THE EVALUATION OF TWO DOCUMENTS ON THE PASTURE CONFLICT
STORED IN THE AKSARAY-GÜZELYURT MUNICIPALITY ARCHIVES**

Abstract

As in all pre-industrial centralized states, the Ottoman state and society were based on agriculture. Since the majority of the population lived in rural areas, agriculture and animal husbandry activities were the main occupation of the people. Arable lands, plateaus and pastures, rivers, forests, and mines had the status of royal land (mîrî arazi) and were the property of the state. Some facilities such as personal houses, orchards, gardens, and mills were within the scope of private property. The usage rights of arable lands, plateaus, and pastures were left to the disposal of the people in the form of hereditary and permanent tenancies, in the condition that they paid taxes. Therefore, the right to use pastures attracted the attention of the peasants at least as much as the right to use agricultural lands, and it was in no way imaginable for them to give up these tenure rights. Moreover, the economic pressure caused by inflation and population growth, as well as the inability to make new conquests starting from the end of the 16th century, made the agricultural and animal husbandry areas in the country more valuable. Illegal struggles to obtain the right to dispose of these areas, which were owned by the state, increased. Two different archive documents dated 1866, currently in the Güzelyurt Municipality Archives, present exactly the very picture of these developments. The fact that 500 decares of the pasture called Kütüklü, which consists of 7000 decares that are used jointly by Ihlara, Iisu, and Yenipınar villages of Aksaray, was opened to agriculture and planted by Yenipınar and Kitreli (Lemye) villages, caused the people of Ihlara to complain to the state. As a result of the complaint, the state intervened in the situation, and subsequently, a court was established in the pasture and a settlement was reached for the use of Kütüklü pasture as a common pasture by Ihlara, Iisu, and Yenipınar villages as in the past. The documents are an excellent example of the functioning of the Ottoman bureaucracy, as they reveal the claims of the parties, the people they presented as witnesses to their claims and their status, and the processes of the court's handling and finalization of the case. Moreover, through this pasture case, it is possible to see that the people in the Ottoman Empire had the ability to utilize their petition right by operating the legal structure to the fullest and that the local notables who contacted the state on behalf of the people were very capable in seeking their rights.

Keywords: *Ottoman Empire, Aksaray, Peasants, Animal Husbandry, Pasture*

Giriş

İktisadî ilişkiler de dâhil olmak üzere Osmanlı devlet ve toplum anlayışı, bireyin çıkarından ziyade toplumun çıkarı ve refahını esas alan bir yapı üzerine kurulmuştur. Önemli oranda Türk-İslam geleneklerinden etkilenecek biçimlenen⁴ bu yapıda üretim ilişkilerinin her bir aşamasında “küçük üreticinin” varlığı ve korunmasını esas alan bir anlayış mevcuttu. Sanayileşme öncesi ve aynı zamanda üretim araçlarının genelde devletin denetiminde bulunduğu devirlerde üretim büyük oranda kol emeğine dayalı ve verimlilik de düşük olduğundan iktisadî faaliyetlerden elde edilen kârlar sınırlı kalmaktaydı. Bundan mütevellit, Osmanlı ahalisinin ana meşgalesi olan tarımsal faaliyetler⁵ aile emeğine; çifte sahip köylü ailesine veya bir çift öküzün işleyeceği büyüklükteki araziye⁶ dayalıydı ve bir zenginlik göstergesi olmaktan çok günlük geçimi temin etmeye; günlük rızık kazanmaya hitap etmekteydi⁷. Ayrıca tarım sektörü kuraklık ve çekirge istilalarına vb. dayalı kötü hasat, bulaşıcı hastalıklar ile iç ve dış savaşlar, çatışmalar ve başkaldırı/isyân hareketlerinden ziyadesiyle etkilenen sektördü. Osmanlı ahalisinin şehirde oturan kesiminin meşgalesi ise büyük oranda esnaflık ve bununla intisabı olan hizmet sektörüne dayanmaktaydı. Ancak tarım üretiminde olduğu gibi lonca ve narh gibi disiplin ve denetimi esas alan uygulamalara bağlı olarak, şehir ve kasabalarda esnaf eliyle gerçekleşen üretim üzerinde yetki sahibi olanların (devlet ve lonca) kontrolü/denetimi sıkı olduğundan kâr hadleri burada da sınırlı kalmaktaydı⁸. Pek çoğu dinî ve tasavvufî yapılanmalar ile içi içe olan esnaf ve lonca üyeleri işlerinde kanaat ve tevazuyu esas alan ve modern iktisat kalıplarına uymayan değerler ile müzeyyen olduklarından esnaf üyeleri servet biriktirmeyi ahlâken hoş görmemekteydiler. Kısacası Osmanlı'nın kendine özgü bir “piyasa” anlayışı mevcuttu. Bu anlayış daha ziyade temel ihtiyaçların (yeme, giyinme, barınma) tedarik edilmesi sürecinde fertlerin değerlerine de saygı duymayı amaçlayan⁹ “pazar ekonomisi”¹⁰ olarak vasıflandırılabilir ve bu ekonomik yapıda herhangi bir canlının ötelenmesi, baskıya-zulme uğraması kabul edilebilir değildi. Dolayısıyla Osmanlı “pazar ekonomisi”, kapitalist ve önemli ölçüde emperyalist unsurlara dayanan günümüz modern piyasa şartlarıyla pek çok yönden örtüşmemektedir¹¹.

Osmanlı Devleti'nin iktisadî gücü, Miroğlu'nun tabiri ile esasen ziraata teşmil olup bu da ekincilik, bağıcılık ve hayvancılık olmak üzere başlıca üç şekilde inkişaf göstermiştir¹². Köylüler için hayvan besleme daha ziyade esas geçim kaynağı olan tarım üretiminin yanında ikinci (ek) bir iş, geçim kaynağı iken konar-göçerler için ise esas geçim kaynağıydı. Üretici olarak köylü, hane halkının geçim ihtiyaçlarının karşılanması önceliğine dayanan ve kâr olgusunun neredeyse minimal seviyelerde veya hiç olmadığı “geçimlik ekonomiye”, “geçimlik üretime” dayanan bir yapının temsilcisi olarak aynı zamanda Osmanlı hazinesinin malî yükünü çeken/üstlenen ana gövdeyi de oluşturmaktaydı. “Demek ki, tımar sistemi içinde küçük aile işletmeciliği şeklinde örgütlenmiş tarım üretimi, vergiler ve bir yıl sonraki ekimin tohum miktarı düşünülürse, bir aileyi ancak geçindirebilecek boyuttadır.”¹³ Bu durumda köylü, bilhassa vergi tevzii/tarhı ve bu verginin tahsili hususunda idarecilerle sürekli temas hâlinde bulunuyor, bazı

⁴ Fahri Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, Lotus Yay., Ankara 2004, s. 3-81.

⁵ Osmanlı kırsalından elde edilen yıllık gelirler içerisinde arazi gelirleri en önemli kısmı tutmaktaydı. Mesela 1599-1600 döneminde Yemen Beylerbeyliğinin toplam gelirlerinin %49'unu öşür başta olmak üzere arazi vergilerinin oluşturması ülkedeki diğer eyalet gelirlerinin oranıyla uyumludur. Arazi vergilerini hayvan vergisi, pazar baci, iltizamlar ile toplam gelirin %29'una denk düşen liman veya iskele vergileri izlemekteydi. Genel bir değerlendirme için bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 126.

⁶ Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi* (Makaleler), Eren Yay., İstanbul 1993, s. 1-13.

⁷ Özer Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, s. 252, 255.

⁸ Mehmet Genç, *Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 43-96.

⁹ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, Küre Yay., İstanbul 2010, s. 154, 168.

¹⁰ Fernand Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, Say Yay., İstanbul 2015, s. 22.

¹¹ Muhtelif değerlendirmeler için bkz. Mehmet Genç-Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, Ötüken Yay., İstanbul 2021.

¹² İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Türk Tarih Kurumu Yay. (TTK), Ankara 2014, s. 217.

¹³ Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları*, s. 252, 255.

zamanlarda idarecilerin kanuna aykırı uygulamalarına da maruz kalarak baskı veya zulüm ile karşılaşabiliyordu¹⁴.

Osmanlı toplumunun neredeyse %90'ı kırsalda köylü veya konar-göçer olarak yaşamaktaydı¹⁵. Anadolu, her mevsimde kullanılmaya imkân veren otlaklara sahipti. Bilhassa Orta Anadolu, uygun iklimi, düz ve geniş arazileriyle (mera, yayla, ova vb.) önemli bir hayvancılık sahasıdır. Konya ve çevre muhitte cârî olan “Buğday ile koyun gerisi oyun”¹⁶ deyişi Orta Anadolu'daki üretim ve geçim ekonomisinin yansımasıdır. 1830'lar gibi geç bir tarihte bile, mesela Aksaray Sancağı'nda (Aksaray, Eyyübilî ve Koçhisar kazalarında) 37.410 kişilik toplam nüfusun hemen hemen yarıya yakınını teşkil eden 16.786'sının konar-göçer olarak kayıtlarda yerini alması, tabiidir ki bu coğrafyadaki hayvan besleme kültürünün tarihsel derinliğini ortaya koymaktadır. Bölge arazisinin genişliğine nispetle nüfus miktarının yetersiz olmasının yanında su kaynaklarının sınırlı olması, bataklık ve çölleşmenin yer yer kendini göstermesi gibi iklim şartları kullanıma açılan tarım alanlarının sınırlı kalmasına, tarımda verimin düşük olmasına ve ürün fiyatlarının yüksek olmasına -bu durum dünyanın geri kalanının da sorunudur¹⁷- dolayısıyla da bazı sahalarda tarımın yerini hayvancılığa (koyun, keçi, öküz, camus, at, katır, merkep vb. beslemeye) bırakmasına neden olabiliyordu.

M. Öz, “ekilebilir toprak miktarındaki artışın nüfus artış oranını karşılamaktan çok uzakta bulunduğunu”, toprak yetersizliğinin toplumsal huzursuzluklara (Celâlî hareketleri vb.) neden olduğunu ifade etmektedir¹⁸. 1600'lü yıllara gelindiğinde toprağın bol emeğin kıt olduğu dönemler artık geçmişte kalmış, kırsal fakirlik ve sefalet artmaya başlamıştır. Dolayısıyla da topraksız köylü ailelerinin ve yetişkin bekâr erkeklerin sayısının toplam nüfus içindeki oranı neredeyse %50'lere ulaşmıştır¹⁹. Bununla beraber -güvenlik sorunu bir etken olarak dışarıda tutulur ise- nüfus artmış²⁰ ve ekilecek ekinlik sahaları sabit kalmış veya kısmî büyüme göstermiş olduğuna göre, bu durumda işsiz kalan tarım nüfusundan bir kısmının hayvancılık başta olmak üzere diğer iktisadî faaliyetlere yönelmiş olmaları düşünülebilir.

Araştırmalar Akdeniz ve Anadolu'nun ekonomik yaşamında 1300'lerden 1800'lere kadar geçen uzun süreçte hayvancılığın giderek ağırlık kazandığını göstermektedir. Bunun arkasında yatan etkenleri

¹⁴ Karaman Ahkâm Defterleri, köylülerin bu yöndeki şikâyetleriyle doludur. İlgili defterler üzerine Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında lisansüstü tezler gerçekleştirilmiştir. Bkz. Zeynep Yılmaz, *1 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri'nin Çevrimyazısı* (s. 122-197), Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2018 (Danışman: Necmettin Aygün). Bahar Kaymaz, *1 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu* (s. 61-121), Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2019 (Danışman: Necmettin Aygün). Mert Çakır, *2 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri'nin (s. 1-149) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2021 (Danışman: Turan Açık). Sümeyye Şahin, *2 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu* (s. 150-290), Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2022 (Danışman: Turan Açık). 3 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri ise Necmettin Aygün danışmanlığında, Yüksek Lisans öğrencileri Esra Öztürk, Ayşe Tosun ve Nergis Baydar tarafından hazırlanmaktadır.

¹⁵ Yunus Koç, “Nüfus-Osmanlı Dönemi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 33 (2007), s. 294-299.

¹⁶ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Kültürel Açından Konya*, Tablet Yay., Konya 2007, s. 235.

¹⁷ 1882'de Fransa'da durum şu şekildeydi: “Emeğin içinde bulunduğu koşullar değişmemiş, verimlilik hemen hiç artmamıştı; ekin ve gübre alanındaki gelişmelerin büyük bir kısmı hala bilinmiyordu ve pek çok köylü kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik karma bir tarım yapıyordu”. Eugen Weber, *Köylülerden Fransızlara*, Heretik Yay., Ankara 2017, s. 177.

¹⁸ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 66, 79, 102-108.

¹⁹ Oktay Özel, *Türkiye 1643*, İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 98-118.

²⁰ 1520-1580 döneminde %50'yi aşan bir nüfus artışı söz konusudur. Bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, s. 64.

tespit etmek güç olmakla beraber nüfus artışı²¹ ile otlakların daha yoğun şekilde kullanımı arasında bir bağlantının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1450-1560 döneminde nüfus mütemadiyen artarken, buna karşın tarım yapılan araziler sınırlı kalmıştır. Mesela Manisa Sancağı'nda 1531-1575 döneminde ekili alanların artışı %9 dolaylarında iken, sancaktaki nüfus artışı %39 dolaylarındadır. Durum tüm Akdeniz, Anadolu ve Balkanlarda benzerlik arz etmektedir. Bu bağlamda F. Tabak, ekolojik değişime büyük önem atfetmektedir. Ona göre, konar-göçerlerin yerleşik hayata geç(iril)meye başla(n)ması nüfus artışının arkasındaki önemli etkenlerdendir. Nüfus artışı ürün ekilecek tarla açmak üzere ağaç kesiminin hızlanmasına, ormanlık alanların çıplaklaşmasına ve bu da sıklıkla sel taşkınlarına yol açmaktadır. Bu gelişme ovaların taşkınlarla bataklığa dönüşmesine, bataklıklar da sıtmaya sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak ovalardaki nüfus daha yükseklerdeki yamaçlara, sırtlara veya ormanlık alanlara doğru yerleşmeye; yer değiştirmeye başlamaktadır. Bu tür yerleşmeye dayanan nüfus hareketi, doğaldır ki hayvan otlatma alanlarının daralmasına yol açmaktadır. Bu durumda köylüler, konar-göçerler veya çobanlar hayvanlarının beslenmesi için otlakları genişletmeye yönelmekte ve bu amaçla çalılıklar veya ormanlıklar yakarak otlaklar oluşturmaya başlamaktadır. Bu durum yine ormanların seyrelmesine ve doğadaki dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Ormanların/çalılıkların bu şekilde seyreltilmesi buraların sadece otlaklara değil, ziraata, tarıma açılmalarına da sebep olmaktadır. *Dolayısıyla nüfus arttıkça ve sürüler de sayıca büyüdükçe ovalardan yamaçlara, yamaçlardan ise daha yükseklere doğru bir nüfus hareketi gerçekleşmekte, tarım ve hayvancılık faaliyetleri ovalardan yaylalara doğru genişlemektedir.* Anadolu'da 1200'lerden beri devam eden bu değişiklikler birkaç yüzyıl sonra 2000 metre ve üzerindeki yaylalara kadar uzanmış olmalıdır. *Zira 1700'lerin sonlarından itibaren Doğu Karadeniz'deki yaylalarda mera paylaşımlarıyla veya meraların/otlakların iskâna veya ziraata açılması ile ilgili şikâyetlerde, öncesine oranla ciddi bir artış söz konusudur.* Neticede Anadolu coğrafyasında zaman ilerledikçe yeni tarım arazileri ile otlaklara ihtiyaç doğmuştur. Bu gelişme ise yamaçların ağaçlardan arındırılarak tarım sahalarına veya otlaklara dönüştürülmesine sebep olurken zamanla nüfus ve sürü sayıları daha da büyüdükçe daha yüksek platoların (yaylaların) giderek yoğun şekilde kullanımı durumu ortaya çıkmıştır. Sıtma ve bataklıkların etkisinde kalan ovalardaki tarım alanları ise genelde otlaklara dönüşmüş olup çok az kısmında tarım yapılır olmuştur. Nüfusun bu şekilde ovalardan (alçak kesimlerden) dağlara doğru yer değiştirme hareketi, bataklık alanların kurutulmaya başlandığı 19. yüzyıla kadar devam etmiştir²². Kısacası nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak tarım ve hayvancılık ürünlerine olan talep artışı, toprak tasarruf etmeyi veya hayvan beslemeyi teşvik etmekte olduğundan, doğal olarak bu kaynakları tasarruf edenler ile edemeyenler arasında zaman zaman toplumsal huzursuzluklara sebep olan sorunlar yaşanmıştır. Bildiri konumuz olan arşiv belgeleri de bahsi geçen bu iktisadî ve sosyal gelişmeler ile irtibatlıdır.

Mera Davası

Güzelyurt Belediyesi Arşivi'nde 1866 tarihli iki adet arşiv belgesi muhafaza edilmektedir. Mera anlaşmazlığı ile alakalı olan bu belgelerden ilki Padişah fermanı olup²³ İhlara Köyü ahalisinin arzuhal yoluyla devletten talepte bulunması²⁴ karşısında konunun Divan-ı Hümâyûn'da görüşülüp karara bağlanmasıyla ortaya çıkmıştır²⁵. Aksaray Kazası'na bağlı İhlara Köyü ahalisinin koyun ve davarlarının eskiden beri otundan ve suyundan istifade edebildikleri mahsus ve müstakil mera yerlerine civardaki

²¹ Nüfus baskısı ve sonuçları için ayrıca bkz. Oktay Özel, "Population Changes in Ottoman Anatolia During the 16th and 17th Centuries: The 'Demographic Crisis' Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 36 (2004), pp. 183-205.

²² Genel bir değerlendirme için bkz. Faruk Tabak, *Solan Akdeniz*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 64, 225-237. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerini etkileyen şartlar sadece ekolojik değişimden ibaret değildir. Nüfus ve enflasyon baskısının yarattığı bazı sonuçlar için bkz. Emine Erdoğan Özünlü-Osman Gümüşçü, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Göç Aktörleri Olarak Çift-Bozanlar", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 49, Sayı: 1 (Mart 2016), s. 47-49.

²³ Dîvân-ı Hümâyûn veya Paşakapısı'ndaki divanlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve üzerinde tuğra bulunan padişah emirlerinin (buyruk) genel adıdır. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, TTK, Ankara 2013, s. 99.

²⁴ Bu arzuhalin varlığı fermanda belirtilmektedir.

²⁵ Bkz. *Güzelyurt Belediyesi Arşivi-Ferman*.

Lemye (Kitreli) Köyü²⁶ ahalisinin fuzuli yere müdahale etmekte oldukları beyanına istinaden İhlara ahalisinin mevzubahis meranın kanun dışı kullanılmaması için padişahıtan (:devletten) emr-i şerif çıkartılmasını; yayınlanmasını talep etmeleri, bu fermanın konusunu teşkil etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla İhlara ahalisi Aksaray'da hazırlattıkları bu arzuhali bizzat kendileri İstanbul'a; Divan'a götürmüşlerdi. Durum üzerine devlet, konu ile alakalı mevzuatı ve uygulamayı Divan-ı Hümâyûn kaleminden²⁷ sordurmuştur. Zira şikâyet, 1858'de yayımlanan Arazi Kanunnamesi'nin 97. maddesinin kapsamına girmektedir. Eldeki fermana aynen aktarılan bu maddede mealen; "Eskiden beri bir köye mahsus olan merada yalnız o köy ahalisi hayvanlarını otlatır ve diğer köy ahalisi o meraya hayvanlarını süremez. İki veya üç ya da daha fazla köy halkı aralarında eskiden beri müşterek olan merayı, o mera her hangi köyün hududu dâhilinde bulunur ise bulunsun, o köyler ahalisi hayvanlarını müştereken otlatıp yek-diğerini otlatmadan men edemezler. Ve böyle bir köy ahalisinin bi'l-istiklâl veyahud birkaç köy ahalisine ortak olarak mahsûs olan kadîm mera yerleri alınıp satılmaz ve üzerine mandıra ve ağıl ve ebniye-i sâire ihdâs olunmaz²⁸ ve kürûm²⁹ ve eşcâr³⁰ garsiyle³¹ bağ ve bağçe ittihâz kılınmaz³², ebniye ve eşcâr ihdâs ve gars iden olur ise her zaman ahali hedm ve kal' ettirebilir³³. Ve arazi-i mezru'a³⁴ misüllü hiçbir kimesne tarafından sökülüp zira'at ve harâsete izin ve ruhsat verilmez ve ziraat iden olur ise men olunup her ne vakit olsa mera olmak üzere ibka kılınır"³⁵ denilerek bahse konu olan arazi kanununun 97. maddesi hatırlatılmıştır. Bu maddeye göre nizalı yani çekişmeli olan meranın eskiden beri gerçekte İhlara veya Lemye ahalilerinden hangisi tarafından kullanıldığıнын veya müşterek mi kullanılıp kullanılmadığının ortaya çıkarılması amacıyla mahallinde "ma'rifet-i şer'le" yani kadının bilgisi dâhilinde hakkaniyet üzere hareket edilerek mahkemesinin görülmesi, görülen mahkeme neticesinde, şikâyet edildiği üzere Lemye ahalisinin fuzuli yere meraya müdahale ettiği tespit edilir ise müdahalenin def edilmesi emri verilmiş ve böylelikle 6 Temmuz 1866 tarihli bu fermân-ı âlişân ortaya çıkmıştır³⁶. Görüldüğü üzere kanun, otlak olarak kullanılan meralar üzerinde başka türde tasarrufta bulunmaya müsaade etmemekteydi³⁷. Mezkûr ferman,

²⁶ Köyün 1470'lerdeki adı Çengere, Çengire, Çengiri'dir. 1890'larda Lemye nâm-ı diğer Çengere adı mevcuttur. Köy Cumhuriyet Döneminde, 1930'larda Kitreli adını almıştır. Bkz. Nevzat Topal, "Kutlu Hoca Zaviyesi ve Yerinin Tespiti Üzerine", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Vol. 6 (2016), p. 106-121.

²⁷ Divan'a bağlı bürolarından.

²⁸ Muhtelif amaçlara hizmet eden binalar kurulmaz.

²⁹ Üzüm/bağ kütüğü.

³⁰ Ağaçlar.

³¹ Dikilerek/ekilerek.

³² Üzüm ve ağaç ekilerek/dikilerek bağ ve bahçeye çevrilmez.

³³ Yıkabilir, sökebilir.

³⁴ Ekilen arazi.

³⁵ Her zaman mera olarak kullanılmaya devam edilir. Nokta ve virgüller tarafımızdan eklenmiştir. Osmanlı Devleti'nde arazi tasarrufu ile alakalı mevzuat hakkında bkz. https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/135_TANZ%C4%B0MAT_SON-RASI_ARAZ%C4%B0_VE_TAPU_kpdf.pdf. 97. Madde için bkz. s. 122. Ayrıca bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arazi-kanunnamesi>. Belirtilen mevzuatın değerlendirmesi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, Gözlem Yay., İstanbul 1980, s. 291-375.

Bu fermanın bir kopyası (sureti) 38 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri'nde kayıtlıdır. Bkz. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)*, A.İDVNSAHK.KR.d, Nr: 38, s. 154/1. 22 Safer sene 1283 (6 Temmuz 1866).

³⁷ XIX. yüzyılda toprak tasarrufunda yaşanan gelişmelere örnek için bkz. Zeynep Yetişir, "Geç Dönem Osmanlı Devleti'nde Toprağa Bağlı Hak Mücadeleleri: Karaosmanoğlu Kerimesi Zahide Hanım'ın Arazileri Örneği", *OTAM*, Sayı 45 (Bahar 2019), s. 245-279.

gereğinin yerine getirilmesi maksadıyla Konya Eyaleti Valisi Hacı Ahmed İzzet Paşa³⁸, Niğde Sancağı Kaymakamı Ömer Lütfi Paşa, adları verilmeyen Aksaray Kazası nâibi ve müftisi ile kaza müdürü ve meclis-i memleket azalarına³⁹ hitaben gönderilmişti.

Ferman-ı âlişânın mahallindeki vazifelilere ne zaman ulaştığı bilinmese de gereğinin yerine getirilmesi için hazırlık yapılmıştır. Nitekim bu kapsamda, Güzelyurt Belediyesi Arşivi'nde kadılık organınca düzenlenmiş olan bir hüccet-i şer'iyeye⁴⁰ mevcut olup bu arşiv belgesi 9 Ekim 1866 tarihini taşımaktadır⁴¹. Muhtemel, hasat mevsimi sona erdikten sonra, Ekim ayının ilk haftasında sorun teşkil eden meraya varılarak keşif yapılmış ve elde edilen neticeler Aksaray'a döndükten sonra 9 Ekim 1866'da Kaza Mahkemesi'nde kayda alınmış ve böylelikle ilgili hüccet ortaya çıkmıştır. Hüccet, bahsi geçen fermana göre çok daha ayrıntılı olup, sorunun kaynağının yanında sorun teşkil eden meranın eskiden beri hangi köyler tarafından kullanılmakta olduğundan meranın dört bir tarafını çevreleyen sınırları göstermeye dek bir nevi tapu görevi görmesiyle ayrıca önem taşımaktadır.

Taşrada devleti temsil yetkisi olanların yanında davacı veya davalı köy ahaliilerini temsilen önemli sayıda bir insan kalabalığının nizalı olan meraya vararak keşif yapmaları söz konusudur. Konya Meclis-i Kebir üyelerinden olup Divan-ı Hümâyûn hâcegânından Mehmed Efendi, Konya Mahkemesi'nden atanan Mustafa Mesud Efendi, Aksaray'dan görevlendirilen Hasan İsmet Efendi, Aksaray Kazası müdürü adına vekil olarak görevlendirilen Ömer Sıddıkî Efendi, Aksaray Müftüsü Mehmed Kâmil Efendi, Konya Meclisi azasından Konya Miralayı Mehmed Bey, Hocazâde İbrahim Efendi, Şeyhzâde Mustafa Efendi, Osmanzâde Şeyh Ağa, Hacı Ali Bey ve adları belirtilmeyen bazı kimseler devleti temsilen keşfe katılmışlardı. Yetkililer Ihlara, Ilısu ve Yenipınar köyleri tarafından müşterek mera olarak kullanılan ve Kütüklü adını taşıyan mahalle varmışlar, burada "akd-i meclis-i şer'î âlî" yani mahkeme kurmuşlardı. Merada teşkil edilen mahkemeye Ihlara ve Ilısu ahaliilerini temsilen Akça İshak, Kanberoğlu Mehmed Efendi, Yakup, Molla Şaban, Ali Kadı, Molla Ahmed; Yenipınar Köyü ahalisini temsilen Ali Efendi, Abdülkerim Ahmed, Kalaf(k)lıoğlu Ali, Çerikoğlu Dede, Hasan, Sarı Mehmed, Latif Kethüdâ ve Musa adındaki kimseler katılmıştı.

Bu şekilde muayene olunan Kütüklü adındaki meranın öncelikle sınırları tespit edilmiştir. Sınırların batıdan güneye, güneyden doğuya ve doğudan kuzeye olacak şekilde sıralandığı anlaşılmaktadır. Buna göre Kütüklü merasının bir tarafını Yenipınar Çeşmesi ve Ihlara'nın Sığırağılı⁴², diğer tarafını Kılıçdağı, Karaahırlı, Güney Belendil, Oğlak Kayası, Serpen, Pazarderesi ve Yörük Mezrası oluşturuyor iken diğer bir tarafını Suğla-Karakaya-Topaktaş Yolu⁴³ son bir tarafını da Ihlara Mezrası oluşturmaktaydı. Bu mera (Ihlara Köyü'nden⁴⁴) uzunlamasına bir buçuk, genişlemesine bir saatlik bir mahalde olup toplamda 7000 dönümden oluşmaktaydı.

³⁸ Konya valiliği görevinden bahsedilmemekte ise de Ahmed İzzet Paşa hakkında bkz. Kemalettin Kuzucu, "Ahmed İzzet Paşa'nın Edirne Valiliği", *Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu* (Ed. İbrahim Sezgin ve diğ.), Edirne 2012, s. 162-184.

³⁹ Tanzimat ile birlikte kurulmaya başlanan Memleket Meclisleri (eski adı Muhassıllık Meclisleri) ve Kaza Meclisleri hakkında bkz. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara 2000, s. 32-43, 71-82.

⁴⁰ Hüccet; delil, vesika, senet manalarına gelir. Şer'î mahkemeler tarafından verilen, hüküm ihtiva etmeyen, sadece kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına dair kadının onayını ihtiva eden bir belgedir. Dolayısıyla Kadılar tarafından verilen bir nevi noterlik belgesi olarak kabul edilebilir. Düzenlenen hüccetin aslı taraflara verilir, kadı defterleri olan Şer'iyeye Sicillerine de suretleri/kopyaları işlenirdi (sureti çıkarılırdı). Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 350.

⁴¹ Bkz. *Güzelyurt Belediyesi Arşivi-Hüccet*.

⁴² Bkz. Harita I ve II.

⁴³ Bahsi geçeceği üzere Topaktaş, günümüzde Ihlara kasaba merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla Suğla-Karakaya-Topaktaş Yolu'nu davalı meranın kuzey tarafı olarak alabiliriz.

⁴⁴ Yürüme mesafesiyle.

Bahsi geçen fermana şikâyetle konu olan sorun ‘otlatmaktan kaynaklı meraya fuzuli müdahale edilmesi’ olarak belirtilmiş iken ilgili hüccete göre ise durum daha farklıdır. Nitekim sorun, Yenipınar ve Lemye (Kitreli) ahalilerinin Kütüklü merasının 700 dönüm kadarını -Niğde’den görevlendirilen İbrahim Bey ve Aksaray Kazası Arazi Kâtibi Gürûnî Mehmed Efendi marifetiyle koçana eklemek suretiyle- meradan ayırarak söküp ziraat yapma sevdası nedeniyle Ihlara ahalisi hayvanlarının otundan ve suyundan istifade etmelerine engel olmalarıdır. Kısacası şikâyetin konusu, meranın bir kısmının ziraata açılmasından kaynaklanmaktaydı. Ihlara ve Ilısu köylüleri, bu şekildeki müdahalenin men olunmasını merada kurulan mahkemede talep ve dava etmişlerdi. Durum üzerine dava edilen Yenipınar Köyü ahalileri söz almış ve “mezbûr meranın eskiden beri müşterek kullandıkları meraları olduğunu ikrar ve itiraf ettikten sonra meranın Karakaya, Ihlara Mezraası ve Topaktaş Yolu tarafında (kalan) işbu keşf ve muayene olunan mahaldeki 500 dönüm miktarı yeri babalarımız ve cedlerimiz ziraat ederler imiş bizler de birkaç seneden beri ziraat etmek isteriz” diyerek cevap vermişlerdi.

Verilen cevap üzerine mahkeme, davacı konumunda olan⁴⁵ Ihlara ve Ilısu ahalilerinden davalarına mutabık beyine talebinde⁴⁶ bulunmuştu. Durum üzerine Büyük Yuva köyünden Eşrefzâde Osman Efendi, Selime köyünden Arif Ağa, İsmail, Karapıçak Musa, Kara Mehmed, Nasuhoğlu Süleyman, Arapoğlu Hüseyin, Göstük köyünden Oynağanoğlu Ali, Halil, Kasımoğlu Osman ve Ömer, Sinasa köyünden Hasan Ağa, Mehmed Ağa ve Abdioğlu Hüseyin, Tokarız köyünden Mehmed Efendi, Helvadere köyünden Lütfullah, Alimoğlu Hüseyin, Hüseyin Efendi, Abdülhalil Efendi, Mehmed Ali, Ahmed Çavuş, Zülfikârîoğlu Ali Ağa ve Hasanîoğlu Ali Ağa, Anduğu Kazası’na bağlı Galimnas (Gelimnas)⁴⁷ köyü ahalisinden Mehmed, Gine köyünden Mustafa ve İbiş, Yaprakhisar köyünden Kabakçioğlu Ahmed, Belisırma köyünden Musa, Arif ve Kadı İbrahim, Karkın köyünden Ali, Osman ve Mustafa, Ginetala köyünden Ali, Yenipınar köyünden Kalaklıoğlu İbrahim ve Niğde’ye bağlı Lemye (Kitreli) köyünden İmam Ahmed Efendi adındaki eşhas Ihlara ve Ilısu köylülerinin iddialarına destek olmak için dava konusu olan merada hazır bulunmuşlardır. Onlar, meranın hudutlarını görmüşler ve durumun Ihlara ve Ilısu ahalisinin iddia ettikleri gibi olduğuna şahitlik etmişlerdi. Mahkeme ise -bir usûl olarak- şahitlerin şahitliklerinin şer’-i şerife uygunluklarını araştırmış ve neticede adları verilen şahitlerin yalan-dolan ile işleri olmadığına şöhret derecesinde bilinmekte olduğunu tespit etmiş, şahitliklerini uygun bulmuştu; “lede’t-tezkiye şehâdetleri hayr-ı kabûlde olmağın”.

Bu çerçevede, sayıca bir hayli genişçe bir şahit topluluğunun önünde ve davalı olan merada gerçekleşen bu mahkeme vesilesiyle görülenler ve duyulanlar not edilmiş, akabinde yetkililer Aksaray kaza merkezine dönerek 9 Ekim 1866’da kurulan mahkemeye, “Aksaray kasabasında ma’kud meclis-i şer’a” gelip bizzat ifade ve beyan vererek tespitlerini kayda aldırışlardı. Yorum cihetine gitmeden netice ifade edilecek olursa, ilgili hüccetin sonuç kısmında Arazi Kanunnamesi’nin 97. maddesi tekrar hatırlatılmış olup Lemye ile Yenipınar köyleri ahalilerinin bu merada (Kütüklü) ziraat yapmalarının men edilmesi ve meranın Ihlara, Ilısu ve Yenipınar köyü ahalileri tarafından, eskiden olduğu gibi müşterek mera olarak kullanılmasına kararı çıkmış ve karar müttefiken kayda alınarak tescil edilmiştir⁴⁸. Bu şartlar altında ortaya çıkan hüccet, Aksaray Kadısı Seyyid Ahmed Tahir ile Konya Kadısı Seyyid Mehmed Şükrü tarafından mühürlenerek resmiyet kazanmıştır. İlgili hüccette Kütüklü merasının eskiden olduğu gibi otlak olarak müşterek tasarruf edilmesi kararında Ilısu, Ihlara ve Yenipınar köylerinin adı geçerken Lemye (Kitreli) Köyü adının geçmemesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Anlaşılan Lemye ahalisi, meranın ziraata

⁴⁵ Hz. Muhammed, “İspat davacıya ve yemin davalıya gerekir” demiştir. Bkz. Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku*, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1986, s. 206.

⁴⁶ Şahitlik talebi. Beyyine, “apaçık delil, hüccet, kesin belge” manalarındadır. Bkz. Ali Bardakoğlu, “Beyyine”, *DİA*, C: 6 (1992), s. 97.

⁴⁷ 1500’lü yıllara tarihli kayıtlarda Gelemiş veya Gelemiş adı mevcuttur. Günümüzde Bozköy, Çiftlik ilçesi-Niğde.

⁴⁸ Taraflar arasında sulha varıldığı düşünülebilir. Sulh Hücceti için bkz. Bayındır, *İslâm Muhâkeme Hukuku*, s. 17.

açılması aşamasında devreye girmiş, ancak İhlara ve İlisu ahalisinden tepki gelince eski statüsünü kâbul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Öncelikle davanın, merada keşif yapılarak çözülmesi ve çözümlenme aşamasında şahitlerin yani sözlü/şifahi kanıtların belirleyici olması hususu dile getirilmelidir. Bu durum meranın tasarruf şekli hakkında devlet bürolarında önceki dönemlerden kalma her hangi bir kaydın bulunmadığına, diğer bir ifade ile meranın ziraata açılmasıyla alakalı daha evvel devlete bir sorunun intikal etmediğine işaretir⁴⁹.

Davalı olan Kütüklü Merası'nın sahada tam olarak nereye karşılık geldiğinin tespiti bir başka husustur. Bu kabilden, bahsi geçen "Kütüklü nâm mahal"den müteşekkil meranın öncelikle hüccette verilen hudutlarını haritalarından tespit etmekle yola çıkılmış, akabinde mahallinde yapılan sözlü müla-kat ve müşahedelere dayalı tespitlere göre ilgili haritalar yeniden gözden geçirilmiştir⁵⁰. Böylelikle meranın bulunduğu mahal hemen hemen kadastral boyutta ortaya çıkarılmıştır. Hüccette, hatırlanacağı üzere, Kütüklü merasının hudutları batıdan doğuya olacak şekilde verilmiştir: "işbu mu'âyene olunan mer'anın bir taraf(dan) Yenipınar Çeşmesi ve İhlanan Sığırağılı ve bir taraftan Kılıç Dağı ve Karaahırlı ve Belendil-i Günay ve Oğlak Kayası ve Serpen ve Pazar Deresi ve Yörük Mezraa ve bir taraftan Suğla ve Karakaya ve Topaktaş Yolu ve bir taraftan karyemiz olan İhlara Mezraası'yla mahdûd tûlen birbuçuk arzen bir saat mahalde kâin yedibin dönüm mikdarı mer'a-yı kadîmemize bir taraftan müdâhale icâb itmez iken...".

Harita Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu harita verilerinin⁵¹ yanında Google Earth yardımıyla meranın umum konumunu tespit etmek imkânı vardır. Bununla beraber hüccette verilen hudut bilgilerinden sadece Kılıçdağı (günümüzdeki adı Kılıç Tepe), Serpen ve bir de tepe adı olarak da Niğde sınırlarında kalan Karakaya'yı bu haritalardan tespit edilebilmek mümkün iken diğer yer adlarının tespiti mümkün olmamaktadır. Bu sebeple 22 Ekim 2023 Pazar günü Lemye (Kitreli) köyüne ziyarette bulunmuş, köy meydanında Ulucami yanındaki kahvehanede rast geldiğimiz köy ahalisinden yardım alınmıştır. 1866'da olduğu gibi günümüzde de Niğde'ye bağlı olan köyün⁵² yerleştiği mekân Melendiz-Hasan Dağı yükseltisinin İhlara yani Aksaray cihetine bakan tarafında kalmakta olup Niğde il merkezine 80 km. mesafededir. Bir sınır köyü olan Kitreli, Aksaray'a ise daha yakın konumda durmaktadır. Kahvehanede tanıştığımız ve bizlere ziyadesiyle yardımcı olan Fevzi Çevik (80 yaşında) ve Hamit Ertuğrul (73 yaşında) Beyefendilerin ilgili mera ve çevresi hakkında vermiş olduğu bilgiler, hüccette belirtilen hudutları yerli yerine koymada -haritalara nispetle- belirleyici olmuştur⁵³. Şifahi anlatıda ilkin Kitreli köyünün doğudan batıya yani Melendiz'den Hasan Dağı'na doğru arka yönden (güneydoğudan; Niğde tarafından) çevreleyen dağ/tepe adları verilerek ilgili mera konumlandırılmıştır. Buna göre: "Köyün arkasındaki dağlar-tepeler sırasıyla şu gördüğün Keçisirtı, Keçiuyduran da derler, sonra Erenler sonra Kartalbeleni sonra Oğlak Kayası ve devamı da Kılıç Dağı⁵⁴. Oğlak Kayası Ulukışla⁵⁵ ile sınırdır. Yine Oğlak Kayası yakınında han vardır⁵⁶. Oğlak Kayasının aşağısı ise Serpen'dir. Pazarderesi Serpen'dedir. Burası eskiden çevre köylerin hafta pazarının kurulduğu yer olduğundan bu adı almıştır. Kavak'tan buraya pazara gelirdi. Burada mezar yerleri vardır⁵⁷. Kütüklü Serpen'dedir. Karakaya-Topaktaş yolunu hatırlayamadık".

⁴⁹ İfadeler, "meranın tasarruf şeklinde 1866'dan evvel hiçbir sorun yaşanmadı" olarak değerlendirilmemelidir.

⁵⁰ Bkz. *Harita I ve II*.

⁵¹ Bkz. *Harita Genel Müdürlüğü Küre- (HGM Küre v4.2.98)*.

⁵² Köy, Niğde'nin Çiftlik İlçesine bağlıdır. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kitreli,_%C3%87iftlik.

⁵³ Konuşma imkânı bulduğumuz daha genç yaştaki bazı köylülerin bahsi geçen yer adlarından çoğunu bilmedikleri-duymadıkları görülmüştür.

⁵⁴ Kılıç Dağı'ndan sonra Küçük ve Büyük Hasan dağları gelmektedir.

⁵⁵ Ulukışla Köyü, Altunhisar-Niğde.

⁵⁶ Bkz. *Harita I. Haritada Belbaş Hanı*.

⁵⁷ İfadeler, burasının bir müddet meskûn bir yerleşim yeri olduğuna işaret olarak görülebilir.

Bu bilgileri pekiştirmek amacıyla aynı köyden Öğretmen Mahmut Altınbay (52 yaşında) ve kardeşi Cuma Altınbay (51 yaşında) beyler ile 28.10.2023 tarihinde GSM üzerinden görüşme sağlanmıştır⁵⁸. Bu görüşmeden elde edilen bilgiler şu şekildedir: “Suğla bizim buralarda sığır çekmeyen sulak tarla manasındadır. Soğla deriz, Yenipınar ile Kitreli’nin sınırındadır⁵⁹, Ihlara da dâhil üçlü sınırdadır. Günümüzde orada tarım yapılmaktadır. Karakaya, Karatepe olmalıdır. Topaktaş’ı bilmiyoruz. Ancak Suğla-Karatepe-Topaktaş Yolu, bizim Göç Yolu dediğimiz Ulukışla’ya oradan da Bor’a varan yol olmalıdır. Serpen, Hasan dağının direkt doğusunda Yenipınar ve Ihlara ile üçlü sınırı bulunan yerdedir, günümüzde bizim köy (Kitreli) sınırlarında kalmaktadır. Oğlak Kayası, Serpen denilen yerin arka tarafına düşmektedir. Ihlara Mezrası, Hasan dağının doğusuna düşüyor, Yenipınar’a yakın”. Tüm bu görüşleri destekleyen, bilhassa da Topaktaş adındaki mevki tespitle farklılık arz eden bilgiler ise Belisırma Köyü’nden Sait Aslan (82 yaşında) Beyefendi’den alınmıştır⁶⁰; “Topaktaş, Ihlara merkezinde, Ihlara köyü çıkışı yolundadır. Oğlak Kayası, Ihlara ile Kitreli hududundadır. Sığırağlı, Ihlara-Yenipınar arasındadır. Suğla, Ilısu-Ihlara arasında Kırkgözler olarak bilinen suyun çıktığı yer. Rivayetlere göre Hasan Baba⁶¹ ile Ali Baba’nın görüştükları yer burasıdır”⁶².

Toplanan bu bilgiler muvacehesinde Kütüklü merasının tutmuş olduğu sahayı tespit etme hususunda yeni sorular veya şüpheler belirmiş olduğundan merayı çevreleyen mevki ve mevzileri yerinde görmek üzere 04.11.2023 Cumartesi günü tarafımızdan bir keşif gezisi daha yapılmıştır. Derlenen şifahi bilgiler ve sahadaki gözlemlerimiz neticesinde Kütüklü merasını kapsayan araziye kabaca belirlemek mümkündür. Lemye (Kitreli) Köyü’nün arkasını teşkil eden tepeler ile Yanipınar Köyü’nün hemen arkasında konumlu Kılıç Tepe ile Oğlak Kayası arasında kalan ve Niğde coğrafyasına geçiş mahallini oluşturan yükseltelerin oldukça alçalarak ovaya dönüşmeye başladığı Serpen denilen mevki ile devam ederek güney-kuzey ekseninde Ihlara’ya doğru yaklaşık 20 kilometrelik bir saha uzanmaktadır⁶³. Bu doğrultuda Oğlak Kayası olarak adlandırılan mevkiin, 1866’da Kütüklü olarak adlandırılan meranın en güney sınırını teşkil ettiği söylenebilir. İlgili hüccette verilen Kütüklü adındaki merayı çevreleyen sınırlar haritaya sabitlenebilir. Buna göre, Kütüklü merasının Yenipınar Köyü tarafını yani batı tarafını Yenipınar Çeşmesi⁶⁴ ile Ihlara’nın Sığırağlı teşkil ediyorken güney batıdan başlayarak güneye uzanan tarafını da Kılıçdağı, Karaahırılı, Güney Belendil ve Oğlak Kayası teşkil ediyordu. Bu hattın devam edildiğinde güneydoğu tarafını Serpen, Pazarderesi ve Yörük Mezrası çevreliyordu. Kütüklü adındaki meranın kuzey tarafını, doğudan kuzeye kavisli uzanacak şekilde Suğla-Karakaya-Topaktaş Yolu ile Ihlara Mezrası tutmaktaydı⁶⁵. Kısacası Kılıç Dağı’nın eğiminin iyice azalarak ovaya dönüştüğü etekleri ile tepelerin ovaya dönüştüğü yer olan Serpen arasında kalan sahayı kabaca Kütüklü merası olarak

⁵⁸ Aksaray Merkez Mimar Sinan İlkokulu’nda öğretmen olarak görev yapan Mahmut Bey ile 07.11.2023 Salı günü yüz yüze bir görüşme daha gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeden ilave bilgiler derlenmiştir: “Bizim köy (Kitreli) eskiden daha ziyade Mahmutlu (Niğde ili Çiftlik ilçesi Mahmutlu Köyü) taraflarını kullanıyordu. Fakat oralar daha sarp, dik yerler. Bu sebeple Serpen taraflarına genişlemek durumundaydık”.

⁵⁹ Günümüzde Aksaray ile Niğde il sınırlarını gösteren haritalara bakıldığında belirtilen sınırları görmek mümkündür. Bkz. <https://earth.google.com/web/search/Hasanda%2c4%9f%2c4%b1,+Dikmen%2fAksaray+Merkez%2fAksaray/@38.17388139,34.30009898,1521.09917627a,21737.59773288d,35y,360h,0t,0r/data=Ci-giJgokCbVhvbfasxXAEdfMq6LFcB7AGRvCy9tsYDPAIcptXqX0zjA>.

⁶⁰ Sait Aslan Bey’in verdiği bilgilerin bir kısmı kendi bilgi ve tecrübeleri, diğer bir kısmı da Ihlara’dan Ateşoğulları’ndan Süleymanoğlu İsmail Hoca’dan bizzat görüşmesiyle 30.10.2023’te toplanmıştır. Bağlantıyı sağlayan Hacı Sait Aslan oğlu Prof. Dr. Taner Aslan Bey’e ziyadesiyle müteşekkirimiz.

⁶¹ Hasan Dağına adını vermiştir.

⁶² Bahsedilen bu Suğla belgede geçen Suğla olmamalıdır. Zira Aksaray’da bu adda pek çok mevki vardır.

⁶³ Bkz. Harita I, II.

⁶⁴ Konyalı’nın 1971’de köyü ve çevresini ziyaret ederek bizzat gördüğü Teknelü adındaki köy harabesi ve aynı addaki Teknelü Çeşmesi bu mahal olmalıdır. “Buradaki hanları, kaleleri ve kiliseleri de adlandırmaya şimdilik imkân bulamadık. Burada bir harabe arasında bulunan Teknelü Çeşmesi kitabesini Sayın Demir Tüzün bir otomobil ile Aksaray’a getirirken (...) Taş Zincirli Medresesinde açılan müzeye konacaktır”. Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, *Aksaray Tarihi*, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974, C. II, s. 2136.

⁶⁵ Bkz. Harita I ve II ve Fotoğraf I.

belleylebiliriz⁶⁶. Hatırlanacağı üzere sorun, bu hudutlar dâhilinde 7000 dönümden müteşekkil Kütüklü merasından, ilgili hüccete göre Karakaya, Ihlara Mezraası ve Topaktaş Yolu tarafında kalan 500 dönüm miktarı yerin Yenipınar ahalisinin babaları, cedleri ve elbette kendileri tarafından ziraata açılmasından kaynaklanıyordu. Görüldüğü üzere Serpen-Göç Yolu-Kılıç Dağı arasında kalan ve büyük olasılıkla Yenipınar köyüne yakın konumda duran 500 dönümlük sahanın ziraata açılması, eskiden beri bu merayı müşterek otlak olarak kullanan Ihlara ahalisinin itiraz etmesine sebep olmuştu⁶⁷. Kılıç Tepe, Oğlak Kayaası ve Serpen'dan kuzeye doğru Ihlara'ya kadar uzanan platonun günümüzde büyük oranda tarıma açılmış olması, 1866'da Yenipınar köylülerinin⁶⁸, babalarımız ve dedelerimiz burada ziraat yaptığından biz de birkaç senedir ziraat yapmak arzusundayız minvalindeki ifadelerini destekler görüntü vermektedir. Elân, bu genişçe sahada herhangi bir köy yerleşimi olmayıp, ekinlik ve otlak olarak kullanılması tarihsel sürekliliği görmek açısından önemlidir⁶⁹. Ayrıca günümüzde Niğde ile Aksaray il sınırlarının bahsi geçen merayı ikiye böler şekilde cârî olması; Kitreli'nin Niğde'ye, Yenipınar'ın da Aksaray'a bağlı olması gerçeği geçmişteki mera paylaşımının izlerini takip ediyor gibidir.

1866 tarihli her iki arşiv belgesinde geçen şahısların kimlikleri-statüleri hakkında da bir parantez açılmalıdır. Belgelerde Konya'dan Aksaray ve Niğde'ye kadar bir kısmı idareci kesimden diğer bir kısmı ulemeden, geriye kalanları da ağa ve beylerden; ayan ve eşraftan olan kimselere yer verilmesi, devlet ve millet adına iş gören mahallin ileri gelenlerini görebilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu ayrımı, her iki belgeye nüfus kaydı hususiyeti kazandırmakta olduğu gibi arazi davası konulu belgelerden devlet ve toplum yapısında iş gören meşhur zevatı, statüleriyle beraber anlamlandırmaya geçiş yapmayı da sağlamaktadır⁷⁰.

⁶⁶ Bkz. Harita I ve II ve Fotoğraf I.

⁶⁷ Bkz. Harita I ve II ve Fotoğraf I.

⁶⁸ Günümüzde Ihlara ahalisi Yenipınar ahalisini “Yörükler” olarak tesmiye etmektedir. Konyalı da Aksaray Tarihi'nde bu köy ahalisinin Karakeçili yörüklerinden olduğunu yazmıştır. Bkz. Konyalı, *Aksaray Tarihi*, C. II, s. 2135. Ihlara ahalisi, şimdiki Yenipınar köyünün, merkez yerleşkesi de dâhil olmak üzere zamanında buraların tamamen Ihlara'nın olduğuna, dedelerinin buraları Yörüklere verdiklerine inanmaktadır. Köyün şu andaki sâkinlerinin buraya gelişleri 300 yıla ancak yaklaşmakta olduğundan Ihlara ahalisinin inançları doğru olmalıdır. Nitekim Hasandağı havzasında yer alan Karkın, Obruk ve Yenipınar köyleri gerçekte konar-göçerlikten gelme köyler idiler. Bu köyler 1830'daki nüfus sayımına “aşiret köyler” olarak kaydedilmişler iken, 1834'deki nüfus yokalmasında “aşiret” ifadesi kaldırılarak sıradan köyler gibi kayda alınmışlardır. Bununla birlikte, nüfus kayıtlarda görülen “mir-i aşiret” ve “kethüda” gibi unvanlar bu köylerde aşiret kültürünün ve konar-göçer hayatın devam etmekte olduğunu göstermektedir. Bkz. Necmettin Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, Aksaray Üniversitesi Yay., Ankara 2016, Cilt I. Aladağ ve Melendiz dağlarının varlığı sayesinde Aksaray coğrafyasının sürekli olarak güneyden göç alması mümkün olmuştur. Aksaray kırsalında, bilhassa Helvadere, Belısırma ve Güzelyurt taraflarında yer alan köylerde günümüzde yerleşik olan ahalinin atalarının genelde Niğde, Bor veya Melendiz'den geldiklerini ifade etmeleri büyük oranda Aladağ ve Melendiz dağlarının varlığı (veya bu alanların yaylak olarak kullanılması) ile yakından irtibatlıdır.

⁶⁹ Bkz. Fotoğraf I.

⁷⁰ Bu şahısların geçmişleri, aileleri nüfus defterlerinden takip edilebilir. Mesela hüccette “eski müftü Hamza Efendi” kaydı ile yer alan meşhur şahıs hakkında Bkz. Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, Cilt I, s. 67-84. Son bir tespit dile getirilmelidir. Osmanlı arşivlerinde ne aranılırsa bulunabileceği yönünde bir kanaat hâkim olsa da bunun böyle olmadığı ehlinin malumudur. Yerel tarih araştırmalarında kaynağa ulaşma sıkıntısı büyüktür ve bilhassa da konu, Eyalet/Vilayet merkezlerinin dışındaki yerleşimler ile alakalı ise durum daha da kısır bir hâl alır. Bu sebeple elimizdeki ferman ile hüccet Aksaray ve Niğde özelinde bulunmaz Hint Kumaşı kabilinden büyük önem taşımaktadır. Bu belgeler, mahkeme sürecinde daha başka belgelerin de düzenlenmiş olduğunu göstermekte olsa da bunların günümüze ulaştığına dair bilgi yoktur. Nitekim Ihlara ahalisinin devlet merkezine; Divan-ı Hümayun'a yaptıkları arzular (mahzar) başvurusu mevcut değildir, ayrıca mahkemeye davet edilen onlarca kişinin davet veya görevlendirme yazıları da mevcut değildir. Köylüler adına mahkemede temsil yetkisi verilen ileri gelenlerin vekil olduklarını gösteren kadılık yazıları; vekâlet hüccetleri olması gerekirdi. Osmanlı diplomatiğine göre bir mahkeme devlet merkezine aksetmiş ise bu olayın daha evvel mahallinde mahkemesinin görülmüş ancak sorun taşrada; mahallinde çözülemediği için devlet merkezine, Divan'a taşındığı kabul edilmektedir. Bu öncü duruşma kararlarına da sahip değiliz. Zira Aksaray Şer'iyye Sicilleri günümüze ulaşmamıştır. Yine

Özü itibarıyla; Osmanlı'da nüfusun ekseriyetle tarım ve hayvancılıkla meşgul olması pek tabii ki ahali arasında yaşanan sorunların yoğunlukla bu sektörle bağlantılı olmasını gerektirmiştir. Tarımsal faaliyetler kuraklık ve çekirge gibi durumlardan sıklıkla etkileniyor iken hayvancılık ve bilhassa da küçükbaş hayvancılık bu etkilere sınırlı oranda maruz kalmaktaydı. Bunların yanında bilhassa nüfus artışı ve bu artışa paralel ivme kazanan iç göçler de başka bir sorundur. Nüfus artışına koşut olarak sürüler de sayıca büyüdükçe tarım ve hayvancılık faaliyetleri gelişme göstermiştir. İşleyecek, otlatılacak araziye olan talep artıyor olduğundan ovalar yetersiz kalıyor; tarım ve hayvancılığın ovalardan yaylalara doğru genişlemesi söz konusu oluyordu. Bunların yanında Osmanlı'da üretim ilişkilerinin on sekizinci yüzyılın ilk yarısında dünya piyasalarıyla bütünleşerek ticarileşmesi söz konusu olduğundan bu süreç, elbette tarım ve hayvancılığa olan talebi teşvik ediyordu. Hayvancılığı teşvik eden durumlar için White'nin tespitleri, düşüncelerimiz ile paralellik göstermektedir: "...nüfus baskısı aslında hayvancılığa yönelişi hızlandırmış olabilir. Bir yandan, büyüyen şehir pazarları ve yükselen fiyatlar daha zengin toprak sahiplerini hayvanlara daha fazla yatırım yapmaya teşvik etti. Anlaşıldığı kadarıyla yün ve post gibi hayvan ürünlerine dönük piyasa, muhtemelen hayvan nakliyesinin görece kolaylığından dolayı tahıl piyasasından daha kazançlıydı. Bu arada daha yoksul köylüler açısından ortak, kamusal ve hatta bazen koruma altındaki arazilerde hayvan otlatmak küçük ya da düşük verimli bir tarlada verimi azamiye çıkarma uğraşından herhalde daha kârlı olmalı (...). Hem zenginlerin hem de yoksulların gözünde hayvanlar hasadın kesat gittiği zamanlarda başvurulabilir ya da belirsizlik ile karışıklık zamanlarında taşınabilir bir kaynaktı"⁷¹. Benzer etkenler neticesinde Osmanlı Devleti'nde mera/yayla davaları bilhassa on sekizinci yüzyılın ortalarına doğru artış göstermiş olup⁷² bu çekişmeler ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir⁷³. Otlak/mera/yayla paylaşımı eski bir sorun olarak mevcut ise de otlakların ziraata açılarak ekilmesi yeni bir gelişme olarak on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında; toplumsal yapıda ticarileşmenin genişleme gösterdiği bir zamanda artış göstermiştir. Yine bu dönemin, Tımar sisteminin önemini kaybettiği ve buna bağlı olarak da mirî toprakların büyük oranda tımarlı sipahinin yerini alan ayanların; ağaların elinde toplanmaya başlandığı⁷⁴ bir dönem olması mera davalarını besleyen yapıyı göstermektedir. Değerlendirmesi yapılan 1866 tarihli mera davası da aslında bu kabilden sorunların devam eden hâlidir. Ihlara, Ilısu ve Yenipınar köyleri tarafından müşterek olarak kullanılan ve Kütüklü adını taşıyan meranın bir kısmının bila-sened⁷⁵ Kitleli ve Yenipınar ahalileri tarafından ziraata açılması karşısında Ihlara ve Ilısu ahalilerinin hukuka başvurarak meranın eski statüsü ile yani mera/otlak olarak kullanılmasını kararını aldırtmış olmaları, devrin siyasî ve iktisadî şartları gereği beklenen bir tepkidir⁷⁶. Bu gibi nicelerinin

fermanın son kısmında belirtildiği üzere mahallinde görülen mahkeme neticesinin fermanın bâlâsına (üstüne) serh verilerek (yazılarak) ilam ve mazbata ile bildirilmesi emredilmiş olmakla beraber, bu kayda da sahip değiliz.

⁷¹ Bkz. Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi*, Alfa Yay., İstanbul 2013, s. 112.

⁷² Otlak ve meralar üzerinde oluşan baskının ortaya çıkardığı şikâyetler eskidir; 1699'da Akçaabat nahiyesine bağlı Platana köyü (günümüzde Akçaabat ilçesinin merkezi) ahalisi, köylerindeki "kuz" adındaki mera yerinin kendi tasarruflarında olmasına ve tasarruf etmelerine karşın, Galinoz köyünden Ali ve kardeşi Hüseyin Beşe'nin haksız yere hayvanlarını yayararak merayı gasp ettiklerinden şikâyet etmişlerdi. Yapılan incelemede meranın Platana köyünden Musa Reis'in kadim kışlağı ve otağı olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Necmettin Aygün, "Osmanlı Kırsalında İktisadi Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1727)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 25 (Güz 2018), s. 40.

⁷³ Gümüşhane ve Trabzon arasındaki bir yaylak meselesinin ardında yatan, hatta işin bir boyutu din farklılığına kadar götürülen mesele için Bkz. İlhan Ekinci, "On Dokuzuncu Yüzyılda Doğu Karadeniz'de (Gümüşhane-Trabzon) Yayla Anlaşmazlıkları Ve Düşündürdükleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 26 (2019), s. 311-346.

⁷⁴ Ayan-Devlet ilişkileri için bkz. Necmettin Aygün, "Gümülcine Ayanı Tokadıcılı Süleyman 1761(?) - 1804", *Bellekten*, Sayı 271 (2010), s. 707-768 ve Zeynep Akan Yetişir, *Ortak Arazilerin Yönetiminde Osmanlı Tarzı (1839-1914)*, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2022, s. 43-58.

⁷⁵ Ellerinde kullanım hakkını gösteren senet ve sair resmî evrak olmadan.

⁷⁶ Meralar köylü için sahip olduğu su kaynakları ile bir bütün olduğundan vazgeçilmezdi. Meranın terki, su kaynağının da terki anlamı taşıdığından bu sonuncusu ilkinden daha ağır neticeler doğurabilirdi. 20 Ağustos 1743 tarihli Erzurum valisi ve Tortum kadılarına gönderilen hükümde, Tortum kazasına bağlı Norşin (Karlı) Köyü

devlete yansımadan ahali arasında çözüme kavuşturulduğu veya çözümsüzlüğün kavga ve öldürme durumlarıyla süreklilik kazanarak 1980'li yıllara kadar uzandığı durumlar hiç de az olmayıp, tevellüdü yarım asrı aşmış olan herkesin malumudur. Son çeyrek asırda köy sâkinlerinin eğitim-öğretim görmek arzusuyla tarımsal faaliyetlerden uzak durması gibi “modernleşme hâlleri” ise yayla-mera davalarını gündemden kaldırmıştır.

halkının şikâyetine göre; eskiden beri sahip oldukları suya yine bu bölgede yer alan Keğik (Kapıkaya) Köyü halkı hiçbir hakları olmadığı halde hukuksuz bir müdahalede bulunmuştu. Keğik köylüleri müdahale etmekle kalmayıp bahse konu suyu keserek kendi köyelerine akıtmışlardı. Norşin köylüleri zulme uğradıklarını belirterek Keğik halkının hukuksuz müdahalelerinden men edilmesini istemişlerdi. Bkz. Yasin Döner, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Tortum Kazası”, *History Studies*, 13/4 (Ağustos 2021), s. 1185-1203.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Karaman Ahkâm Defterleri: A. {DVNSAHK.KR..d, Nr: 38, s. 154/1.

Güzelyurt Belediyesi Arşivi-Ferman.

Güzelyurt Belediyesi Arşivi-Hüccet.

Telif Eserler

AKAN YETİŞİR, Zeynep, Ortak Arazilerin Yönetiminde Osmanlı Tarzı (1839-1914), Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2022.

AYGÜN, Necmettin, “Gümölcine Ayanı Tokadıcılık Süleyman 1761(?) -1804”, Belleten, Sayı 271 (2010), s. 707-768.

AYGÜN, Necmettin, “Osmanlı Kırsalında İktisadi Örüntüler ve Trabzon’da Koyun (Sürü) Sahipleri (1727)”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı 25 (Güz 2018), s. 11-68.

AYGÜN, Necmettin, Nüfus Defterleri’nde Aksaray’ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845), Aksaray Üniversitesi Yay., Ankara 2016, Cilt I.

BARDAKOĞLU, Ali, “Beyyine”, DİA, C: 6 (1992), s. 97.

BARCAN, Ömer Lütfi, “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kânunnamesi”, Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I, Gözlem Yay., İstanbul 1980, s. 291-375.

BAYINDIR, Abdülaziz, İslâm Muhâkeme Hukuku, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1986.

BRAUDEL, Fernand, Kapitalizmin Kısa Tarihi, Say Yay., İstanbul 2015.

ÇAKIR, Mert, 2 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri’nin (s. 1-149) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2021.

DÖNER, Yasin, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Tortum Kazası”, History Studies, 13/4 (Ağustos 2021), s. 1185-1203.

EKİNCİ, İlhan, “On Dokuzuncu Yüzyılda Doğu Karadeniz’de (Gümüşhane-Trabzon) Yayla Anlaşmazlıkları Ve Düşündürdükleri”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı 26 (2019), s. 311-346.

ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine-Osman Gümüşçü, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Göç Aktörleri Olarak Çift-Bozanlar”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 49, Sayı: 1 (Mart 2016), s. 47-49.

ERGENÇ, Özer, Osmanlı Tarihi Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013.

GENÇ, Mehmet, Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yay., İstanbul 2000.

GENÇ, Mehmet-Erol Özvar, Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I, Ötüken Yay., İstanbul 2021.

İNALCIK, Halil, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi (Makaleler), Eren Yay., İstanbul 1993.

İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt I, Eren Yay., İstanbul 2000.

KAYMAZ, Bahar, 1 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu (s. 61-121), Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2019.

KOÇ, Yunus, “Nüfus-Osmanlı Dönemi”, DİA, Cilt 33 (2007), s. 294-299.

KONYALI, İbrahim Hakkı, Aksaray Tarihi, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974, C. II.

- KUZUCU, Kemalettin, “Ahmed İzzet Paşa’nın Edirne Valiliği”, Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu (Ed. İbrahim Sezgin ve diğ.), Edirne 2012, s. 162-184.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., Osmanlı Belgelerinin Dili, TTK, Ankara 2013.
- MİROĞLU, İsmet, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası, TTK, Ankara 2014.
- ORMAN, Sabri, İktisat, Tarih ve Toplum, Küre Yay., İstanbul 2010.
- ORTAYLI, İlber, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880), TTK, Ankara 2000.
- ÖZ, Mehmet, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK Yay., Ankara 1999.
- ÖZEL, Oktay, “Population Changes in Ottoman Anatolia During the 16th and 17th Centuries: The ‘Demographic Crisis’ Reconsidered”, International Journal of Middle East Studies, 36 (2004), pp. 183-205.
- ÖZEL, Oktay, Türkiye 1643, İletişim Yay., İstanbul 2016.
- ŞAHİN, Sümeyye, 2 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri’nin Transkripsiyonu (s. 150-290), Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2022.
- TABAK, Faruk, Solan Akdeniz, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009.
- TOPAL, Nevzat, “Kutlu Hoca Zaviyesi ve Yerinin Tespiti Üzerine”, Cappadocia Journal of History and Social Sciences, Vol. 6 (2016), p. 106-121.
- TUŞ, Muhittin, Sosyal ve Kültürel Açından Konya, Tablet Yay., Konya 2007.
- UNAN, Fahri, İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar, Lotus Yay., Ankara 2004.
- WEBER, Eugen, Köylülerden Fransızlara, Heretik Yay., Ankara 2017.
- WHITE, Sam, Osmanlı’da İsyân İklimi, Alfa Yay., İstanbul 2013.
- YETİŞİR, Zeynep, “Geç Dönem Osmanlı Devleti’nde Toprağa Bağlı Hak Mücadeleleri: Karaosmanoğlu Kerimesi Zahide Hanım’ın Arazileri Örneği”, OTAM, Sayı 45 (Bahar 2019), s. 245-279.
- YILMAZ, Zeynep, 1 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri’nin Çevrimyazısı (s. 122-197), Aksaray Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray 2018.

Diğer Kaynaklar

Harita Genel Müdürlüğü Küre- (HGM Küre v4.2.98).

<https://earth.google.com/web/@38.15826018,34.27689815,1687.27712251a,6073.55937599d,35y,-167.55610438h,62.41203153t,0r/data=OgMKATA>

<https://earth.google.com/web/search/Hasanda%20c4%9f%20b1,+Dikmen%20Aksaray+Merkez%20Aksaray/@38.17388139,34.30009898,1521.09917627a,21737.59773288d,35y,360h,0t,0r/data=CigiJgokCbVhvfbsxXAEdfMq6LFcB7AGRvCy9tsYDPAIcptXqX0zjfA>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/arazi-kanunnamesi>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kitreli,_%C3%87iftlik

https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/135_TANZ%C4%B0MAT_SONRASI_ARAZ%C4%B0_VE_TAPU_kpdf.pdf

EKLER

Çevrim Yazı-I: Güzelyurt Belediyesi Arşivi-Ferman

Tuğra

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûri'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâ'ib mümehhid-i bünyâni'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyid-i erkânî's-sa'âdet-i ve'l-iclâl el-mahfûfu bi-sunûfi avâtıfı'l-meliki'l-a'lâ mülhakâtıyla Konya Eyaleti valisi olub birinci rütbe mümeyyizi lisân-ı zîşânı hâiz ve hâmil olan vezirim el-Hac Ahmed İzzed Paşa edâmallahû te'âlâ iclâluhû fahru'l-ümerâi'l-kiram

mu'temedü'l-kübarâi'l-fihâm zülkadr-i ve'l-ihtirâm sahibü'l-izz ve'l-ihtişâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-a'lâ mir-i mirân-ı kirâmdan Niğde Sancağı kaimmakamı Ömer Lütfi Paşa dâme ikbâluhu ve kıdvetü'l-ulemâi'l-muhakkıkın Aksaray Kazası nâibi ve müftisi zîde ilmuhumâ ve mefâhiru'l-emacid ve'l-ekârim müdür-i kazâ ve a'zâ-yı meclis-i memleket zîde mecduhum tevki'-i refi'-i hümâyûn

vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Aksaray Kazası'na tâbi' İhlara Karyesi ehâlisinin kadîmü'l-eyyâmdan beru koyun vesâir davarları ra'î olunub otundan ve suyundan intifa' idgeldikleri mahsûs ve müstakıl mer'a yerlerine âhardan dahl olunmak îcab itmez iken civarda vaki' Lemye Karyesi ehâlisi fuzûlî müdâhaleden hâli

olmadıkları beyânıyla kanûn üzere amel olunmak bâbında emr-i şerîfim sudûru zikr olunan İhlara Karyesi ehâlisi tarafından bu def'a bâ-arz-ı hâl istid'a olunmuş ve Dîvân-ı Hümâyûnum kaleminden kanûn ve muktezâsı suâl olundukda bir karyeye mine'l-kadîm mahsûs olan mer'ada yalnız ol karye ehâlisi hayvanâtı ra'î ider ve âhar karye ehâlisi ol

mer'aya hayvanât süremez iki veya üç ya da daha ziyâde karye ehâlisi beyninde mine'l-kadîm müşterek olan mer'a her kangi karyenin hudûdu dâhilinde bulunur ise bulunsun ol karyeler ehâlisi hayvanâtını müştereken ra'î itdirüb yek-diğeri ra'idan men' idemezler ve böyle bir karye ehâlisine bi'l-istiklâl veyahud birkaç karye ehâlisine bi'l-iştirak mahsûs olan

kadîmî mer'a yerleri alınub satılmaz ve üzerine mandıra ve ağıl ve ebniye-i sâire ihdâs olunmaz ve kürûm ve eşcâr garsiyle bağ ve bağçe ittihâz kılınmaz ebniye ve eşcâr ihdâs ve gars iden olur ise cemî' zamanda ehâli hedm ve kal' itdirebilür ve arazî-i mezru'a misüllü hiçbir kimesne tarafından sökölüb zira'at

ve harâsete izn ve ruhsat virilmez ve zira'at iden olur ise men' olunub her ne vakt olsa mer'a olmak üzere ibka kılınur deyu Arazî Kanunnâme-i Hümâyûnu'mun doksan yedinci maddesinde münderic olduğundan münâza'un-fihâ⁷⁷ olan mahall-i mezkûr Lemye Karyesi ehâlisinin kadîmü'l-eyyâmdan beru koyun vesâir davarları ra'î olunub otundan ve suyundan

intifa' idgeldikleri mahsûs ve müstakıl mer'a yerlerinden bulunmuş veyahud hayvanları sâlifü'z-zikr İhlara Karyesi ehâlisinin hayvanların meşa' ve müşterek ra'î olunagelmış ise müdâhale eylemeleri hasebü'l-kanûn yolunda olub⁷⁸ eğer böyle olmayubda fi'l-hakıka⁷⁹ mezkûr mahall salifü'z-zikr⁸⁰ İhlara Karyesi ehâlisinin koyun ve davarları

ra'î olunub otundan ve suyundan intifa' idgeldikleri mahsûs ve müstakıl kadîm mer'a yerlerinden iken mâru'l-beyan⁸¹ Lemye Karyesi ehâlisi tarafından fuzûlî müdâhale olunduğu mahall-i niza'

⁷⁷ Tartışmalı/münazaalı; hakkında tartışılan.

⁷⁸ Kanuna uygun olup.

⁷⁹ Gerçekten.

⁸⁰ Adı geçen.

⁸¹ Adı geçen, beyan edilen.

üzerinde me'mûr hâzır olduğu hâlde hîn-i terafu'da⁸² inde's-şer' ve'l-meclis ta'yin ve tahkik tebeyyün ve tahakkuk eylediği sûrette müdâhale-i vâkı'a men' ü def' itdirilmek için emr-i şerîfim

i'tâsı iktizâ eylediği kalem-i mezbûrdan tahrîr kılınmış olmağla siz ki vâli-i müşârun ve kaimmakam ve nâib ve müfti vesâir mûmâ-ileyhim siz ma'rifetinizle husûs-ı mezbûru şer'-i şerîfe ve bâlâda muharrer kanûn-ı münîfe tatbîk iderek ber-vech-i hakkaniyet ru'yet birle fi'l-hakıka mezkûr Lemye Karyesi ehâlisinin ol mer'a yerlerine müdâhale eylemeleri bi-vech-i kanûn-i münîfin hilâfı idigü mahall-i niza' üzerinde me'muru hâzır olduğu hâlde hin-i terafu'da inde's-şer' ve'l-meclis tebeyyün ve tahakkuk eylediği sûrette müdâhale-i vâkı'anın ma'rifet-i şer'le men' u def' itdirilmesi husûsuna mübâde-⁸³ret ve husûs-ı mezbûr zımında müdde-i merkumun câniblerinden ol tarafda mübaşir ta'yini matlûb olduğu hâlde bâ-irâde-i seniyye mü'esses olan makam mücebince ta'yîn olunacak mübaşirin mesârif ve hıdmet-i mübaşiriyesi meclisce kat' ve size rabt olunarak müdde'î-i merkûmun câniblerinden te'diye ettirilüb müdde'î-aleyhim câniblerinden hıdmet-i mübaşiriye ve mesârif mutâlebe ve ahzı zinhâr

bu vesile ile kimesneye gadr ve te'addi misüllü vaz' u hâlet vuku'a getirilmemesi husûsuna dikkat ve keyfiyetin işbu emr-i şerîfim kaydı bâlâsına şerh virilmek üzere der-bâr-ı şevket-karar-ı mülûkâneme ba- i'lâm ve mazbata inhâ ve iş'arına müsara'at eylemeniz bâbında ferman-ı âlişânım sâdır olmağla mazmûn-u münîfi üzre amel ve hareket eyleyesiz tahriren fi'l-yevmi's-sânî ve'l-ışrîn min şehr-i Saferi'l-hayr sene selâse ve semâneyn ve mieteyn⁸⁴.

Çevrim Yazı-II: Güzelyurt Belediyesi Arşivi-Hüccet

Mühür

Bin bir guruşdan ikibin guruşa kadar olana ve bey' ü şirâ hücceti yazılmak için varaka-i nispiyeydir kıymet guruş

Mühür

İşbu mazmûn hüccet-i şer'iyye düsturu'l amel tutulmak için yazılmıştır fi 29 Cemaziye'l-evvel 1283⁸⁵

Hazâ sahihu's-şer'î fi meclisi's-şer'î'l-enveri'l-maksûd bi-meclisi kazâ-i Aksaray ve müvâcehetü'l-hasım bâ-e's-şuhûdü'l-udûl-i hikmet fi sâmen ve'l-ışrîn min şehr-i Zilhicce'ti's-şerife sene isna ve semaneyn ve mieteyn ve elf ve ene'l-fakîru'l-hakîr es-Seyyid Ahmed Tahir bin Veliyyüddin el-mevlâ hilâfeti Kaza-yı Aksaray gafera-lehüma

Mühür (es-Seyyid Ahmed Tahir)

Sebeb-i mazmûn-ı hâzihi'l-hücceti's-şer'iyye fi meclisi's-şer'î'l-enveri'l-maksûd bi-meclisi-kebîr-i Eyalet-i Konya ve müvâcehetü'l-hasım bi-şuhûdü'l-udûl ve hikmet (...) fi selh-i Zilhicce'ti's-şerife li-seneti isna ve semaneyn ve mieteyn ve elf ve enel-fakîr es-Seyyid Mehmed Şükrü ibn el-Hacc Yusuf el-müvella hilâfeti bi-medine-i Konya gafera-lehüma ve livalideyhüma

Mühür (es-Seyyid Mehmed Şükrü)

Sâdır olan buyruldu müşîr-i eframîlerine imtisâlen husûs-ı âtiyyü'l-beyânın mahallinde fasl ve hasmiçün Konya meclis-i kebîr a'zasından

ta'yîn buyurulan haccân-ı Divân-ı Hümâyûndan fütüvvetli Mehmed Efendi bin Abdulhalim ve Konya mahkemesinden mevlâ nasb olan mürüvvetlü

⁸² Mahkeme anında, duruşma anında; mahkeme görülürken, duruşma görülürken.

⁸³ Kalkışılması, gayret edilmesi.

⁸⁴ Hicrî 22 Safer sene 283 yani 1283: Miladi 6 Temmuz 1866.

⁸⁵ 9 Ekim 1866.

Mustafa Mesud Efendi bin Halil ve taraf-ı dâiyânemden me'zûnen ta'yin olunan Hasan İsmet Efendi bin Mehmed

ve Aksaray Kazası müdiri sâhib-i arz vekili rıf'atlı Ömer Sıddıkî Efendi bin Mehmed Bey ve Müfti mükerrermetlü Mehmed Kâmil Efendi

ibn-i Halil ve a'zâ-yı meclisden Gonya miralay-ı izzetlü Mehmed Bey bin Abdurrahman ve Hocazâde İbrahim Efendi

ibn-i Hasan Efendi ve Şeyhzâde Mustafa Efendi bin Şemseddin Efendi ve Osmanzâde Şeyh Ağa ve el-Hac Ali Bey

ibn-i el-Hac Ali vesâir ceridemizde mazbûtü'l-esâmî müslimîn ile kezâlik Aksaray Kazası kurâlarından İhlara

ve Ilısu ve Yenipınar meyânelerinde müşterek mer'â-yı kadîmleri olan Kütüklü nâm mahall-i niza' üzerine varılıb akd-ı meclis-i şer'-i

âli itdikde işbu bâisü'l-kitâb mezkûr İhlara ve Ilısu karyeleri ehâlilerinden Akça İshak bin Abdusamed ve Ganbaroğlu (Kanberoğlu)

Mehmed Efendi bin Hasan ve Yakub bin Receb ve Monla Şaban bin Ömer ve Ali Kadı bin Ahmed ve Monla Ahmed bin Mahmud Bey nâmûnlar

ehâlî-yi karye taraflarından vekâleten ve kendi taraflarından asaleten meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda kezâlik kazâ-i mezbûra tâbi'

Yenipınar Karyesi ehâlileri taraflarından vekîl ve kendi taraflarından asıl Ali Efendi bin Halil ve Abdülkerim Ahmed bin Hasan ve Kalaklıoğlu Ali bin Ömer ve Çerikoğlu Dede bin Hamza ve Hasan bin Süleyman ve Sarı Mehmed bin Süleyman ve Latif Kethüda bin Hamza ve Musa bin Hasan

nâmûn kimesneler müvâcehelerinde işbu mu'âyene olunan mer'anın bir taraf Yenipınar Çeşmesi ve İhlananın sığır ağılı

ve bir taraftan Kılıç Dağı ve Karaahırlı ve Belendil-i Günay ve Oğlak Kayası ve Serpen ve Pazar Deresi ve Yörük Mezra ve bir taraftan

Suğla ve Karakaya ve Topaktaş Yolu ve bir taraftan karyemiz olan İhlara Mezra'ası'yla mahdûd tûlen birbuçuk arzen bir saat

mahalde kâin yedibin dönüm mikdarı mer'a-yı kadîmemize bir taraftan müdâhale icâb itmez iken iş bu Yenipınar ve Lemye karyesi ehâlileri

mer'a-yı mezkûremizden yalnız yediyüz dönüm mikdârı mahallini Niğde tarafından me'mur ta'yin olunan İbrahim Bey ve Aksaray

Kazası arazi kâtibi Gürunî Mehmed Efendi ma'rifetleriyle koçana rabt birle söküb ziraat itmek sevdasıyla otundan ve suyundan

hayvanatlarımızı intifa'dan men' itmeleriyle mes'ûl olunub bâ-izn-i sâhib-i arz müdâhalelerinin men' olunması bi'l-asale

ve bi'l-vekâle matlûblarımızdır deyu da'va ettiklerinden gabbe'l-istintak müdde'ûn-ı ileyh el-merkumûn Yenipınar karyesi ehalileri cevablarında

ma'lûmu'l-hudûd mer'â-yı mezbûru mine'l-kadîm müşterek mer'âları olduğunu ikrâr ve i'tirâf idüb mer'â-yı mezkûrun

Karakaya ve İhlara mezra'ası ve Topaktaş tariki tarafından işbu keşf ve mu'âyene olunan mahall-i mezkûrda beş yüz dönüm

mikdarı yerleri babalarımız ve cedlerimiz ziraat iderler imiş bizler de çend senedenberü ziraat itmek isteriz deyu

bilâ-sened da'vâları vak'a-i sâlih-i cevab-ı şer'î olmadığından müdde'ûn-ı merkumûn İhlara ve Ilısu karyeleri ehâlî-yi merkumûndan

da'vâ-yı meşrûhalarına mutâbık beyyine talep olundukda civar karyelerden Yuva-i Kebir Karyesi'nden Eşrefzade Osman Efendi bin Ali bin Mehmed

ve Selime Karyesi'nden Arif Ağa bin Ali bin Musa ve İsmail bin Hasan ve Karapıçak Musa bin Halil ve Kara Mehmed bin Hasan ve Nasuh

oğlu Süleyman bin Mehmed ve Araboğlu Hüseyin bin Ali ve Göstük Karyesi'nden Oynağanoğlu Ali bin Osman bin İsmail ve Halil bin

İsmail ve Kasımoğlu Osman bin Abdullah ve Ömer bin Ali ve Niğde kurâlarından Sinasa Karyesi'nden Hasan Ağa bin Mehmed ve Mehmed Ağa bin Mehmed
ve Abdioğlu Hüseyin bin Hasan keزالık Niğde kurâlarından Tokarız Karyesi'nden⁸⁶ Mehmed Efendi bin Hıdır Baba bin Hacı Numan
ve Helvadere Karyesi'nden Lütfullah bin Lütfullah ve Alimoğlu Hüseyin bin Mehmed ve Hüseyin Efendi bin Ömer ve Abdulhalil Efendi
ibn-i Memiş ve Mehmed Ali bin Mehmed ve Ahmed Çavuş bin Ömer ve Ali Ağa bin Zülfikar ve Ali Ağa bin Hasan ve Anduğu Kazası'na tâbi⁶
Galimnas (Gelimnas) Karyesi ehalisinden Mehmed bin Ali bin Mehmed ve Gine Karyesi'nden Mustafa bin Mustafa ve İbiş bin Mustafa ve Yaprakhisar
Karyesi'nden Kabakcıoğlu Ahmed bin Ahmed ve Belisırma Karyesi'nden Musa bin İsmail ve Arif bin Hasan ve Kadı İbrahim bin Hamza ve Karkın
Karyesi'nden Ali bin Mehmed ve Osman bin Mehmed ve Mustafa bin Abdulkadir ve Ginetala Karyesi'nden Ali bin Hasan ve Yenipınar Karyesi'nden
Mezur Aşireti'nden⁸⁷ Kalaklıoğlu İbrahim bin Ahmed ve Niğde kurâlarından Lemye Karyesi'nden İmam Ahmed Efendi bin Molla İbrahim
ibn-i Mehmed nâmûnlar hudûd-ı mezkûreyi mahallinde ta'yin ve irâ'e⁸⁸ ve hudûd iderek her birleri 'alâ vakfî'ş-şer'î şöret ve tevâtür
vechî üzre bi'l-muvâcehe ber-nehc-i şer'î edâ-i şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde lede't-tezkiye şehâdetleri hayr-ı kabülde olmağın
Şuhûd-ı merkumenin kizb üzerine tevâfuk ve inhâları olmayacak mertebe-i şöret-i şâyî'a ve tevatür-i hadd-ı şer'iyye bâliğ
olmağla mücebiyle Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde istima' ve ketb ü tahrir ve ma'en meb'ûs olan ümenâ-yı şer'le Aksaray kasabasında ma'kud
meclis-i şer'a gelüb 'alâ-vuku'a inhâ ve takrir itmeg'in arazî-i kanunnâme-i hümâyûnunun doksan yedinci maddesinde beyân olunduğu
minvâl üzre bir karyeye mine'l-kadîm mahsûs olan mer'ada yalnız ol karye ehalileri hayvanlarını ra'î ider âhar karye ehalisi ol
mer'ada hayvanlarını süremezler iki veya üç karye beyninde mine'l-kadîm müşterek olan mer'a her hangi karyenin hudûdu
dâhilinde bulunursa bulunsun ol karye ehalisi hayvanlarını müştereken ra'î itdirüb yek-diğeri ra'îden men' idemezler ve böyle
bir karye ehalisine bi'l-istiklâl veyahud birkaç karye ehalisine bi'l-iştirak mahsûs kadîm mer'a yerleri alınub satılamaz ve üzerine
mandıra ve ağıl ihdâs olunamaz ve gürûm-ı eşcar gars ile bağ ve bağçe ittihâz kılınamaz ve ebniye ve eşcar gars iden olursa
cemî' zamanda ehalî hedm ve kal' itdirüb arazî-i mezru'a misüllü hiçbir taraftan sökölüb ziraat ve harâsete izn ve
ruhsat virilmez ziraat iden olursa men' olunub her ne vakt olsa mer'a olmak üzere ibka olunur deyu nehc-i Sultânî
vâkı' olmağla bu sûretde merkum Yenipınar ve Lemye Karyesi ahalileri taraflarından zabt ve ziraat olunma inkârında buldukları
salifü'l-beyân yediyüz dönüm mikdarı mahalli bilâ muceb-i şer' ve kanûn zabt ve ziraat ideriz da'vâ-yı mezkûreleriyle
müdde'ûn-ı merkumûn İhlara ve İlisu karyeleri ehalî-i merkumûn üzerlerine bî-vech-i şer'î mu'ârazadan ba izn-i sâhib-i arz

⁸⁶ Dikmen Köyü, Aksaray.

⁸⁷ Mezuri Aşireti.

⁸⁸ Gösterme, ibraz.

ba'de'l-men' mahall-i mezkûr kemâfî's-sâbık mer'alıkda ibka kılınub kadîmi vechile mezkûr İh-
lara ve İhsu ve Yenipınar karyeleri

hayvanâtı mezkûr mer'ada müştereken ra'î olunmak iktiza eylediği tescil olunub ma hüve'l vakı'a
bi't-taleb ketb olundu

fi'l-yevmi's-samen ve'l-ışrin şehir-i Zilhicce'ti'ş-şerife li-sene isnâ ve semâneyn ve mieteyn ve elf

Şuhûdü'l-hâl

Müdür-i kaza rıf'atlı Ömer Sıddıkî Efendi, me'zûn-ı bi'l-ifta mükerremetlü Mehmed Kâmil Efendi,
sâbık müfti mükerremetlü Hamza Efendi, Konya miralayı izzetlü Mehmed Bey, Hâcezâde İbrahim
Efendi, Şeyhzâde Mustafa Efendi, Osman Beyzâde Şeyh Ağa, el-Hac Ali ibn Ali Bey.

Fotoğraf I: Ihlara-Kitreli Yolundan Serpen'e Bakış (Üstte)
Fotoğraf II: Serpen'den Kılıç Dağı ve Eteklerinin (Kütüklü'nün) Görünümü, ar-
kada küçük ve büyük Hasan dağları

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ HİBRİT KULLANIMI İLE BİR ENDÜSTRİYEL TESİS İÇİN ENERJİ SİSTEMİNİN OPTİMİZASYONU VE TASARIMI

Aziz YİĞİT

Fırat Üniversitesi

221142101@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3613-6888

Prof. Dr. Figen BALO

Fırat Üniversitesi

fbalo@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5886-730X

Özet

Elektrik enerjisinin ilk kullanıldığı yıllarda dünya nüfusu 1,5 milyon civarlarında ve insanlığın birçoğunun bu yeni teknolojiyi kullanamaz durumda olduğu bilinmektedir. O zamanlar elektrik enerjisinin üretiminde kullanılan yakıtların zararları oransal bakımdan umursanabilir bir dereceye sahip olmayabilirdi fakat günümüz dünyasında nüfus 8 milyar bandında, sanayi ise tepe durumdadır. Dolayısıyla elektrik enerjisinin kullanım alanı ve kullanıcı sayısı büyümüş ve yoğunlaşmıştır. O halde elektrik enerjisinin üretilmesi ile ilgili zararlar artık kaçınılmaz bir şekilde ele alınmalı, yol açtığı zararlar geri dönülemez bir sürece ulaşmadan durdurulmalıdır.

Bu çalışmada, Aksaray ilinde 2.5 MW'lık elektrik enerji tüketen bir tesisin, yerel şebeke ile bağlantılı, 1.5MW gücünde rüzgar türbini, 1.5 MW gücünde fotovoltaik panel ve doğru akım-alternatif akım dönüştürücüler ile tasarımı, teknik, ekonomik ve çevresel faydaları analiz edilmiştir. Çalışmada, Homer Pro 3.16.2 yazılımı kullanılmıştır. 2023 Temmuz TÜİK verileri ile belirlenen %47.48 oranındaki enflasyon oranı, duyarlılık analizi kapsamında girdi olarak atanmıştır. 1498 farklı konfigürasyonun test edildiği sonuçlarda, WT-PV-Şebeke ve dönüştürücülerin hibrit çalışmasıyla PV üretiminin %12.4, WT üretiminin %86.7 ve yerel şebeke kullanımının %0.928 olduğu gözlemlenmiştir. Yenilenebilirlik fraksiyonunun %99.1 ve maksimum katkısının %330 sonucuna da ulaşılmıştır. Şebekeye aktarılan enerjiden yılsonu itibarı ile 6.902.256 M\$ gelir elde edildiği görülmüştür. Ayrıca CO2 emisyonu 2.652.798 kg/yıl, SO2 emisyonu, 11.501 kg/yıl ve NO emisyonu 5.625 kg/ yıl olarak ölçülmüştür. Aksaray ilindeki 2.5 MW elektrik enerjisi tüketen bir tesisin çoklu yenilenebilir sistemler kullanmak suretiyle yapılan analizinde tekno-ekonomik faydaların yanı sıra küresel ısınma ile mücadelede destek verebilecek nitelikte olduğu simülasyonla belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Homer, Fotovoltaik, Güneş enerjisi, Rüzgar enerjisi, Enerji yönetimi

ENGLISH TITLE OF THE FULLTEXT

Abstract

In this study, the design, technical, economic and environmental benefits of a 2.5 MW electrical energy consuming facility in Aksaray province, connected to the local grid, with a 1.5 MW wind turbine, 1.5 MW photovoltaic panel and direct current-alternating current converters were analyzed.

In the study, Homer Pro 3.16.2 software was used. The inflation rate of 47.48%, determined by TUIK data as of July 2023, was assigned as input within the scope of sensitivity analysis. In the results where 1498 different configurations were tested, it was observed that PV production was 12.4%, WT production was 86.7% and local grid usage was 0.928% with the hybrid operation of WT-PV-Grid and converters. It was also achieved that the renewable fraction was 99.1% and the maximum contribution was 330%. As of the end of the year, it was observed that 6,902,256 M\$ of income was obtained from the energy transferred to the grid. Additionally, CO₂ emissions were measured as 2,652,798 kg/year, SO₂ emissions as 11,501 kg/year and NO emissions as 5,625 kg/year. In the analysis of a facility consuming 2.5 MW of electrical energy in Aksaray using multiple renewable systems, it was determined by simulation that it could provide support in the fight against global warming as well as techno-economic benefits.

Keywords: Homer, photovoltaic, solar energy, wind energy, energy management

I. Giriş

Tarih kitaplarında insanlığın ilk ve en önemli buluşunun ateş olduğu belirtilmektedir. İnsanlığın, ateşi keşfedip, kontrollü bir şekilde kullanmasından bu yana, insanlık yararına birçok buluş ve keşifler yapılmıştır. Yelkenli gemilerin kullanımı, buharlı makineler, sıvı veya gaz yakıtlı jeneratörler derken, atomun parçalanmasından çıkan büyük enerjiler ile çalışan makineler keşfedilmiştir. Nitekim ateşin kontrollü kullanımından başlayan bu serüven, günümüzde kullanılan buluşlarla, yaşadığımız dünyayı çevresel kirleticiler açısından son derece tehdit eder hale ulaştırmıştır. Sorununun adına küresel ısınma teşhisi konan dünyada, solunan hava her gün bir miktar kirlenmekte, oksijen kaynağı olan ağaçlarımız yanmakta ve canlılık, türlerini birer birer kaybetmektedir.

Öncül amacın, her şartta gereken elektrik enerjisini üretmek olan bir gerçeklikte, elektrik enerjisi üreten termik, hidro ve nükleer santrallerin çevresel ve emisyonu bağlı zararları, zorunluluk gerekçesi kapsamında bazı kabullerle yok sayılmaktadır. Oysaki dünya, bu kabullerin altında, kirlenmekte ve ısınmaktadır. Berrak bir yaşam için dünün kabulleri, bugün için bazı durumlarda tehlike teşkil edebilmektedir. Artık, elektrik enerjisi üretmek için, hiçbir çevresel zararı olmayan ve söz konusu kabullere gerek duyulmayacak yeni ve temiz enerji üreteçleri uygulanabilmektedir.

Temiz ve yenilenebilir elektrik enerjisi üretim tesislerinin minimum kayıplar ve yüksek verimlerle kurulması gerekmektedir. Böyle bir kurulumun, verim, ekonomik ve çevresel açıdan uygunluğu ise önceden tahmin edilmesi güç hesaplara dayanmaktadır. Bilim insanları hesaplanması oldukça meşakkatli bu hesaplamalar için tesislerin kurulumunda optimal faydayı oluşturmak adına bazı simülasyon programları geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada bahsi geçen simülasyon programlarından olan Homer Pro 3.16.2 yazılımı kullanılarak, Aksaray ilinde 2.5 MVAh elektrik enerjisi ihtiyacı olan bir tesise 1.5 MVA rüzgâr türbini (WT), 1.5 MW fotovoltaiik paneller (PV), konvertörler ve şebeke bağlantısının senkron bağlantılı durumu incelenmiştir. 2023 Temmuz Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ile belirlenen %47,48 oranındaki enflasyon oranı, duyarlılık analizi kapsamında girdi olarak atanmıştır. Elektrik enerjisi maliyet girdisi olarak 01.04.2023 Enerji piyasası denetleme kurulu (EPDK) sanayi verileri tek zamanlı sanayi birim fiyatı 280.0843 kr/kWh atanmıştır.

Amerikalı bilim insanları, Tom Lambert, Paul Gilman ve Peter Lilienthal, 2006 yılında, yenilenebilir enerji sistemlerinin tasarlanmasında meydana gelen dezavantajları minimize edecek bir simülasyon programı geliştirmişlerdir. Orijinal adı Hybrid Optimization of Multiple Energy Resources (Homer) olan bu program, dünyanın bütün lokasyonları için, NASA veri tabanından meteorolojik veriler çekebiilen, enflasyon ve benzeri etkenler gibi tahmin edilmesi güç belirsizlikleri, duyarlılık analiz yöntemleri ile tahmin edebilen, farklı konfigürasyonlarla ve farklı kaynaklarla teknik, ekonomik ve çevresel bakımdan en uygun çözümü sunabilen bir simülasyon programıdır (Lambert, Gilman, ve Lilienthal 2006).

Ekren ve çalışma arkadaşları, Homer yazılımı vasıtası ile rüzgâr ve güneş enerjisinden, bir hibrit enerji şarj istasyonunu simüle etmişlerdir. Uygulanabilirliğinin dünya üzerinde herhangi bir yer için müsait olduğunu görmüşlerdir. Bu tür bir Hibrit sistem için, en uygun çözümün %44.4 rüzgâr enerjisi ve %55.6 güneş enerjisinden elde edileceği sonucuna ulaşmışlardır (Ekren, Hakan Canbaz, ve Güvel 2021).

Hassane ve ekibi, çoklu yenilenebilir enerji sistemleri (HRES) açısından Çad'ın kırsal alanlarındaki dört köy üzerine tekno-ekonomik analizlerini yapmışlardır. Çalışmalarında Homer pro yazılımı ile çok kriterli değerlendirme tekniği kullanmışlardır. Farklı altı adet senaryo ile yapılandırılan simülasyon sonuçlarında, HRES bakımında en uygun çözümün, net bugün ki değeri 328.146\$ ve PV-Akü sistemi ile Etena köyünde gerçekleştirilebileceğini görmüşlerdir. Optimum avantaj bakımından en düşük olduğu köyün, PV-WT-DG-Akü konfigürasyonu ile Mandelia köyünde oluşacağı sonucuna varmışlardır. Koundoul sahasında seviyelendirilmiş en düşük enerji maliyetin, PV-WT-Akü konfigürasyonu ile 0.236\$/kWh, en yüksek maliyetin Linia köyünde PV-Akü konfigürasyonu ile 0.363\$/kWh olabileceğini hesaplamışlardır (Hassane vd. 2022).

Panhwar ve çalışma ekibi, Pakistan'da, şebekeye bağlı ve şebekeden PV sistemlerin maliyet analizlerini hedeflemişlerdir. Homer pro yazılımı ile oluşturulan analizlerde, şebekeye bağlı ve aynı yükteki PV sistemlere ait net mevcut maliyetlerin, şebekeden bağımsız PV sistemlere ait net mevcut maliyetinden daha ekonomik olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Bu durumun ana sebebinin, şebekeden bağımsız PV sistem senaryosunda kullanılan akü gruplarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir (Panhwar, Sahito, ve Dursun 2017).

Chaurasia ve arkadaşları, farklı güçlerde PV/WT/Dizel jeneratör (DG)/Akü ve PV/DG/Akü HRES' in tekno-ekonomik ve çevresel durumlarını incelemişlerdir. Tasarımlarında 197.38 kW PV, 50kW DG, 599.76 kWh akü, 80.61 kW konvertör ve Homer yazılımını kullanan ekip, PV/DG/Akü HRES'in ekonomik ve en avantajlı performansa sahip olduğunu görmüşlerdir. Yük' te 234.70 kW PV, 1 kW WT, 50 kW DG, 599.76 kWh Akü ve 73.49 kW konvertör ile yeni bir tasarımda ise, sera gazı emisyonunun %17 azaldığını, neredeyse %93 oranında enerjiye katkı sağlandığını belirlemişlerdir. Homer yazılımının duyarlılık analizi girdilerine göre PV/DG/Akünün, sera gazı emisyonlarını ve seviyelendirilmiş enerji maliyetini önemli ölçüde indirgediğini de doğrulamışlardır (Chaurasia, Gairola, ve Pal 2022).

Agyekum ve ekip arkadaşları, Kuzey Gana'da gübre ve hidrojen üretimi, çevresel etki, tarımsal faaliyetler, istihdam potansiyeli ve arazi sulamalarını değerlendirme amacıyla HRES kapsamında elektrik enerjisi üretimi üzerine çalışmışlardır. TOPSIS çok kriterli karar verme yaklaşımı ve Shannon entropi ağırlığını, kendi çalışma alanlarında en uygun yapılandırmayı belirlemek ve sıralamak için beş olası senaryoyu test etmişlerdir. Homer programı aracılığı ile oluşturulan benzetim sonucunda, en üstün üretimin akü + hidro olarak toplamda 1.095.679 kWh/yıl elektrik enerjisi üretebileceğini görmüşlerdir. Bu sistemin işletme maliyetini 18.318 \$ ve elektrik enerjisi üretim maliyetini 0.06 \$/kWh, olarak hesaplamışlardır. Optimum konfigürasyon ile üretilen hidrojenin toplam miktarının 8.816 kg/yıl ve maliyetinin 4.47 \$/kg olduğunu belirlemişlerdir. Hidrojen üretimi kapsamında az miktarda düşük karbonlu gübre üretilebileceğini de notlarına eklemişlerdir. Ayrıca yirmi beş yıl için optimum konfigürasyonda 4 kişilik bir istihdam öngörmüşlerdir. Agyekum ve arkadaşlarının yaptığı bu Analizler sonucunda emisyon seviyesini gösteren toplam 383.49 metrik ton CO2 eşdeğeri sera gazı emisyonu elde edildiği de belirtilmiştir (Agyekum vd. 2022).

Afif ve ekip arkadaşları Ürdün'deki Al Karak valiliğinin elektrik enerjisi ihtiyacı için hibrit yenilenebilir sistemlerin teknik ve ekonomik yapısını araştırmışlardır. Şebekeye bağlı ve ya bağımsız hibrit enerji sistemlerini, biyogaz tesisi, rüzgâr türbini, PV paneller ve aküler ile farklı konfigürasyonlarda, Homer programı ile simüle etmişlerdir. Enerji maliyeti ve CO2 emisyonları en aza indirgenirken, akülere bağlı rüzgâr ve PV sistemlerin tekno-ekonomik fayda bakımından en uygun olduğu sonucuna varmışlardır (Al Afif, Ayed, ve Maaitah 2023).

Khosravani ve ekibi, ABD' de içindeki dört farklı lokasyonda elektrik enerjisi üretmek için, HRES' in teknik ve ekonomik yapısını incelemişlerdir. Gerekli olan maliyet, sağlık ve finansal bileşenleri ABD kurumlarından temin etmişlerdir. Homer yazılımının özelliklerinden biri olan, 495 adet değişik konfigürasyonu arka planda çalıştırılan simülasyon sonucunda, HRES kullanımının 0 \$/ton -30 \$/ton karbon vergisi aralığı kapsamında; Milwaukee için %55 ila %75, New York için %34 ila %48, Teksas için %21 ila %65 ve San Diego için %0 ila %34, değerlerinde katkı sağlanabileceğini göstermişlerdir. Sağlık faydaları açısından toplam olarak %5,26 oranında katkı sağlandığını da ifade etmişlerdir (Khosravani vd. 2023).

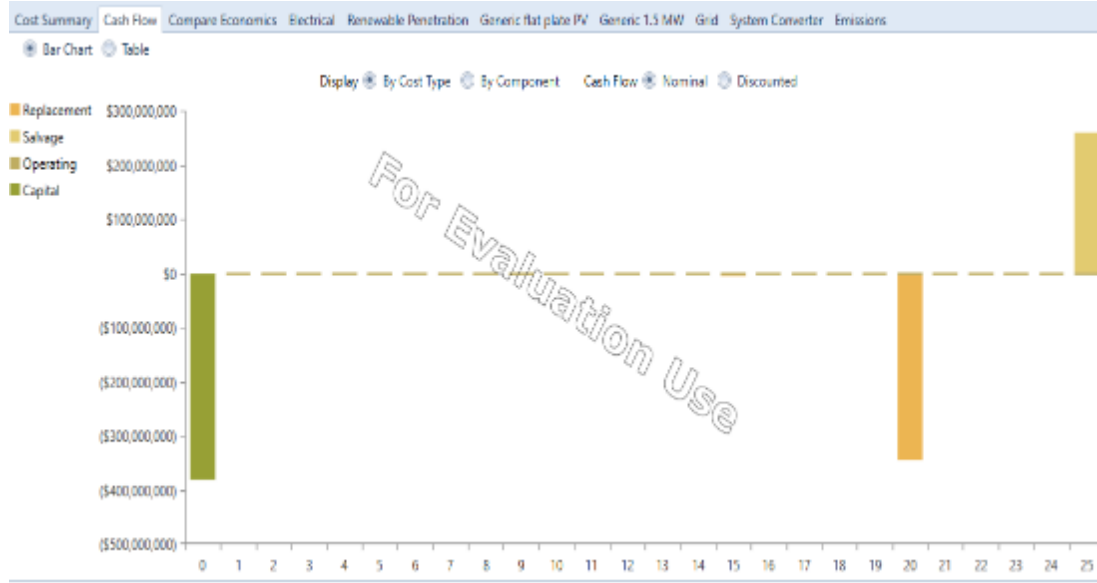
II. Homer Pro 3.16.2 Yazılımı

Homer yazılımı en son Pro 3.16.2 sürümü ile piyasaya giriş yapmıştır. Birçok senaryo kapsamında şebekeye bağlı veya şebekeden bağımsız çoklu ve yenilenebilir elektrik üretim sistemlerinin tasarlanmasını sunabilmektedir. Sistem tasarımında, Homer Pro 3.16.2 yazılımı, hangi üretici dahil etmenin, hangi üreteç veya bileşenden kaç tane ve hangi ebatta kullanılması gerektiğini, en uygun sonuçlarla gösterebilmektedir. Bu yazılımın, duyarlılık analiz girdi sekmeleri, birçok olası tasarımı test etmeyi kolayca başarabilmektedir.

Yazılım nihayetinde, maliyet, teknik çıktılar veya çevresel faktörlere göre en uygun sistemi, oluşturabilmektedir. Simülasyon esnasında, istenilen her değişiklik yapılabilmekte, sonuçlar çok kısa zamanda gösterilebilmektedir. Temel yetenekleri; simülasyon, optimizasyon ve duyarlılık analizi olarak tanımlanabilmektedir.

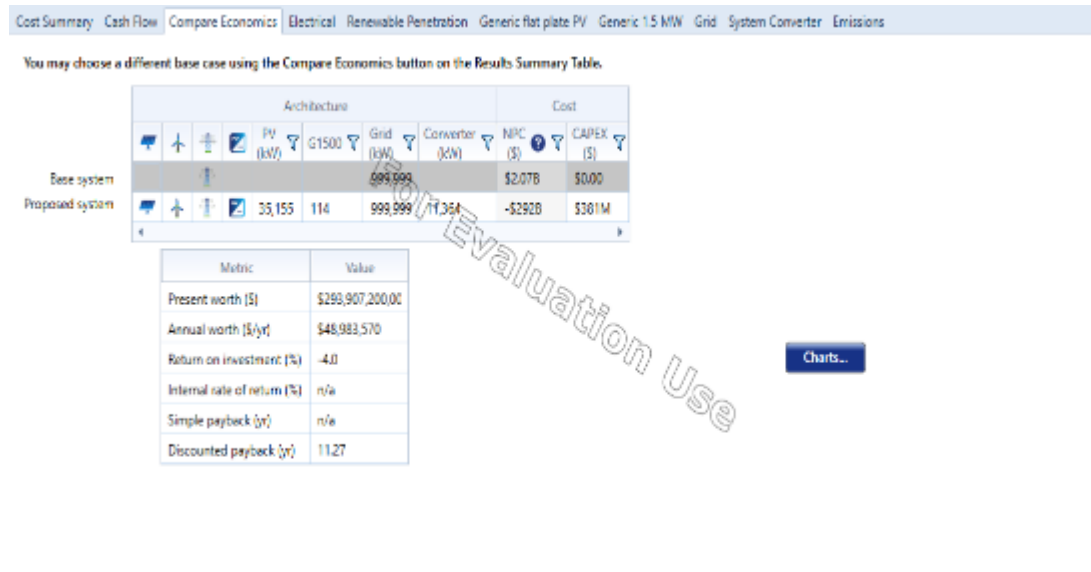
III. Bulgular ve Tartışma

Aksaray illine ait bir tesisin enerji ihtiyaçlarının, çoklu yenilenebilir enerji kaynakları ile desteklenmesi kapsamında gerçekleştirilen, Homer Pro 3.16.2 yazılımının simülasyon sonuçları, aşağıda sırasıyla gösterilmiştir.

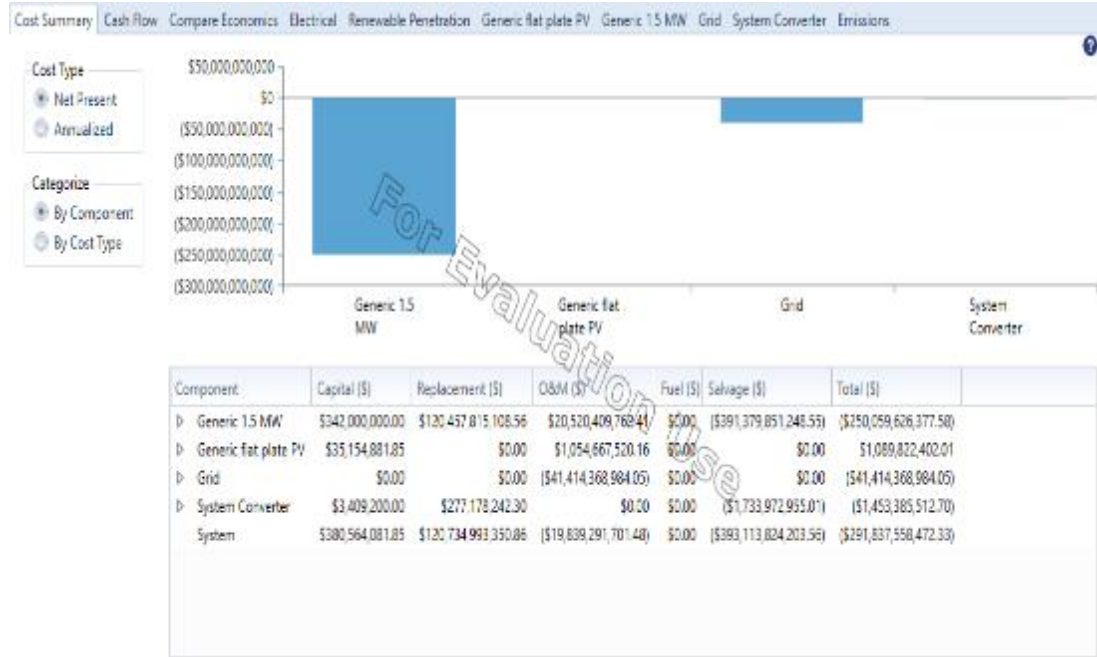
Şekil.1 (Nakit girişi)

Şekil.1’ de simülasyon girdilerinde belirtilen maliyetler, başlangıçta ana sermaye rengi ile gösterilmektedir. Girdilerde, PV sisteme ait ömür bilgisi yirmi beş, WT sisteme ait ömür bilgisi yirmi yıl olarak belirtildiğinden, yeniden değiştirme grafikleri de bu yıllar arasında gösterilmektedir.

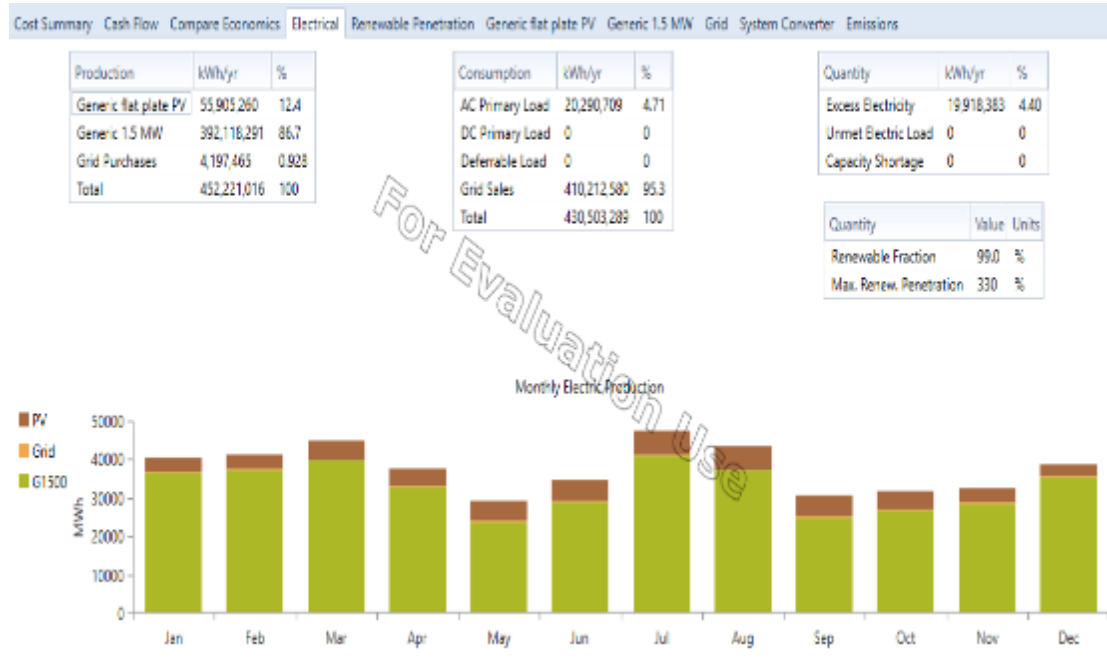
Şekil.2 (ekonomik karşılaştırmalar)

Şekil.2’de önerilen sistem ile mevcut sisteme ait karşılaştırmalı ekonomik değerleri verilmiştir.

Şekil.3 (Maliyet özeti)

Tasarlanan sisteme ait maliyet özeti Şekil.3’te tüm sistem bileşenleri için gösterilmiştir.

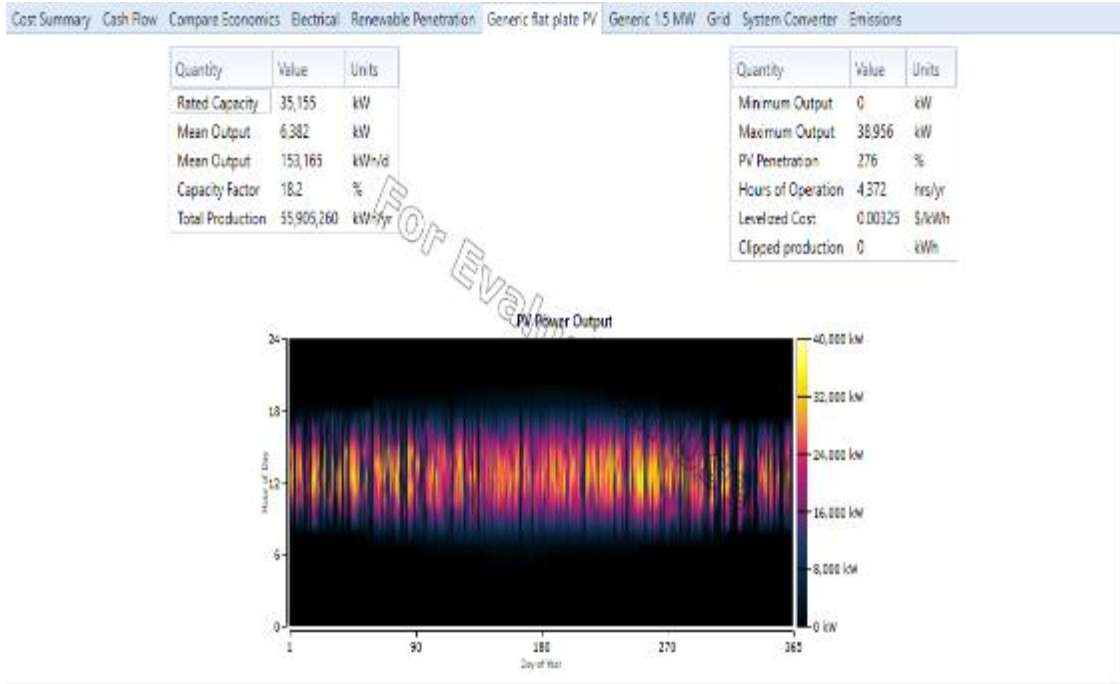
Şekil.4 (Elektriksel çıktılar)

Sistem bileşenlerine göre elde edilmesi planlanan elektriksel çıktılar Şekil’4’de sunulmuştur. En yüksek çıktılar, Mart ve Temmuz, Ağustos aylarında, en düşük çıktılar ise ortalama Mayıs, Eylül, Ekim ve Kasım aylarında bulunmuştur. Yıl boyunca WT’de % 86.7, PV’de %12.4’lük bir payda elektrik enerjisi üretilirken, şebekeden sadece %0.928’lık elektrik enerjisi tüketilmiştir. Yenilenme fraksiyonu %99 olarak hesaplanmıştır. Yenilenebilirlik katkısının maksimum %330’lara çıktığı da görülebilmektedir.

Quantity	Value	Units
Carbon Dioxide	2,652,798	kg/yr
Carbon Monoxide	0	kg/yr
Unburned Hydrocarbons	0	kg/yr
Particulate Matter	0	kg/yr
Sulfur Dioxide	11,501	kg/yr
Nitrogen Oxides	5,625	kg/yr

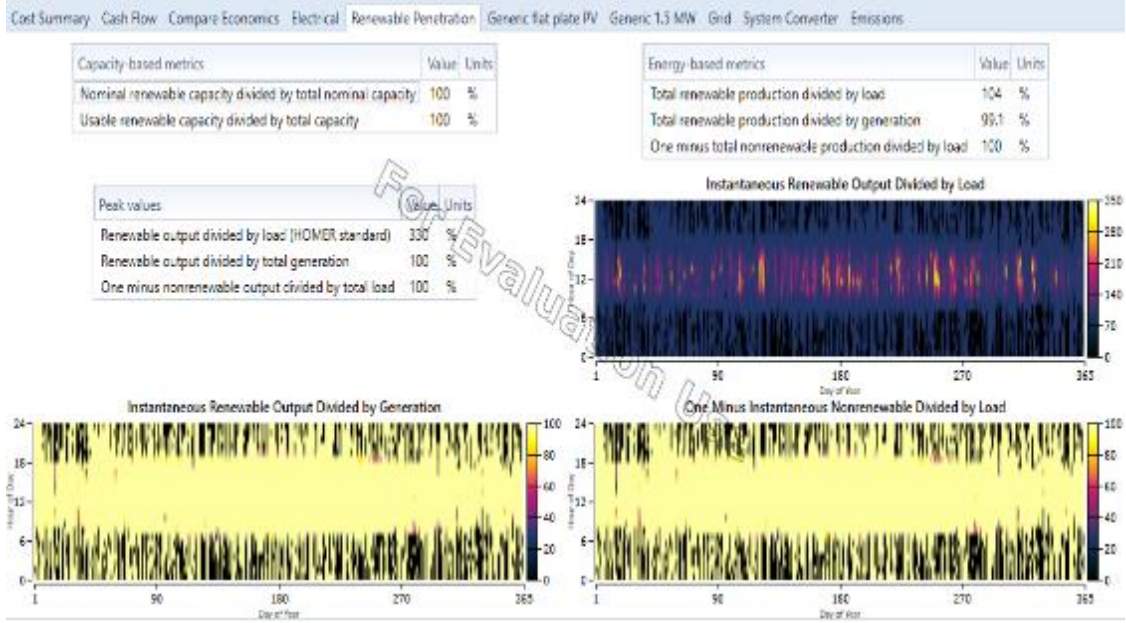
Şekil.5 (Emisyon çıktıları)

Şekil.5'te tasarlanan sistemin sebep olacağı çevresel kirleticilerin değerlendirilmesinde kullanılan emisyon çıktıları verilmiştir. Yıllık kg olarak en yüksek emisyon üreticilerinin sırasıyla 2.652.798 kg/yıl ile karbon dioksit, 11.501 kg/yıl ile sülfür dioksit ve 5.625 kg/yıl ile nitrojen oksit olduğu tespit edilmiştir.

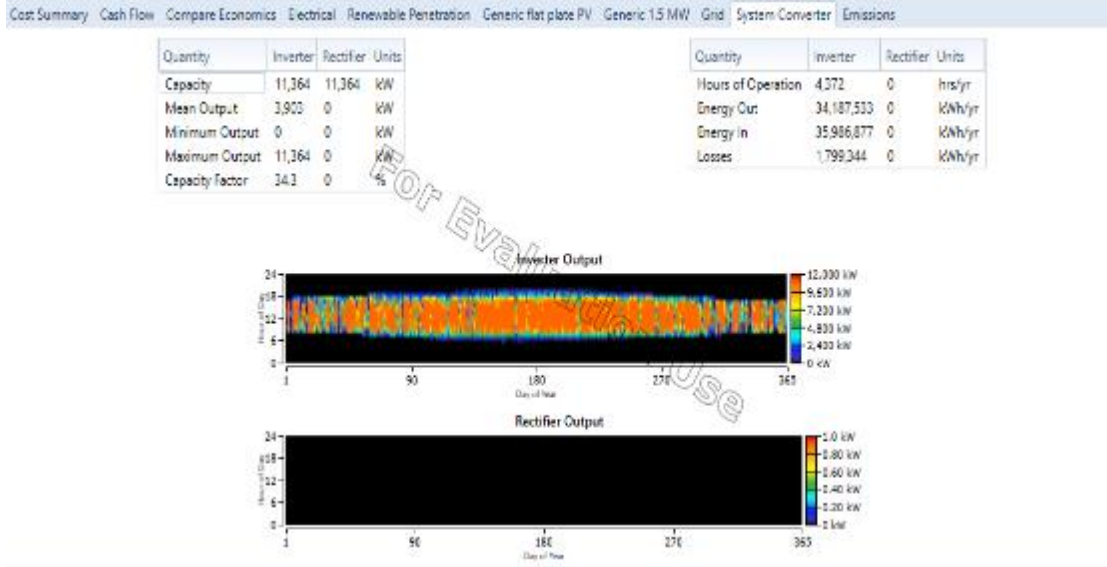
Şekil.6 (PV üretimi)

Aksaray ilinde Homer Pro 3.16.2 yazılımı ile yapılan analizler sonucu elde edilen fotovoltaik güç çıktıları Şekil.6'da değerlendirilmiştir. Simülasyonun, Şekil.6'da, yılın günlerini dikkate alarak çıkarıldığı söz konusu grafikte sarı renkle gösterilen bölgeler, en yüksek fotovoltaik güç çıktıları, siyah renge daha çok yaklaşan renkte gösterilen bölgeler ise en düşük fotovoltaik güç çıktıları ifade etmektedir. Buna göre 153.165 kW/gün' lük üretim ortalaması ile yılda 55.905.260 kWh elektrik enerjisi üretebilmektedir. Ayrıca, PV operasyonunun yılda ortalama 4.372 saat olduğu belirlenmiştir.

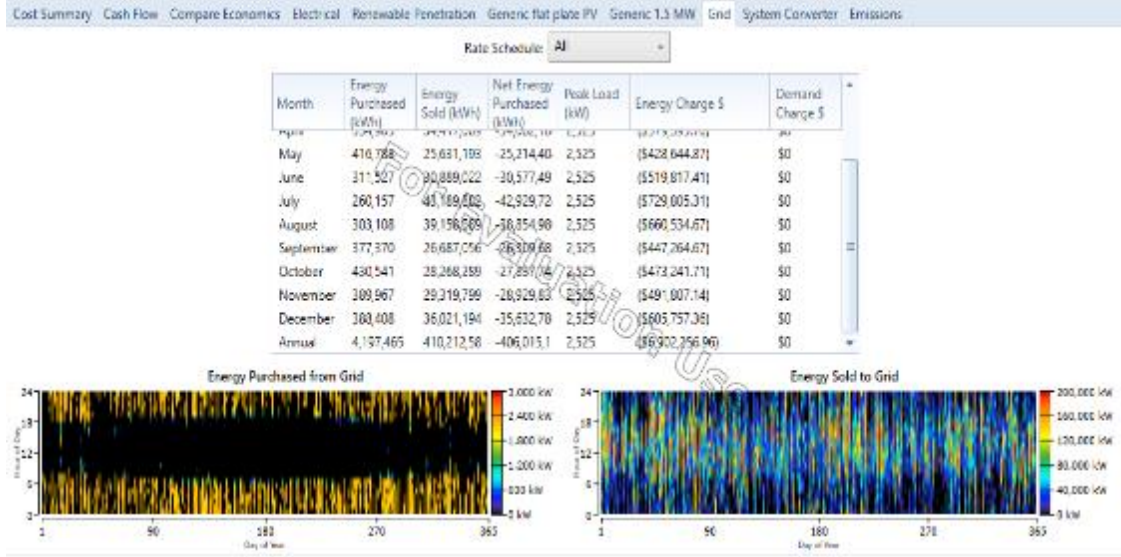
Şekil.7 (Yenilenebilirlik katkısı)

Şekil.7’de bir yıl boyunca her günün 24 saat boyunca anlık üretim yoluyla farklı yenilenebilir çıktılar, grafiksel olarak gözlenmektedir. Üretime göre bölünmüş anlık yenilenebilir üretim grafiğinde sarı renkle gösterilen bölgeler en yüksek üretim yoluyla farklı yenilenebilir çıktılarını, siyah renge yaklaşan renkte gösterilen bölgeler ise en düşük üretim yoluyla farklı yenilenebilir çıktılarını ifade etmektedir. Yüke göre bölünmüş anlık yenilenebilir çıktı grafiğinde mavi renkler yükü, turuncu renkler üretimi göstermektedir. Buna göre toplam yenilenebilir üretimin yüke oranı %104 olarak görülmektedir. Anlık yenilenemez bölünmüş yük grafiğinin negatif grafiği ise sarı renkle gösterilmektedir. Bu duruma göre yenilenemez yük istisnalar hariç oluşmamakta, yükün ihtiyacı olan elektrik enerjisi %99.1 oranla karşılanabilmektedir.

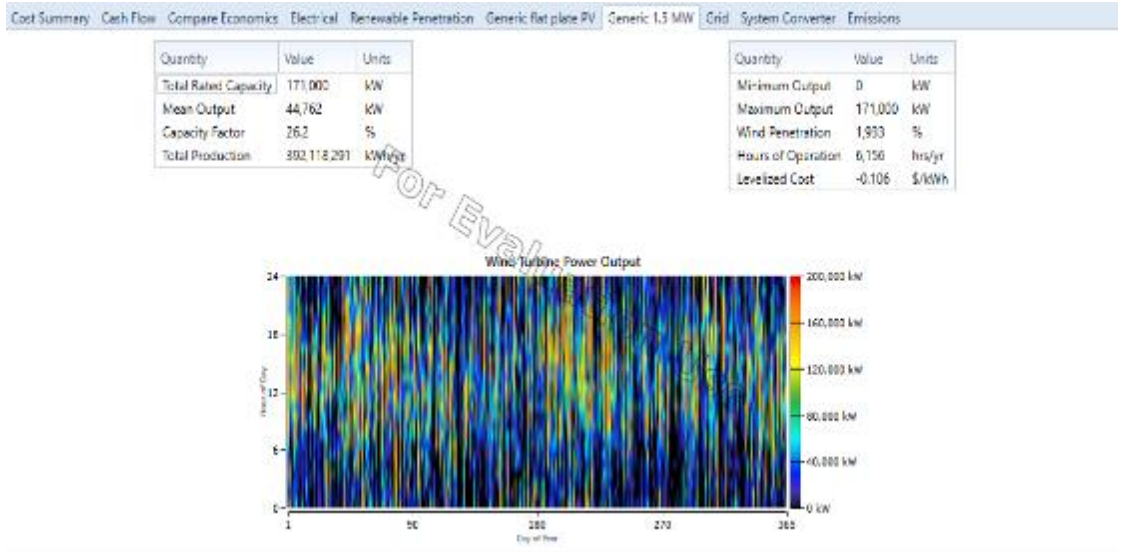
Şekil.8 (Çevirici grafiği)

Sistem dönüşümü detayları çevirici ve düzeltici çıktılara ait grafiklerle Şekil.8’de gösterilmiştir. Çevirici ve düzeltici için ortalama, minimum ve maksimum çıktı ile beraber kapasite faktörü değerleri belirlenmiştir. Ayrıca çalışma saatlerine göre enerji giriş ve çıkışı, sistem kayıpları ile birlikte gösterilmiştir. Çeviriciler, HRES üretimini yılda 1.799.344 kWh kayıpla yılda 34.187.533 kWh olarak dönüştürebilmektedir.

Şekil.9 (Şebeke grafikleri)

Şeki.9’da bir yıl boyunca yılın her gününün 24 saati için şebekeden satın alınan ve şebekeye satılan enerji miktarları gösterilmiştir. Şekil.9’da şebekeden alınan enerji siyah renkte, şebekeye satılan enerji ise kırmızı renkle ifade edilmektedir. Ayrıca simülasyon girdileri aracılığı ile girdi olarak atanan şebeke birim fiyatına göre şebekeye satılan enerji gelirinin yılda toplam 6.902.256 \$ olabileceği de gösterilmiştir.

Şekil.10 (Rüzgar türbin üretimi)

Şekil.10’da rüzgar türbini yoluyla elde edilen güç çıktısı değerleri gösterilmiştir. Mavi renkli bölgeler yılın her günü ve her saati için üretilebilirliği resmederken, kırmızı renkli bölgeler, üretimin en az olduğu zaman dilimini betimlemektedir. Kapasite faktörüne göre, ortalama çıktı ve toplam üretime ait değerler belirlenmiştir. Ayrıca minimum ve maksimum çıktı değerleri için rüzgar girişi, yıllık çalışma saati ve minimize edilmiş maliyet değerleri gösterilmiştir. Bu bağlamda ortalama 44.762 kWh üretim ile yılsonunda toplam 392.118.291 kWh elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirilebilmektedir.

IV. Sonuçlar

Bu çalışmada, Aksaray ilindeki bir üretim tesisinin enerji ihtiyacını karşılamak üzere şebekeye bağlı, çoklu yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak tekno-ekonomik ve çevresel faydaların analizi gerçekleştirilmiştir. Ortalama güç ihtiyacı 2.5 MWh olan üretim tesisinde, şebeke elektriğinin yanında,

1,5 MW rüzgar türbini, 1,5 MW düz yüzey fotovoltaik paneller ile konverterler kullanılmıştır. Araştırma aracı olarak tahmin edilmesi güç, enflasyon ve elektrik birim fiyatı gibi bazı parametreleri kendi bünyesinde duyarlılık analizi ile çözümleyen Homer Pro 3.16.2 yazılımı kullanılmıştır. Yazılımın 1498 farklı konfigürasyonu test ettiği simülasyon sonuçlarında en optimal çözümün PV-WT-Konverter-Şebeke hibrit sistem ile gerçekleşeceği sonucuna ulaşılmıştır. Yıllık periyotta PV üretimi % 12.4, WT üretimi % 86.7, şebekeden alınan elektrik enerjisi de % 0.928 olarak hesaplanmıştır. Yenilenebilirlik fraksiyonunun % 99.1 ve katkısının %330 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlarla beraber şebekeye, yılsonu itibari ile 410.212.580 kWh enerji satışı yapılmış, 6.902.256 \$ gelir elde edildiği görülmüştür. Ayrıca program çıktılarından biri olan sera gazlarından CO2 emisyonu 2.6527.98 kg/yıl, SO2 emisyonu 11.501 kg/yıl, NO' da ise 5.625 kg/yıl emisyon sağlanabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonuçlardan da anlaşılacağı üzere çoklu yenilenebilir enerji kaynakları açısından Aksaray ilinin, fotovoltaik panel sistemlerine kıyasla rüzgârdan elektrik enerjisi üretme potansiyeline daha elverişli olduğu sonucu da çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Afif, Rafat Al, Yasmine Ayed, ve Omer Nawaf Maaitah. 2023. "Feasibility and optimal sizing analysis of hybrid renewable energy systems: A case study of Al-Karak, Jordan". *Renewable Energy* 204 (Mart): 229–49. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2022.12.109>.
- Agyekum, Ephraim Bonah, Jeffrey Dankwa Ampah, Sandylove Afrane, Tomiwa Sunday Adebayo, ve Ebenezer Agbozo. 2022. "A 3E, hydrogen production, irrigation, and employment potential assessment of a hybrid energy system for tropical weather conditions – Combination of HOMER software, shannon entropy, and TOPSIS". *International Journal of Hydrogen Energy* 47 (73): 31073–97. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2022.07.049>.
- Chaurasia, Ravi, Sanjay Gairola, ve Yash Pal. 2022. "Technical, economic, and environmental performance comparison analysis of a hybrid renewable energy system based on power dispatch strategies". *Sustainable Energy Technologies and Assessments* 53 (Ekim): 102787. <https://doi.org/10.1016/J.SETA.2022.102787>.
- Ekren, Orhan, Celal Hakan Canbaz, ve Çetin Berk Güvel. 2021. "Sizing of a solar-wind hybrid electric vehicle charging station by using HOMER software". *Journal of Cleaner Production* 279 (Ocak). <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123615>.
- Hassane, Abdelhamid Issa, Djamal Hissein Didane, Abakar Mahamat Tahir, Ruben Martin Mouangue, Jean Gaston Tamba, ve Jean Marie Hauglustaine. 2022. "Comparative analysis of hybrid renewable energy systems for off-grid applications in chad". *International Journal of Renewable Energy Development* 11 (1): 49–62. <https://doi.org/10.14710/ijred.2022.39012>.
- Khosravani, Ali, Elaheh Safaei, Michael Reynolds, Kerry E. Kelly, ve Kody M. Powell. 2023. "Challenges of reaching high renewable fractions in hybrid renewable energy systems". *Energy Reports* 9 (Aralık): 1000–1017. <https://doi.org/10.1016/J.EGYR.2022.12.038>.
- Lambert, Tom, Paul Gilman, ve Peter Lilienthal. 2006. "Micropower System Modeling with Homer". *Integration of Alternative Sources of Energy*, 379–418. <https://doi.org/10.1002/0471755621.ch15>.
- Panhwar, Iqra, Abdul Razaque Sahito, ve Sukru Dursun. 2017. "Designing Off-Grid and On-Grid Renewable Energy Systems Using HOMER Pro Software #". *J. Int. Environmental Application & Science* 12 (4): 270.

OSMANLI MADEN LOJİSTİĞİNDE AŞİRETLERİN ROLÜ: BOYNUİNCELİ AŞİRETİ

Dr. Pınar DOĞANAY¹

Gazi Üniversitesi

snprdoganay@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9733-2172

Doç. Dr. Eyyub ŞİMŞEK²

Aksaray Üniversitesi

eyyubsimsek@aksaray.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2327-4656

Özet

Aşiret olgusu ve Osmanlı Devleti'nde aşiretler özelinde yapılan çalışmalar, son dönemde bir hayli artmıştır. Çoğunlukla aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerini irdeleyen bu çalışmaların bir kısmı da Osmanlı iktisadî sistemi içerisinde aşiretlerin yerini ve önemini bulmaya yöneliktir. Bilindiği üzere aşiretler, Osmanlı Devleti'nde işe temininin karşılanması başta olmak üzere dokumacılık sektöründeki hammadde ihtiyacının karşılanması, sefer zamanında mühimmat sevkiyatının yapılması gibi görevlere sahipti. Görev dağılımı bu denli geniş olan aşiretlerin bir diğer fonksiyonu ise bu çalışma kapsamında incelenen maden taşımacılığıdır.

Malum olduğu üzere aşiretlerin en önemli geçim kaynağı hayvancılıktı. Özellikle de koyun ve deve yetiştiriciliğinde aşiretler, ön plana çıkmaktaydı. Aşiretlerin deve yetiştiriciliğinde ön planda olması, maden taşımacılığında da aşiretleri ayrı bir noktaya taşımıştır. Zira Osmanlı Devleti'nde maden taşımacılığı denildiğinde akla ilk olarak develer gelmektedir. Bunun en önemli sebebi, yolların engebeli ve zorlu olmasıdır. Bu sebeple devlet, maden taşımacılığında hayvan arabaları yerine daha ziyade develeri tercih etmiştir. Develerin maden taşımacılığında tercih edilmesinin bir diğer gerekçesi ise daha fazla yük taşıma potansiyeline sahip olmalarıdır. Öyle ki at, katır gibi hayvanlar ortalama 150 kg yük taşıyabilme kapasitesine sahip iken, develer ortalama 250 kg yük taşıyabilme potansiyeline sahiptir. Özel cinsi olan develerde ise bu sayı 300 kg ve üzerine çıkmaktadır.

Bu gerçeklikten yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada ise Boynuinceli Aşireti ve bu aşiretin Bereketli Madeni'nden İzmid (İznikmid) İskelesi'ne yaptığı kurşun sevkiyatı ele alınacaktır. Bir anlamda maden lojistikliğinde aşiretlerin yeri ve öneminin de ortaya konulacağı bu çalışmada ayrıca Boynuinceli Aşireti kimdir, Bereketli Madeni ve bu madenin Osmanlı Devleti için önemi nedir, gibi sorulara da cevap bulunmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra çalışma içerisinde ayrıca Boynuinceli Aşireti'nin Bereketli Madeni'nden tahmini yıllık kaç ton kurşun sevkiyatı yaptığı, kurşunları taşıyan develerin sayısı, sevkiyat noktaları, nakliye ücreti ve bu nakliye esnasında yaşanan sorunlar gibi bir dizi soru da cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Osmanlı arşiv belgelerinin temel kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada ayrıca aşiretler ve Boynuinceli Aşireti özelinde yapılan çalışmalardan da yararlanılacaktır. Aksaray sahası özelinde yapılan çalışmalara bir katkı sunmayı amaçlayan bu çalışma aynı zamanda Bereketli Madeni ve bu madenden yapılan sevkiyatlar özelinde yapılacak çalışmalar için de bir örnek teşkil etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: boynuinceli aşireti, bereketli madeni, kurşun, izmid, iznikmid.

¹ Dr. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Anabilim Dalı, snprdoganay@gmail.com ORCID: 0000-0001-9733-2172

² Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, eyyubsimsek@aksaray.edu.tr ORCID: 0000-0003-2327-4656

THE ROLE OF TRIBES IN OTTOMAN MINING LOGISTICS: BOYNUINCELI TRIBLE

Abstract

The tribal phenomenon and the studies carried out in the Ottoman Empire in terms of tribes have increased considerably in the last period. Some of these studies, which mostly examine the banditry activities of the tribes, are also aimed at finding the place and importance of the tribes in the Ottoman economic system. As it is known, the tribes had duties such as meeting the supply of food in the Ottoman Empire, meeting the raw material needs in the weaving sector, and delivering ammunition during the expedition. Another function of the tribes with such a wide distribution of duties is the mine transportation, which is examined within the scope of this study.

As it is known, the most important livelihood of the tribes was animal husbandry. Especially in sheep and camel breeding, tribes came to the fore. The fact that the tribes are at the forefront of camel breeding has brought the tribes to a different point in mining transportation. Because when it comes to mining transportation in the Ottoman Empire, the first thing that comes to mind is camels. The most important reason for this is that the roads are bumpy and difficult. For this reason, the state preferred camels rather than animal carts in mining transportation. Another reason why camels are preferred in mining transportation is that they have the potential to carry more cargo. So much so that while animals such as horses and mules have the capacity to carry an average of 150 kg, camels have the potential to carry an average of 250 kg. In camels with special breeds, this number rises to 300 kg or more.

In this study, which was prepared based on this reality, the Boynuinceli Tribe and the lead shipment of this tribe from the Bereketli Mine to the Izmid (Iznikmid) Pier will be discussed. In a sense, in this study, where the place and importance of the tribes in mining logistics will be revealed, it will also be tried to find answers to questions such as who is the Boynuinceli Tribe, Bereketli Mine and what is the importance of this mine for the Ottoman Empire. In addition, in the study, a series of questions such as how many tons of lead the Boynuinceli Tribe shipped from the Bereketli Mine annually, the number of camels carrying the lead, the shipping points, the shipping fee and the problems experienced during this transportation will be tried to be answered. Studies made specifically for the Boynuinceli Tribe will also be used. This study, which aims to contribute to the studies carried out in the Aksaray area, also aims to set an example for the studies to be carried out on the Bereketli mine and the shipments made from this mine.

Keywords: *boynuinceli tribe, bereketli madeni, lead, izmid, iznikmid.*

I. Giriş

Osmanlı Devleti'nde aşiretler; siyasî, sosyal, iktisadî ve askerî alanda önemli bir misyona sahipti. Devletin et ihtiyacının büyük bir kısmının karşılanması başta olmak üzere dokumacılık sektöründeki hammadde ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olan aşiretler, sefer zamanında ordunun mühimmat ve iâşe sevkiyatının sağlanmasında da görev alırdı.³ Aynı zamanda sahip oldukları yüksek sayıdaki develer sayesinde Osmanlı maden lojistiğinde de yer alan aşiretler, üretilen değerli madenleri sevkiyat noktalarına sorunsuz bir şekilde nakletmekle görevliydi.⁴

Maden sevkiyatından kantar başına belirli miktarda ödenek alan aşiretler, ihtiyaç duydukları sıcak parayı bu şekilde sağlardı. Aşiretlerin nakliye işinden gelir elde etmesi zaman zaman aşirete tabii olmayan ahali arasında bu işe yönelme isteği oluştursa da ahalinin elindeki develerin sınırlı sayıda olması sebebiyle maden sevkiyatında görev almaları pek söz konusu değildi. Zira sevkiyatta ihtiyaç duyulan develerin kayda değer bir kısmı, aşiretlerin elindeydi.⁵

Develerin maden lojistiğinde ön planda olmasının sebebi ise yolların engebeli ve zorlu olmasıydı. Devlet, develeri engebeli ve zorlu yollarda tercih ederken; develerin fazla yük taşıma kapasitesini de göz önüne almaktaydı. Öyle ki at, katır gibi yük hayvanları, ortalama 150 kg yük taşıyabilme kapasitesine sahip iken develerde bu sayı 250 kilogramı bulmaktaydı. Özel cinsi olan develerde ise bu sayı daha da artarak 300 kg ve üzerine çıkmaktaydı.⁶

XIX. yüzyıl boyunca maden sevkiyatında sıklıkla başvurulan yöntemlerden olan develer ile maden taşımacılığı, zaman zaman sorunların yaşanmasına da neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi, madenlerin zamanında sevkiyat noktalarına ulaştırılamamasıdır. Öyle ki, hazır olan madenlerin develere yüklenerek nakledilmesi kimi zaman iki hatta üç yılı bulabilmekteydi.⁷ Bu da hem merkezî yönetim açısından hem de deve sahipleri açısından ciddi bir problemdi. Özellikle de deve sahipleri sürenin bu denli uzun olmasından bir hayli rahatsızdı. Zira devlete ait işletmelerin nakliye ücreti, şahıslara ait işletmelerin nakliye ücretlerine kıyasla oldukça azdı. Bu sebeple çoğu deve sahibi, dışardaki nakliye işlerinden daha fazla ücret aldığı için sevkiyat dönemlerinde madene gitmek yerine başka işlerde çalışmayı tercih ederdi. Kimi deve sahipleri ise sevkiyat döneminde madene gelmek yerine hususi işleri ile meşgul olurdu. Bunun yanı sıra deve sahipleri arasında sadece boş zamanlarında madene giderek çalışanlar da vardı.⁸ Diğer yandan nakliye ücretinin zamanında ödenmemesi de sevkiyatı aksatan bir başka problemdi. Kimi zaman idarecilerden, kimi zaman da aşiret beylerinden kaynaklı oluşan bu problem nedeniyle deve sahipleri, çoğu defa madende çalışmaya yanaşmazdı. Özellikle bazı aşiret beylerinin deve sahiplerine dağıtmakla yükümlü olduğu nakliye ücretlerini zamanında ödememesi, kimi zaman ise bu ödemeyi hiç yapmaması sevkiyattaki önemli meselelerdendi.⁹ Aşiret beylerinin kanun dışı davranışlarının yanı sıra deve sahiplerinin sevkiyat dönemlerindeki başına buyruk hareketi, madenlerdeki sevkiyatın aksamasına ve madenlerin teslimat noktalarına zamanında ulaştırılamamasına neden olmaktadır.¹⁰

Bu gerçeklikten yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada, Orta Anadolu'daki en önemli aşiretlerden olan Boynuinceli Aşireti ve bu aşiretin Orta Anadolu'daki en değerli madenlerden olan Bereketli Madeni'nden yaptığı kurşun sevkiyatı ele alınacaktır. Arşiv kaynakları başta olmak üzere aşiretler ve

³ Faruk Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi -Rişvan Aşireti Örneği-*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s.105-106; Hakan Asan, "Devlet, Aşiret ve Eşkîya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)", *Göç Araştırmacıları Dergisi*, 2/3 (2016), s.45-46; Özlem Başarır, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mali Uygulamaları Çerçevesinde Konar-Göçer Topluluklar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/2 (2014), s.253-254.

⁴ *BOA. TS.MA.e*, 1223-13 (19 S 1237/15 Kasım 1821).

⁵ Erdal Çiftçi, "Deve, Aşiret ve Devlet: Osmanlı Madencilik ve Ordu Lojistiğinde Aşiret Develerinin Rolü", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/32 (2023), s.151.

⁶ Ümit Ekin, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten*, 81/291 (2017), s.387; Onur İnal, "One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 53 (2021), s.59.

⁷ Çiftçi, "a.g.m.", s.151.

⁸ *BAO.C. DRB*, 26-1288 (14 C 1270/14 Mart 1854).

⁹ *BOA. TS.MA.e*, 1230-54 (15 M 1232/ 5 Aralık 1816).

¹⁰ Çiftçi, a.g.m., s. 152-153.

Boynuinceli Aşireti özelinde yapılan araştırmalardan istifade edilecek olan bu çalışmada Boynuinceli Aşireti'nin Bereketli Madeni'nden yaptığı yıllık kurşun sevkiyatının miktarı, bu sevkiyattan kantar başına aldığı nakliye ücreti gibi hususlar da tespit edilmeye çalışılacaktır.

II. Boynuinceli Aşireti

Günümüzde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde varlığını sürdüren Boynuinceli Aşireti, Oğuzlar'ın Beydilli boyundan gelmektedir.¹¹ Danişmedli Türkmenleri içerisinde yer alan aşiret, XVIII. yüzyılın başından itibaren Boynuinceli adı ile anılmaya başlanmıştır.¹² Aksaray-Kırşehir-Koçhisar bölgesinde cemaatler birliği şeklinde varlığını sürdüren Boynuinceli Aşireti, 18 farklı cemaatten oluşmaktadır.¹³ Bu cemaatlerden 11'i Aksaray'da, geri kalanları ise Kırşehir, Nevşehir ile Koçhisar Kazası'nda bulunmaktadır.¹⁴

Eyyubili Kazası'na bağlı Sarıkaman köyü, aşiretin idare merkezidir. Günümüzde özellikle Mersin'in Erdemli İlçesi, Boynuinceli Aşireti'nin yoğun olarak bulunduğu yerleşim yeridir.¹⁵ Bunun yanı sıra Karaman, Kayseri, Mersin, Adana, Çorum ve Kıbrıs gibi pek çok yerde aşiret bugün hâlâ varlığı sürdürmektedir.¹⁶ Yaylalık olarak Silifke'de Kirobası'nı, Erdemli'de ise Avgadı ve Sorgun'u yoğun olarak kullanan aşiret üyeleri arasında koyun sürüsü fazla olanlar ise çoğunlukla Yüglük Dağı dolaylarındaki Eğriçayır, Belveren, Karagöl, Perçemgediği, Sarıtışgediği ve Koncagediği yaylalarını kullanmaktadır.¹⁷

Başlarda bir boybeyi tarafından yönetilen aşiret, 1831 tarihli nüfus sayımında kayıtlara Pirzâde Aşireti ismi ile kaydedilmiştir. Daha sonraki sayımlarda Boynuinceli Aşireti adı ile kayıtlarda yer alan aşiret, Aksaray ve Kırşehir havzasındaki nüfusça en kalabalık aşiretidir.¹⁸ En önemli geçim kaynağı hayvancılık olan aşiret, özellikle deve yetiştiriciliğinde ön plandadır. Aşiretin deve yetiştiriciliğinde bu denli gelişmiş olması, Osmanlı maden lojistiğinde söz sahibi olmasına da ortam hazırlamıştır. Zira Boynuinceli Aşireti, eskiden beri Osmanlı'nın kurşun ve güherçile nakliyesini gerçekleştirmektedir.¹⁹ Aşiretin görev sahalarından birisi de bu çalışma kapsamında incelenen Bereketli Madeni'dir. Bu madenden çıkarılan değerli cevherleri, iskelelere ve sevkiyat noktalarına taşımakla mükellef olan aşiret ahali, bu hizmetlerine karşın devletten belirli miktarda ödenek alırdı. Ancak çoğu defa aşiret ahali hak ettiği ödeneği almakta zorluk yaşamıştır. Bunda aşiret beyi ve ileri gelenlerinin devletten aldığı ödenekleri zamanında hizmet sahiplerine ödememesi etkili olmuştur.²⁰ Aşiret beyleri ve ileri gelenlerinin kötü yönetimine karşın Boynuinceli Aşireti ahali, modern kaynaklarda genellikle namuslu, güvenilir, dürüst, gelir düzeyleri yüksek, çoğunluğu okuma yazma bilen ve sanatkâr bir topluluk olarak nitelendirilmektedir.²¹

¹¹ İdris Nebi Uysal, "Beydilli Boyunun Ağız Özelliklerine Dair Notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 73 (2022), s.205

¹² Fatma Akın, *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s.43.

¹³ Necmettin Aygün, "Nüfus Defterleri'ne Göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845)", *Belleten*, 82/295 (2018), s. 910.

¹⁴ Necmettin Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, Aksaray Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s.149-150; Akın, *a.g.t.*, s.121.

¹⁵ Halil İbrahim Özden, *Arpaçbahşiş Kasabası (Mersin-Erdemli) Boynuinceli Yörükleri Ağzı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman 2014, s.11.

¹⁶ Uysal, "a.g.m.", s.205.

¹⁷ Özden, *a.g.t.*, s.17.

¹⁸ Aygün, *a.g.e.*, s.155.

¹⁹ Çiftçi, "a.g.m.", s.152.

²⁰ *BOA. TS.MA.e*, 1230-54 (15 M 1232/ 5 Aralık 1816).

²¹ Özden, *a.g.t.*, s.10.

III. Bereketli Madeni

Niğde'nin Çamardı İlçesi'nde yer alan Bereketli, modern kaynaklarda Bereketli Madeni veya sadece maden olarak yer almaktadır. 1922 senesinde nahiye, 1948 senesinde ise kaza olan Bereketli Beldesi, burada üretilen kurşun ve gümüş madenlerinin padişah hassına verilmesi sebebiyle çoğu defa *Bereketli Ma'den-i Hümayûn* olarak anılmıştır.²²

Oldukça yüksek verim kapasitesine sahip olan ve yıllık ortalama 80- 90 vukıyye²³ (102-110 kg) saf gümüş ve 110.000 vukıyye (141.130 kg) kurşun üretiminin yapıldığı Bereketli Madeni'nde yılda 42 fırın yakılmaktaydı. Bu fırınlardan Yahyalı'da bulunanlardan genellikle simli kurşun çıkarılmakta ve yılda 53 ton kurşun elde edilmekteydi. Yazıpınarı ocaklarında ise 70 ton kurşun ve 2.906 kg gümüş çıkarılmaktaydı. Deliklitaş'ta bulunan ocaklarda ise sadece gümüş çıkarılırdı.²⁴ Bereketli Madeni'nde üretilen kurşunlar, Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla askerî alanda top dökümünde; zaman zaman da sivil hayatta çatı kaplamacılığında kullanılmaktaydı.²⁵ Bugün Anadolu'nun pek çok noktasında bulunan camilerin "Kurşunlu Cami" diye anılmasının sebebi de camilerin çatılarının kurşunla kaplı olmasındandır.²⁶

XVIII. yüzyıldan itibaren İstanbul'dan tayin olunan maden eminleri tarafından yönetilen Bereketli Madeni, bir dönem Bozkır Madeni'ne bağlanarak idare edilmiştir. 1785 yılında ise kısa süreliğine kapatılan Bereketli Madeni, daha sonra yeniden açılarak faaliyetlerine devam etmiştir.²⁷ Maden eminlerinin görevlerini layıkıyla yerine getirmemeleri nedeniyle kapatılan Bereketli Madeni'ndeki bir diğer sorun ise, madenin vekiller aracılığı ile idare olunmasıdır. Öyle ki, 1796 yılında Bereketli maden idaresi kendisine verilen Bozok Mutasarrıfı Çaparzâde Süleyman Bey, başlarda maden idaresi hususunda bir hayli titiz olmasına karşın ilerleyen dönemlerde, madeni bir vekil aracılığı ile idare etmeye başlamış ve bu gerekçeyle görevden alınmıştır.²⁸ Diğer yandan Süleyman Bey'in görevden alınması ile ilgili olarak, XVIII. yüzyılın sonlarında Rumeli'de ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri de gösterilmektedir. Nitekim eşkıyalık hareketlerinden dolayı Anadolu'da ciddi bir otorite boşluğu oluşmuş ve Süleyman Bey de bu durumu fırsat bilerek başına buyruk hareket etmeye ve ahali üzerindeki baskılarını arttırmaya başlamıştır. Süleyman Bey'in bu davranışı bir müddet merkezî yönetim tarafından görünmezden gelinse de daha sonraki süreçte Süleyman Bey elindeki madeni kaybetmiştir.²⁹ Ancak madende yaşanan bu sorun ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. 1800'lü yıllarda Bereketli ve Bozkır Madenleri'ne maden emini olarak tayin edilen Seyyid Ali isimli maden emini de Bereketli Madeni'ni kardeşi Ahmet'i vekil tayin ederek idare etmeye çalışmış; ancak başarılı olamamıştır.³⁰ İdarecilerin vekil tayin ederek madenleri yönetmesinin önüne geçmek ve ahalinin zulme uğramasına son vermek isteyen merkezî hükümet ise 1817 yılından sonra tayin ettiği maden eminlerine bu hususta bazı yetkiler vermiştir. Genelde madende çalışan ahalinin her türlü haklarının korunmasını maden eminlerinin görevleri arasına alan devlet, özelde ise Çamardı Kazasının bütün ahali, Şucaeddin kazasının ise 9 köyünün ahali maden reayası olarak madene hizmet verecekler ve karşılığında maden emininin koruması altına girmiş olacaklardı.³¹

²² Yılmaz Kurt, "Bereketli Madeni ve Menemencioğulları Aşireti", *I. Ulusal Yahyalı Sempozyumu Bildirileri*, C. II, Kayseri 2014, s.593; Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yayınlar, Ankara 1997, s.19.

²³ Cengiz Kallek, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 2007, s.338-339.

²⁴ Kurt, "a.g.m.", s.595.

²⁵ Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Belleten*, 60/229, (1996), s.710.

²⁶ Kurt, "a.g.m.", s. 595.

²⁷ Hamit Şafakcı, "Bozkır'da Madencilik Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49), (2017), s.138.

²⁸ Yaşar Öcal, *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2016, s.37.

²⁹ Öcal, *a.g.t.*, s. 41-42.

³⁰ Şafakcı, "a.g.m.", s. 142.

³¹ Kurt, *a.g.m.*, s.594.

Madenlerdeki bu kötü yönetimin üretimi büyük ölçüde etkilediğine vurgu yapan Yılmaz Kurt ise şayet Bereketli Madeni doğru idareciler tarafından yönetilebilseydi yıllık gümüş ve kurşun üretiminin çok daha fazla olabileceğini ifade etmektedir. Yılmaz Kurt'a göre, Bereketli Madeni, XIX. yüzyılda doğru idareciler tarafından yönetilmediği için gerçek verim gücüne tam anlamıyla ulaşamamıştır.³²

IV. Boynuinceli Aşireti'nin Bereketli Madeni'nden Yaptığı Kurşun Sevkiyatı

Osmanlı Devleti, Bereketli Madeni'nden yaptığı kurşun sevkiyatı için Orta Anadolu'nun en büyük aşiretlerinden olan Boynuinceli Aşireti'ni görevlendirmiştir. Bunun yanı sıra Orta Anadolu'da bulunan Şerefli Aşireti gibi bazı aşiretler de bu sevkiyatta görev almıştır.³³ Aşiretlere ait develerle kara yolu ile İstanbul'a, oradan da fabrikalara nakledilen kurşunlar, deniz yolu ulaşımı daha uygun olması sebebiyle çoğu defa iskelelere oradan da gemilere yüklenerak İstanbul'a sevk edilmiştir.³⁴ Sevkiyat önceleri ekserî İzmit (İznikmid) İskelesi üzerinden hayata geçirilirken; daha sonraki dönemlerde Mersin İskelesi, İzmit limanının yeri almaya başlamıştır.³⁵

Madenlerin sevkiyatında develerin tercih edilmesinde en pratik faktör, dayanıklı olmalarıydı. Yine de başka pragmatik gerekçeler de vardı. Mesela develer diğer yük hayvanlarına nispetle fazla yük taşıma kapasitesine sahiptiler. Büyük kervanlardaki deve sayısı ortalama 2.500 civarında iken, orta ölçekli kervanlarda bu sayı 1.000, küçük ölçekli kervanlarda ise bu sayının yarısı civarındaydı.³⁶ Taşıma yapacak develer, en az iki ay önceden hazırlanmalıydı ve yaşanabilecek her türlü aksaklığa karşı, develerin sayısı ihtiyaç duyulandan fazla tutulurdu. Zira develer, sevkiyat sırasında zaman zaman kaybolabilmekte veya telef olabilmekteydiler. Örneğin Çaparzade Süleyman Bey'e gönderilen bir fermanla, ordunun hizmetinde kullanılmak üzere 90 adet deve istenmişti. Bunun üzerine 90 adet deve satın alınarak İstanbul'a gönderilmişti. Ancak gönderilen develerin 12'si İstanbul'a varmadan telef olmuştu. Bu gerekçeyle taşımacılıkta kullanılan develerin sayısı her türlü olasılığa karşı fazla olmalıydı.³⁷ Bereketli Madeni'nden ortalama yıllık 125 ton kurşun sevkiyatı yapıldığına göre bu sevkiyatta en az 500 adet deve kullanılmıştır. Devletin deve sayılarını her türlü olasılığa karşı olabildiğinden fazla tutma düşüncesi de göz önüne alındığında, Bereketli Madeni'nde hizmet veren kervanın orta ölçekli bir kervan olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Merkezî hükümet, yaşanabilecek aksaklıkları önleyebilmek adına, sevkiyat dönemlerinde develerin başka bir yere gönderilmesine asla müsaade etmezdi. Mesela 1838'de Sivas Müşiri Hafız Paşa, Boynuinceli Aşireti'nden ücretiyle 500 adet deve talep etmişti. Ancak Hafız Paşa'nın bu talebi, madende yapılan nakliye işlerini ve özellikle Konya'ya yapılan sevkiyatı aksatabileceği gerekçesi ile kabul edilmemişti.³⁸ Sevkiyattaki bir diğer önemli mesele ise sevkiyatın yapılacağı dönemdi. Genellikle havaların serin olduğu bahar aylarında yapılan sevkiyatı gerçekleştiren devlet, sevkiyatı yaz ve kış aylarına bırakmamaya özen gösterirdi.³⁹ Normal şartlarda bir kervan günde 6-12 saat arası yol kat etmekte iken bu sayı mevsim şartlarına göre değişiklik göstermekteydi. Özellikle havanın çok sıcak ve çok soğuk

³² "A.g.m.", s.594.

³³ BOA. TS.MA.e, 1216-40 (29 N 1234/22 Temmuz 1819).

³⁴ BOA. TS.MA.e, 1217-17 (07 R 1236/12 Ocak 1821).

³⁵ BOA. TS.MA.e, 1216-74 (17 R 1257/8 Haziran 1841).

³⁶ İlker Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.12.

³⁷ Öcal, a.g.t., s.39.

³⁸ BOA. HAT, 637-31411 (4 Ş 1254/23 Ekim 1838; 637-31411-B (11 B 1254/ 30 Eylül 1838); 637-31411-C, 9 B 1254/28 Eylül 1838).

³⁹ Ersoy Zengin, "Ergani Bakır Madeni Hümayûnu (1900-1918)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/2, (2018), s.944.

dönemlerde bu kadar yol alabilmek mümkün değildi. Diğer yandan kervanlar genellikle sabah 3-10 arası ve öğlenden sonra ise 3 ve 8 arası seyahat etmekteydi.⁴⁰

Bereketli Madeni'nden önce İzmit İskelesi'ne oradan da Yalıköşkü mahzenlerine sevk edilen kurşunların yıllık toplam miktarı, 97.837 kıyye idi. Bu da yaklaşık olarak 125.000 kg demektir. Bir deve yükünün yaklaşık 250 kg olduğunu düşünürsek, bu sevkiyat için 500 adet deve kullanıldığı rahatlıkla söylenebilir.⁴¹ H. 1262/M.1845/46 tarihli bir başka sevkiyatta ise toplam 152.665 kıyye kurşun, 5.167 kantar olarak taşınmıştır. Kantar başına 35 kuruş ödeme yapan merkezî hükümet, bu sevkiyat için toplam 180.845 kuruşluk bir ödeme gerçekleştirmiştir.⁴²

Boynuinceli Aşireti tarafından yapılan bu sevkiyatın bir diğer güzergâh noktası ise Darphâne-i Âmire idi. Mesela bir defasında 449 parça ve toplamda 12.992 kıyye kurşun Darphâne-i Âmire'ye gönderilmişti.⁴³ Bereketli Madeni'nden yapılan bu sevkiyat hususunda oldukça titiz davranan merkezî hükümet, sevkiyat güzergâhında bulunan bütün bölgelerin idarecilerini bu hususta tam yetkili kılmıştır. İdarecilerin gerekli güvenlik önlemlerini alarak, kurşunları güvenli yerlerde muhafaza etmesini isteyen merkezî yönetim, kurallara uymayan veya ihmal eden idarecileri ise sorumsuz davranışları sebebiyle cezalandırılmıştır. Ayrıca sevkiyat esnasında yaşanan zarar durumunda ise idarecilerin bu zararın iki katını ödemesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴

Bereketli Madeni'nden yapılan kurşun sevkiyatının nakliye ücreti ise genellikle kantar başına 25 ile 80 kuruş arasında değişmektedir. Örneğin, 1798 senesinde Darphane'ye gönderilen 41 bin kıyye kurşun için kantar başına 22,5 kuruş ödeme yapılırken, 1852 senesinde yapılan sevkiyat için Boynuinceli Aşireti'ne kantar başına 25 kuruştan ödeme yapılmıştır.⁴⁵ Yine 1851 senesinde Darphane'ye gönderilen 450.620 kıyye kurşunun her bir kantar için 35 kuruş ödeme yapılmıştır.⁴⁶ Bu dönemde sevkiyat için genellikle 35 kuruş ödeme yapılmasına rağmen 1845-52 yılları arasında İznikmid İskelesi'ne yapılan sevkiyatta zaman zaman 25 kuruştan taşımacılık yapıldığı görülmektedir.⁴⁷

Nakliye ücreti ise kimi zaman peşin ödenirken, kimi zamanda devletin aşiretten alacağı mîr-î arazi bedeline sayılırdı.⁴⁸ Bazı durumlarda da ücretin yarısı peşin ödenir, kalan kısmı mal-ı mîrîden kesilirdi.⁴⁹ Kimi zamanda sevkiyat sorunsuz gerçekleşmesine rağmen nakliye ücretleri zamanında ödenmezdi.⁵⁰ Örneğin, bir defasında Boynuinceli Aşireti, Bereketli Madeni'nden sevk ettiği kurşunları sorunsuz bir şekilde Darphane'ye ulaştırmasına rağmen, alacağı olan 31,593 kuruşu zamanında tanzim edememiştir.⁵¹ Bunda aşiret beylerinin deve sahiplerinin ödemelerini geciktirmesinin rolü büyüktür. Öyle ki 1816 tarihli bir başka kurşun sevkiyatında, Boynuinceli Aşireti'ne tabi deve sahipleri, idareciler tarafından aşiret beyi Pirizâde Ali Bey'e yapılan sevkiyat ödemelerini alamamışlardır. Durumdan rahatsız olan aşiret ahalişi şikâyetle bulunarak hakları olan ödemenin kendilerine yapılmasını istemiştir.⁵² Aşiret beylerinin ahaliye yaptığı zulüm sadece nakliye ücretinin zamanında ödenmemesi ile sınırlı değildi. Aynı zamanda bazı aşiret beyleri, ahali üzerine düşen kurşun nakliyesi hizmetini sorunsuz bir şekilde

⁴⁰ Öztürk, *a.g.t.*, s.12.

⁴¹ BOA. TS.MA.e 1213-10 (22 B 1260/7 Ağustos 1844); C. DRB. 51-2517 (29 R 1265/24 Mart 1849).

⁴² BOA. HH.d. 11736-8 (27 M 1264/4 Ocak 1848).

⁴³ BOA. TS.MA.e 1213/10 (22 B 1260/7 Ağustos 1844).

⁴⁴ Kurt, "a.g.m.", s.596.

⁴⁵ Öcal, *a.g.t.*, s.175

⁴⁶ BOA. C. DRB. 42-2071 (29 Ca 1268/ 21 Mart 1852).

⁴⁷ BOA. A.MKT. MHM. 60-17 (7 S 1271/20 Ekim 1854).

⁴⁸ BOA. TS.MA.e 1309-19 (29 Z 1236/27 Eylül 1821).

⁴⁹ BOA. TS.MA.e 1309-18 (29 Z 1237/16 Eylül 1822).

⁵⁰ BOA. TS.MA.e 1217-17 (7 R 1236/12 Mart 1821).

⁵¹ BOA. TS.MA.e 1309-20 (4 Ca 1240/25 Aralık 1824; 1309/21 (30 M 1240/24 Eylül 1824).

⁵² BOA. TS.MA.e 1230-54 15 M 1232/5 Aralık 1816).

yapmasına karşın haksız yere ahalden para talebinde bulunmuşlardır.⁵³ Aşiret beylerinin bu kötü yönetimi karşısında devlet aşiret beylerini ilk etapta uyararak yetinse de daha sonraki süreçte faaliyetlerine devam eden aşiret beylerini görevden almıştır.⁵⁴

V. Sonuç

Günümüzde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde varlığını sürdüren Boynuinceli Aşireti, Osmanlı döneminde Orta Anadolu'daki en önemli aşiretlerden birisi idi. Sahip oldukları yüksek sayıdaki develer sayesinde Osmanlı maden lojistiğinde önemli bir yere sahip olan aşiret, Niğde'nin Çamardı İlçesi'nde yer alan ve Orta Anadolu'nun en önemli madenlerinden olan Beretli Madeni'nden yıllık ortalama 125 ton kurşun sevkiyatı yapmıştır. Başlarda İzmit İskelesi üzerinden gerçekleştiren bu sevkiyat daha sonraki dönemlerde Mersin İskelesi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Develerin diğer yük hayvanlarına kıyasla daha fazla yük taşıması sebebiyle ekseriyetle develerle gerçekleştirilen bu sevkiyatta, Boynuinceli Aşireti en az 500 adet deve kullanılmıştır. Havaların serin olduğu bahar aylarında gerçekleşen bu sevkiyatta, nakliye ücretini kimi zaman peşin, kimi zamanda gecikmeli alan deve sahiplerinin ödemelerinin gecikmesinin en önemli sebebi; aşiret beylerinin ödemeleri zamanında yapmamasıydı. Hatta bazı aşiret beyleri, daha da ileri giderek deve sahiplerine ödemesi gereken nakliye ücretini ödemedi. Bu da ahalinin madende çalışmak istememesinin başlıca sebeplerinden birisiydi. Ahalinin madende çalışmaya yanaşmamasının tek nedeni aşiret beylerinin kanun dışı davranışları değildi. Aynı zamanda maden idarecilerinin kötü yönetimi özellikle de idarecilerin ahali üzerinde baskı kurarak, zulmetmesi de ahalinin madende çalışmak istemesinin önündeki bir diğer engeldi. Bunun yanı sıra nakliye ücretinin düşük olması da deve sahiplerinin madende çalışmak istememesinin bir diğer sebebiydi.

Öte yandan maden idaresinin kötü yönetilmesi, maden üretimini de ciddi ölçüde etkilemiştir. Öyle ki üretim miktarı, madenin kapasitesinin çok çok altında kalan Bereketli Madeni, bu yüzden bir dönem Bozkır Madeni'ne bağlanmış; hatta daha sonra geçici süreliğine kapatılmıştır. Yaşadığı bunca sancılı sürece rağmen Bereketli Madeni, Osmanlı Devleti'nin kurşun üretiminde önemli merkezlerden birisi olmuştur.

⁵³ BOA. AE. SMHD. II. 22-1347 (11 Ca 1246/28 Ekim 1830).

⁵⁴ BAO. HAT 450-22348-A, (26 Za 1250/26 Mart 1835).

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Ali Emiri Fonu Sultan II. Mahmud (AE. SMHD. II.)

22-1347 (11 Ca 1246/28 Ekim 1830).

Cevdet Darphâne-i Amire (C. DRB)

26-1288 (14 C 1270/14 Mart 1854); 51-2517 (29 R 1265/24 Mart 1849); 42-2071 (29 Ca 1268/21 Mart 1852).

Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HAT)

637-31411 (4 Ş 1254/23 Ekim 1838); 637-31411-B (11 B 1254/30 Eylül 1838); 637-31411-C (9 B 1254/28 Eylül 1838); 450-22348-A (26 Za 1250/26 Mart 1835).

Hazine-i Hâssa Nezâreti Defterleri (HH. d.)

11736-8 (27 M 1264/4 Ocak 1848).

Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı, (A.}MKT. MHM.)

60-17 (7 S 1271/ 20 Ekim 1854).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e)

1223-13 (19 S 1237/15 Kasım 1821); 1230-54 (15 M 1232/5 Aralık 1816); 1216-40 (29 N 1234/22 Temmuz 1819); 1217-17 (7 R 1236/12 Ocak 1821); 1216-74 (17 R 1257/8 Haziran 1841); 1309-19 (29 Z 1236/27 Eylül 1821); 1309-18 (29 Z 1237/16 Eylül 1822); 1217-17 (7 R 1236/12 Mart 1821); 1309-20 (4 Ca 1240/25 Aralık 1824); 1309-21, (30 M 1240/24 Eylül 1824); 1230-54 (15 M 1232/5 Aralık 1816); 1213-10 (22 B 1260/7 Ağustos 1844).

II. Tetkik Eserler

Akın, Fatma, *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.

Asan, Hakan, "Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)", *Göç Araştırmacıları Dergisi*, 2/3 (2016), ss.34-61.

Aygün, Necmettin, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845)*, Cilt-I, Aksaray Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.

_____, "Nüfus Defterleri'ne Göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845)", *Belleten*, 82/295 (2018), ss.899-956.

Başarır, Özlem, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mali Uygulamaları Çerçevesinde Konar-Göçer Topluluklar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/2 (2014), ss.251-284.

Çiftçi, Erdal, "Deve, Aşiret ve Devlet: Osmanlı Madencilik ve Ordu Lojistiğinde Aşiret Develerinin Rolü", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/32 (2023), ss.148-163.

Ekin, Ümit, "Klasik Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda Karayolu Ulaşımını ve Nakliyatı Etkileyen Faktörler (1500-1800)", *Belleten*, 81/291 (2017), ss.387-418.

İnal, Onur, "One-Humped History: The Camel as Historical Actor in the Late Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, 53 (2021), pp.57-72.

Kallek, Cengiz, "Okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 2007, ss.338-339.

Kurt, Yılmaz, "Bereketli Madeni ve Menemencioğulları Aşireti", *I. Ulusal Yahyalı Sempozyumu Bildirileri*, C. II, Kayseri 2014, ss.593-603.

Öcal, Yaşar, *Akdağ Maden-i Hümayunu İşletmesi Örneğinde Osmanlı'da Maden İşletmeleri (1796-1914)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2016.

Özden, Halil İbrahim, *Arpaçbahşiş Kasabası (Mersin-Erdemli) Boynuinceli Yörükleri Ağzı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman 2014.

Öztürk, İlker, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Söylemez, Faruk, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği-*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

Şafakcı, Hamit, “Bozkır’da Madencilik Faaliyetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49), (2017), ss.134-148.

Tızlak, Fahrettin, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, *Bellekten*, 60/229, (1996), ss.703-718.

_____, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Yayınlar, Ankara 1997.

Uysal, İdris Nebi, “Beydili Boyunun Ağız Özelliklerine Dair Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 73 (2022), ss.201-216.

Zengin, Ersoy, “Ergani Bakır Maden-i Hümayûnu (1900-1918)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/2, (2018), ss.933-959.

GELENEKSEL KONUT YAPILARINDAKİ MEKÂN KURGUSU DEĞİŞİMİNE BİR ÖRNEK: AKSARAY HACI OSMAN ÜNSAL EVİ

Öğr. Gör. Rana ATA ÜNSAL¹

Aksaray Üniversitesi

ranaunsal@aksaray.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7119-3493

Mimar Kader ZOR²

kaderzor52@gmail.com

Mimar Esra ÇELİK³

esracelik47@gmail.com

Özet

Tarih boyunca birçok medeniyetin yerleşik hayata geçtiği Anadolu coğrafyası, kültürel ve mimari miras açısından oldukça zengindir. Bu zenginliklerden biri de geleneksel Anadolu konutlarıdır. Bu bağlamda, araştırmanın örneklem alanını oluşturan Aksaray kent merkezi içerisinde yer alan ve yapım tarihleri 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasında değişen Aksaray evleri, kentteki sivil mimarlık yapıları içinde önemli bir yere sahiptir. Bu bildirinin amacı; özgün işlevini günümüze kadar devam ettiren geleneksel konut yapılarının kullanıcı ihtiyaçlarına göre biçimlenişini dönemsel olarak ele almak ve mekân kurgusunda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin zaman içinde nasıl şekillendiğini karşılaştırmalı olarak bir örnek üzerinden incelemektir. Örnek olarak seçilen yapı, konumu nedeniyle halen tarihi kent dokusuna dair izler taşıyan Taşpazar Mahallesi'nde bulunan ve özgün işlevi ile günümüze kadar gelebilen Hacı Osman Ünsal Evi (Ünsallar Konağı)'dir. Sağlam bir halde ayakta kalmış olan konak, cephe özelliklerinin büyük bir kısmını korumaktadır. Konak hakkında önceden yapılmış çalışmaların bulunması ve günümüzdeki durumunun belgelenebilir nitelikte olması yapının seçilmesindeki diğer önemli etkenlerdir. Tüm bu veriler doğrultusunda Ünsallar Konağı; yazılı kaynaklardan derlenen bilgilere göre farklı kullanım evrelerine ayrılmıştır. Buna bağlı olarak, konağın mekân organizasyonunda meydana gelen değişiklikler kat planları üzerine işlenmiş ve cephe düzenine ait değişimler fotoğraflarla ortaya konmaya çalışılmıştır. Yerinde incelenen yapının kullanıcıları ile görüşülmüş ve edinilen bilgilerle konağın kullanım evrelerindeki biçimlenişe dair eksik kalan kısımlar tamamlanmak istenmiştir. Böylece konak; özellikle plan ve cephe düzeninde meydana gelen değişim ve dönüşümler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.⁴

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Geleneksel konut, Sivil mimari, Mekân kurgusu, Değişim/dönüşüm

¹ Öğr. Gör. Aksaray Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ranaunsal@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7119-3493

² Mimar, Aksaray Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü Mezunu, kaderzor52@gmail.com

³ Mimar, Aksaray Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü Mezunu, esracelik47@gmail.com

⁴ Bu çalışma, Aksaray Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde, yürütücülüğünü Öğr. Gör. Rana Ata Ünsal'ın üstlendiği MİM 416-Türk Evi dersi kapsamında, öğrenciler Kader Zor ve Esra Çelik tarafından hazırlanan 'Aksaray Ünsallar Konağı' başlıklı dönem ödevinden üretilmiştir.

**AN EXAMPLE OF TRANSFORMATION OF SPACE ORGANIZATION IN
TRADITIONAL RESIDENTIAL BUILDINGS: AKSARAY HACI OSMAN ÜNSAL
HOUSE**

Abstract

The Anatolian geography, where many civilizations have been settled throughout history, is very rich in terms of cultural and architectural heritage. One of these riches is the traditional Anatolian houses. In this context, Aksaray houses which are located in the Aksaray city center, which constitutes the sample area of the research, have very important place in the civil architectural buildings. Construction dates of these houses spread between the end of 19th century and the first half of the 20th century. The purpose of this paper is to show how the shaping of the space organization of traditional houses with their original functionality evolves over time according to user needs in different periods and examine such changes with an example house. The structure chosen as an example is the Hacı Osman Ünsal House (Ünsallar Mansion), located in the Taşpazar Neighborhood, which still bears traces of the historical city texture due to its location and was able to survive to the present day with its original function. The mansion, which has remained intact, still retains the most part of its facade features. The existence of previous studies on the structure and the fact that its current condition can be documented are other important factors in the selection of this mansion. In accordance with all these data, Ünsallar Mansion is divided into different usage phases according to the information compiled from written sources. Accordingly, the changes that have occurred in the space organization of the mansion have been processed on the floor plans and the changes in the facade layout have been tried to be revealed with photographs. The users of the structure examined on site were interviewed and with the information obtained, it was desired to complete the missing parts about the shaping of the space in the different use phases. Thus, the mansion has been examined comparatively, especially in terms of changes and transformations occurring in the plan and facade layout.

Keywords: *Aksaray, Traditional house, Civil architecture, Space organization, Change/transformation*

“Türk evi, âşık olunacak bir gelenektir.”

– Doğan Kuban⁵

1. GİRİŞ

Anadolu coğrafyasının, kendine özgü özellikleriyle ortaya çıkardığı en önemli yapılardan biri de geleneksel Anadolu konutlarıdır. Geleneksel Anadolu konutları, toplumun inanç, gelenek, kural, dünya görüşü, aile yapısı gibi manevi unsurlarının yanı sıra geçmişteki yapım teknikleri, ilkeleri ve koşullarına, yerel malzeme olanaklarına ve bölgesel verilere bağlı olarak şekillenmiş maddi kültür unsurlarından biri olarak görülmektedir (Perker, 2010: 4). Bu anlamda geleneksel Anadolu konutunu, çağlar boyunca inşa edildiği toplumun sosyokültürel ve ekonomik özellikleri ile bulunduğu çevrenin iklim, bitki örtüsü topografya, yerel malzeme ve yapım tekniği gibi fiziksel özelliklerinin bir araya gelmesinden oluşan bir yapı olarak tanımlamak da mümkündür. Geleneksel Anadolu konutunda mekân organizasyonunu ve mekânların tasarımını belirleyen temel etkenler ise kullanıcı gereksinimleridir. Bu gereksinimlere uygun olarak verilen işlevler yapının biçimini etkiler. Nitekim Rapoport (1969; Karadayı Yenice, 2012:1) da evin biçimsel ve mekânsal oluşumunda ana belirleyici unsurun toplumsal ve kültürel etmenler olduğunu; malzeme, yapım yöntemleri ve teknoloji gibi fiziksel etmenlerin ise sadece değiştiricilikte rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca geleneksel Anadolu konutları, zaman içerisinde oluşturduğu kent dokusuyla birlikte bulunduğu şehri diğer yerleşimlerden ayrı kılan ve kentin kimliğini oluşturan bir parçası haline gelmiştir. Geçmişteki yaşamı günümüze taşıyan bu konutların özgün karakteri ile korunup gelecek nesillere aktarılması ise mimarlık disiplini içerisinde her geçen gün önemi giderek artan bir konu olarak belirmektedir (Karadayı Yenice, 2012: 1). Günümüze kadar yapılan çok sayıda araştırmada geleneksel konutların kültürel ve yaşamsal değişime bağlı olarak ortaya çıkan güncel gereksinim ve isteklere yanıt veremediklerini, koruma ve yaşatma anlayışının ise konutların güncel yaşantıya uyarlanmaksızın mümkün olamayacağını vurgulamaktadır (Perker, 2010: 1).

Bu bağlamda, çalışmanın örneklem alanını oluşturan geleneksel Aksaray evleri de mekân kurgusu, cephe düzeni, yapım tekniği ve malzemesi ile özgün bir durum sunarak günümüze ulaşmayı başarmış ve pek çoğu koruma altına alınmıştır. Bu evlerin bir kısmı halen konut işlevini sürdürürken bir kısmı da yeniden işlevlendirilerek hizmete sunulmuştur. Bu bildirinin amacı; özgün işlevini günümüze kadar devam ettiren geleneksel konutların kullanıcı ihtiyaçlarına göre biçimlenişini dönemsel olarak ele almak ve mekân kurgusunda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin zaman içinde nasıl şekillendiğini karşılaştırmalı olarak bir örnek üzerinden incelemektir. Örnek olarak seçilen ve çalışmanın kapsamını oluşturan yapı, Hacı Osman Ünsal Evi (Ünsallar Konağı)'dir.⁶ Bodrumla birlikte üç katlı olan konak, iç sofalı plan tipine sahiptir ve kesme taştan yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Sağlam bir şekilde ayakta olan konak, özgün işlevini ve cephe özelliklerinin büyük bir kısmını korumaktadır. Konak hakkında önceden yapılmış çalışmaların bulunması ve günümüzdeki durumunun belgelenabilir nitelikte olması, yapının kullanıcı ihtiyaçlarına göre kullanım evrelerine ayrılmasıyla birlikte mekân kurgusundaki değişimlerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece geleneksel konutların güncel ihtiyaçlar, ev sahibinin aldığı kararlar gibi etkenlere bağlı olarak zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümleri irdeleyebilmek ve nedenlerine dair fikir sahibi olmak mümkün olacaktır. Ayrıca

⁵ Kuban, D., (2015). ‘Türk Evi’ Aşık Olunacak Bir Gelenektir, Doğan Kuban İle Şehirlerimizin Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine, Muazzez Tümay (Söyleşi), *Sabah Ülkesi | Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi*, sayı: 43, s. 42-47. (URL-1)

⁶ Literatürde yapı, ‘Hacı Osman Ünsal Evi’ veya ‘Ünsallar Konağı’ şeklinde adlandırılmıştır. Yapının Aksaray’da da bu şekilde bilinmesi hatta ‘Hacı Osman Ünsal Konağı’ olarak da anılması nedeniyle bu çalışmada her iki adlandırmaya da yer verilmiştir.

konağın mekân organizasyonunda meydana gelen değişikliklerin cephe düzenine yansımaları gözlemlenecektir.

2. GELENEKSEL AKSARAY EVLERİ

Geleneksel Aksaray evlerinin yapım tarihleri 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl ilk yarısı arasında değişmekte ve kentteki sivil mimarlık yapıları içinde önemli bir yer tutmaktadır (Ata Ünsal, 2017: 578). Bu yapıların mekânsal dağılımı incelendiğinde, genellikle Ulucami ve Ulurmak'ın önemli bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. Evler genellikle, geniş avlu ve bahçeye sahip olacak şekilde birbirinden ayrı ve uzak yapılmıştır (Karadayı Yenice, 2012: 23).

Geleneksel Aksaray evleri üzerine yapılan çalışmalarda ise konutlar, 'Türk Evi'⁷ kavramının ortak kabulleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yapılan sınıflandırmalar içerisinde İç Anadolu Bölgesi konut mimarisi⁸ kapsamında incelenen Aksaray evleri; konumu, cephe düzeni, malzeme kullanımı ve yapım tekniği ile bölgedeki diğer örneklerden farklılaşarak özgün bir durum sergilediği düşünülmektedir.⁹ Geleneksel Aksaray evlerinin mimari özellikleri kısaca şu şekilde ele alınabilir:

Plan özellikleri; Geleneksel Aksaray evleri, genellikle iç sofalı ve bazen de orta sofalı plan tipolojisine sahiptir (Duran, Tazefidan, 2017: 658). Odalar, Türk evi odasının bütün özelliklerini taşırlar. Yaşamla ilgili bütün işlevleri karşılayabilecek esneklikte tasarlanmıştır. İç düzen ailenin kültürü ve sosyoekonomik yapısının belirlediği ilkelere göre biçimlenmiş ve yakın ilişkileri bulunan bir ortak alan etrafında düzenlenmiştir. Odalar dikdörtgen planlıdır. Zemin döşemeleri ahşap, tavanları ise çıtakarı'dır. Birkaç örnek dışında tavanlarda genellikle bezeme yoktur (Karadayı Yenice, 2012: 24).

Cephe düzeni; Geleneksel Aksaray evleri, iç mekânlardaki sadeliğin aksine cephelerindeki bezemeleriyle dikkat çekicidirler. Yapıların cephelerinde düzgün kesme taş kaplama kullanılmış ve bu kaplamalar yoğun bezemelerle zenginleştirilmiştir. Cephelerde iç ve orta sofalı planlarda olduğu gibi simetri hâkimdir (Karadayı Yenice, 2012: 33).

⁷ 'Türk Evi' kavramı üzerine farklı tartışmalar bulunmaktadır. Tartışmaların nedeninin daha iyi anlaşılabilmesi için şu makale incelenebilir: 'Tuztaşı, U.; Yüce Aşkun, İ., (2013). "'Türk Evi' İdealleştirmesinde 'Osmanlı Evi' ve 'Anadolu Evi' Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar", *Bilig*, sayı: 66, s: 273-296.'

⁸ İç Anadolu Bölgesi geleneksel konut mimarisinin özellikleri hakkında detaylı bilgi için şu çalışma incelenebilir: 'Demirbağ, U., (2021). İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Konutları Arasında Çankırı Geleneksel Konutlarının Yeri, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.' Bölgedeki geleneksel konutların karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu çalışmada Aksaray evlerine de yer verilmiştir.

⁹ Büyükmihçı, G., (2000). "Anadolu'da Konut Aksaray Evleri", *Arkitekt*, İstanbul, sayı: 480, s: 56 – 69.

Yapım Sistemleri; Geleneksel Aksaray evlerinin strüktür analizi; düşey taşıyıcılar (sürekli taşıyıcılar olan duvarlar ve tekil taşıyıcılar olarak ahşap, taş sütunlar) ve yatay taşıyıcılar (ahşap kirişler) olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. Sürekli taşıyıcı duvarlar; tüm ölü ve hareketli yükleri temele ileten, örtüden, döşemeden, hareketli yüklerden ve kendi ağırlığından gelen yükleri sürekli taşıyan aynı zamanda sınırlayıcı olan bir strüktür ögesidir. Geleneksel Aksaray evlerinin bodrum kat duvarları yaklaşık 60 -70 cm kalınlığında yapılmış moloz taş duvarken, cephelerde görünen kısımları düzgün kesme taş ile kaplanmıştır (Karadayı Yenice, 2012: 41).

Şekil 1: a. Zemin Kat Planı Örneği (Karadayı Yenice, 2012: 31) **b.** Genel Cephe Özellikleri (Karadayı Yenice, 2012: 29) **c.** Genel Yapım Sistemi, Moloz ve Taş Malzemelerin Kullanımı (Karadayı Yenice, 2012: 41)

Örtü Sistemi; Geleneksel Aksaray evlerinde yatay taşıyıcı ve düz atkılı örtü sistemi olarak kavak ve çam ağacından elde edilmiş ahşap kirişleme kullanılmıştır. Bu ahşap kirişlerin çapları zemin ve üst katlarda 15 ile 20 cm, bodrum katlarda ise 20 ile 30 cm aralığında değişmektedir. Bu kirişler ortalama 20-30 cm aks aralıklarıyla yan yana düzenlenmişlerdir. Duvarlara ise duvar ile aralarına bir taş yastık konarak oturtulmuşlardır. Ahşap kirişleme bodrum katta çıplak bırakılmış, diğer katlarda ise çitakarî tekniğinde kapatılmıştır. Bu kirişlerin üzerinde hasır, çamur, harç ve bir üst kotun yer döşemesi yer alır (Karadayı Yenice, 2012: 44).

3. AKSARAY HACI OSMAN ÜNSAL EVİ (ÜNSALLAR KONAĞI)

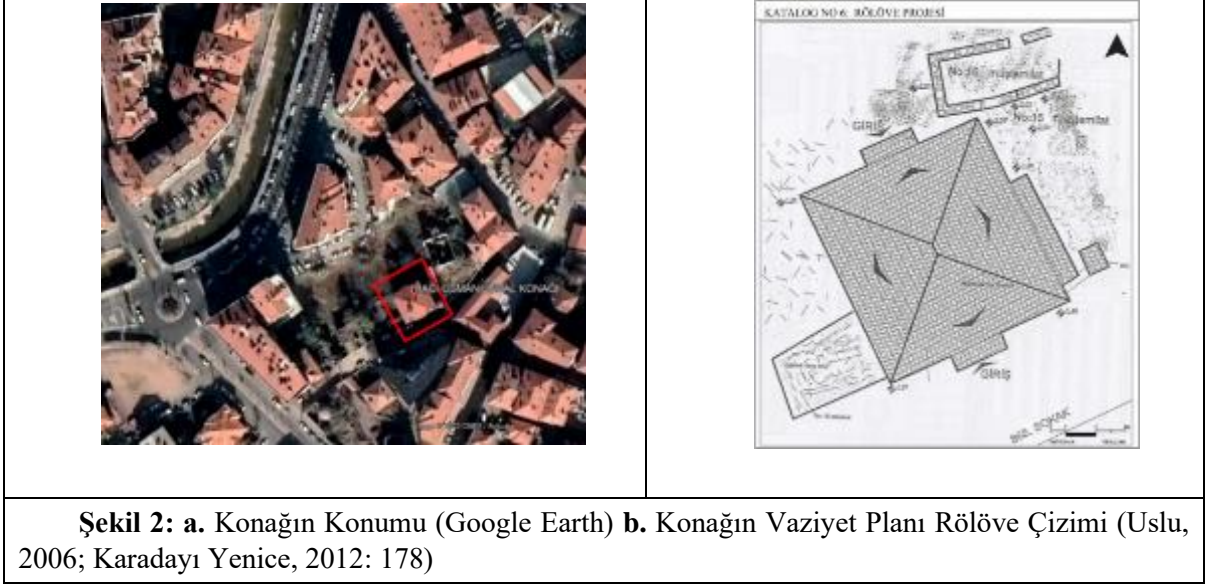
Konak, Aksaray il merkezi Taşpazar Mahallesi, Çorakçı (868.) Sokak, No:10 da yer almaktadır. Tarihi kent dokusundan izler taşıyan mahallede bulunan konak; konumu, özenli cephe düzeni ve özgün işlevini koruyarak sağlam bir şekilde ayakta kalması gibi nedenlerle Aksaray evleri içinde araştırmalara konu olmuş önemli bir yapıdır. Özel mülkiyetli olan konak, 1979 yılında tescil edilmiştir. 1992 yılında, tescilde revizyon yapılmıştır (Ek-1). Konağın kitabesi yoktur. Bu nedenle Hacı Osman Ünsal tarafından yaptırılan evin ne zaman yaptırıldığına dair net bir tarih bulunmamaktadır. Yazılı kaynaklarda ise konağın yapım tarihine ilişkin farklı görüşler vardır. Mutlu (2022: 170), konağın yapımını 19. yüzyıla tarihlenirken, Erdal (2016: 82) yapıyı 20. yüzyılın başlarında yapıldığını söylemektedir. Konak, zaman içerisinde tadilat ve onarım görmüş ve zemin ve birinci kat olmak üzere iki farklı kata ayrılmıştır. Konak halen Hacı Osman Ünsal'ın ailesi tarafından kullanılmaktadır.¹⁰

Kesme taştan yığma tekniği ile inşa edilmiş konak, dikdörtgen planlı ve bodrum ile birlikte üç katlıdır. Kuzey-güney aksında uzanan konak, güney yönde 868. sokağa bitişik nizamda konumlanmaktadır.¹¹ Konağın kuzey, doğu ve batı yönlerinde bahçesi yer almaktadır. Konağın ana girişi güney cephede, bahçeden konağa giriş ise kuzey cephededir. Konağın cephe düzeni incelendiğinde; sokağa açılan

¹⁰ Konağa ait çekilen fotoğrafların kullanımı için kendilerinden izin alınmıştır.

¹¹ Araştırma yapılırken kaynaklarda konağın giriş cephesi, güney ve güneydoğu olmak üzere iki farklı yönde ele alınmıştır. Bu çalışmada, giriş cephesinin yönü güney olarak kabul edilmiştir.

güney cephesi bezemeli bir anlayışta yapılmışken diğer cepheleri daha sadedir. Ayrıca güney cephesi, mimari elemanların orantılı şekilde kullanılması ve yerleştirilmesiyle simetrik bir düzende biçimlenmiştir. Oldukça bezemeli ve cephe düzeni açısından hareketli olan bu cephe, konağın ana karakterini oluşturmaktadır. Kuzey cephesinde, giriş cephesinin özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır. Ancak cephe, özgünlüğünü koruyamamıştır. Birinci katta, konağa girişleri tanımlayan konsol çıkmalı balkonlar vardır. Doğu cephesinde yapılan ekler cephenin özgün yapısına ve görünümüne zarar vermektedir. Batı cephesi, konağın en sade ve hareketsiz cephesidir. Tüm cephelerde birinci katlar alt ve üst seviyeden silmelerle çerçeve içine alınmıştır (Mutlu, 2022: 178).

4. HACI OSMAN ÜNSAL EVİ'NİN MEKÂN KURGUSUNDAKİ DEĞİŞİMLERİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ:

Konağın mekân organizasyonunda meydana gelen değişikliklerin ortaya konabilmesi için yapı hakkında yapılmış tüm çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen yazılı kaynaklardan ve sözlü tarih çalışmasından edinilen bilgilere göre konak, üç kullanım evresine ayrılmıştır. Fakat konağın özgün haline dair bilgiler kısıtlıdır ve mekân kurgusunda meydana gelen değişim/dönüşümlerin hangi yıllarda yapıldığına dair kesin bir tarih yoktur. Bu nedenle, dönemleme çalışmalarında ele alınan yıllar, konağın şu anki ev sahiplerinin verdiği yaklaşık tarihlerdir. Kaynaklardaki en erken tarihli rölöve çalışması Zekai Erdal'ın 2000 yılına ait kat planlarıdır.¹² Bu planlar konağın günümüzdeki kat planları ile de benzerlik gösterdiği için çalışmada bu planlar düzenlenmiştir. Bütün bu veriler doğrultusunda, konağın mekân kurgusundaki değişikliklerin zaman içinde nasıl şekillendiği, kaynaklardan elde edilen veriler üzerinden ortaya konmaya çalışılarak, cephe düzeninde meydana getirdiği yansımalarından bahsedilmiştir.¹³

¹² Konak hakkında en detaylı bilgileri veren çalışma, Zekai Erdal'ın 2016 yılında yayımlanan ve konağın 2000 yılı çizimlerine yer veren 'Aksaray Evleri' adlı kitaptır. Hacı Osman Ünsal Evi'ne ait yayımlanan çizimler yazara aittir. Bu kitap, Erdal'ın 2003 yılında, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde hazırladığı 'Aksaray ve İlçelerindeki Evler' başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır.

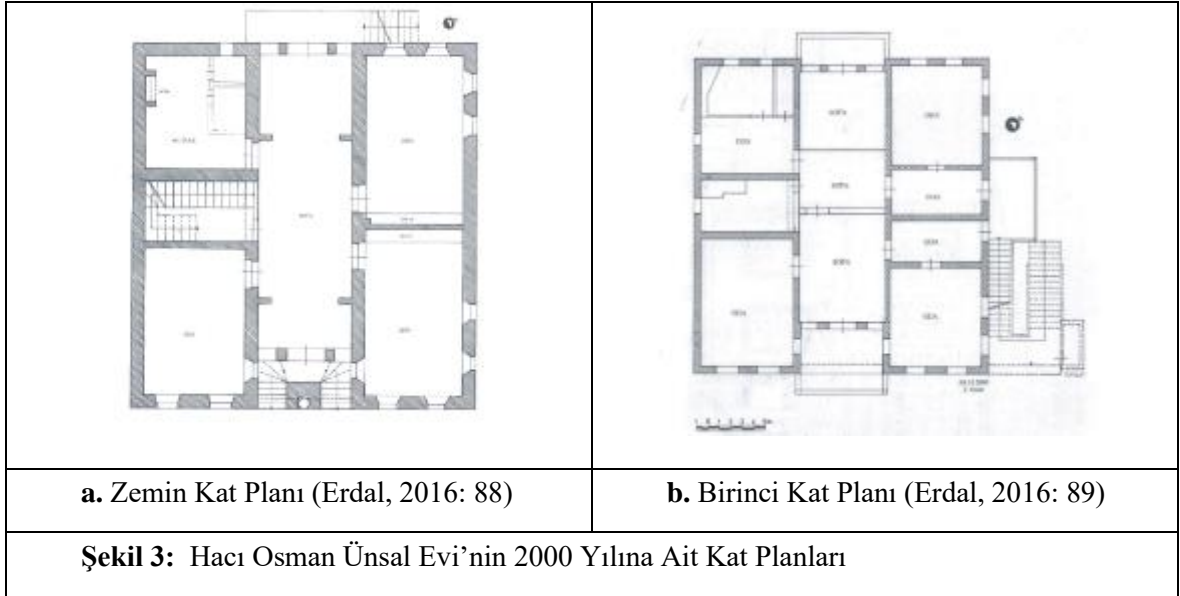
¹³ Konağın mekân kurgusunda değişimlerin yaşandığı yıllara ait çizimler elimizde bulunmadığı için kaynaklardan elde edilen planlar işlenmiş ve düzenlenmiştir.

I. Dönem:

Bu dönem, konağın tek aileye ait olduğu, iç kullarındaki yapı bütünlüğünün bozulmadığı ve özgün haline en yakın yıllar olarak ele alınabilir.¹⁴ Konağın yapım yılı ve daha sonra konağın kendi içinde katlara ayrılarak hane sayısının değiştiği yıllar kesin olarak bilinmediği için bu döneme tam bir tarih aralığı verilememekle birlikte (?-1960) yılları arası denebilir.

Konağın özgün halinde yapıya sadece **zemin kattan** giriş sağlanmaktadır. İç sofalı plan tipolojisine göre yapılmış konak, sokaktan sofaya, sofadan da bahçeye doğru açılan lineer bir sirkülasyona sahiptir. Odalar, sofanın uzun kenarlarında konumlandırılmıştır. Sofanın doğu tarafında iki büyük oda, bunların karşısında kuzeybatı köşesinde mutfak; mutfağın güneyinde üst kata çıkışı sağlayan merdivenin olduğu eyvan ve bu mekânın güneyinde bir oda bulunmaktadır. İç mekândaki merdivenin bulunduğu eyvan, dikdörtgen planlıdır ve sofaya yuvarlak kemerle bağlanmaktadır.

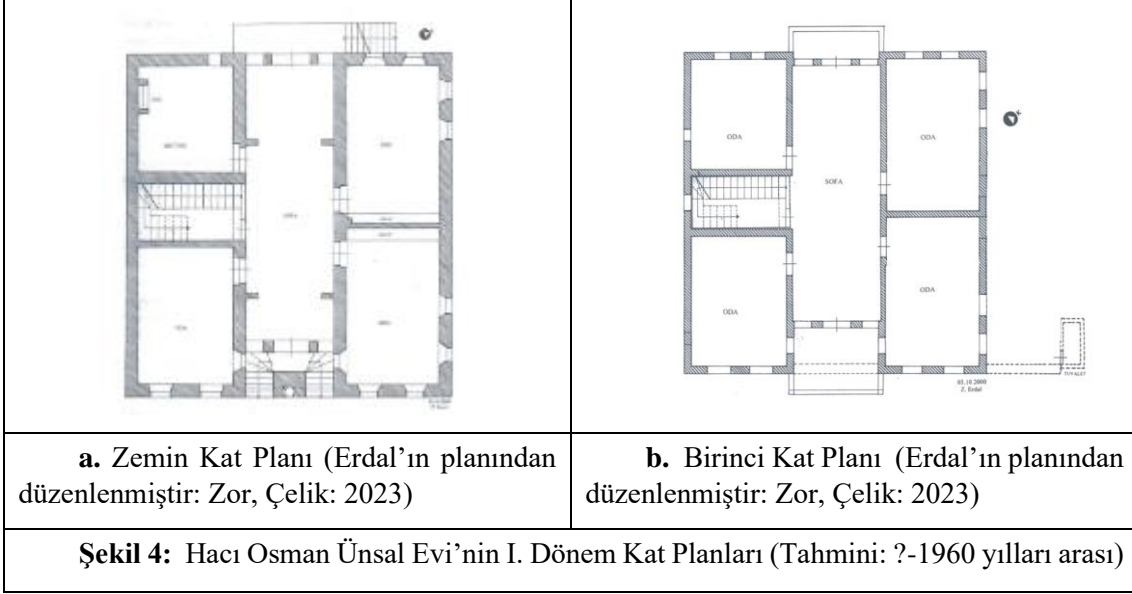
Özgün cephe özelliklerini koruyan güney cephesindeki ana giriş kapısına, iki kollu taş basamaklı

merdivenle ulaşılmaktadır. Merdivenin olduğu giriş sahanlığı, ortada bodrum kat girişinin üzerine oturan, silindirik kaideli, sekizgen gövdeli ve bitkisel bezemeli kare başlığın taşıdığı, kilit taşı dışarıya taşımış ikiz yuvarlak kemerle yola açılmaktadır. Giriş kapısının köşeleri profilli düz lentoludur. Üzerinde badem formunda bir tepe penceresi vardır. Yine giriş kapısının her iki yanında bordürü; cephedeki köşe taşlarında bulunan ve birinci kat silmesine kadar devam eden geometrik bezeme ile aynı olan dar pencereler bulunmaktadır. Bu pencerelerin bordürlerine sadece alt ve üst kısımda bezeme yapılmıştır. Giriş sahanlığında, yan odalara açılan pencereler de düz lentolu ve bezemelidir (Erdal, 2016: 84). Sofanın kuzey ucunda ise taş basamaklı bir merdivenle bahçeye inilen, köşeleri profilli sade bir kapı bulunmaktadır. Bahçeye çıkış kapısının hemen üzerinde yine badem şeklinde tepe penceresi bulunmaktadır. Tuvalet ise evin dışında, bahçede zemin kat kotunda konumlanmıştır. Konağın içinden bodrum kata ulaşım, merdiven eyvanının zemininden açılan bir kapı ve ahşap merdiven ile sağlanmıştır. Bodrum kat, güney cephesine açılmış iki küçük pencereyle aydınlatılmaktadır (Erdal, 2016: 83).

¹⁴ Bu bölümde kaynak olarak, Zekai Erdal'ın (2016) kitabından yararlanılmıştır.

Konağın **birinci kat** planı, zemin kat planı ile benzerlik göstermektedir. (Erdal, 2016, s: 86) Sofanın bulunduğu aksın uçlarındaki balkonlar güney ve kuzey cepheleri hareketlendirmiştir. Birinci katın manzara cephesi olan güney cephede zemin kata göre daha sade bir bezeme anlayışı vardır. Bu cephenin köşeleri ve balkonun köşelerinde biri büyük biri küçük olacak şekilde düzenlenmiş düzgün kesme taş dizisi kullanılmıştır. Balkonun dışa taşan kısmı, alttan profilli basit bitkisel bezemeli altı adet taş konsolla taşınmaktadır. Balkon bir sundurmayla örtülmüştür ve demir korkulukludur. Pencerelemin çevresi sade bordürle kaplanmıştır. Daha sade ve basit görünüşlü olan kuzey cephedeki balkon ise alttan profilli dört taş konsolla taşınmaktadır. Balkonun üzeri sundurmayla örtülmüştür. Her iki balkonda da kapının üzerinde badem formunda tepe pencereleri bulunmakta ve her iki yanında sade dar birer pencereyle sofa

aydınlatılmaktadır. Günümüzde kuzey cephede, balkonun altındaki konsollarla aynı yükseklikte bulunan dört taş konsol daha görülmektedir. Bu nedenle, konağın özgün halinde kuzey cephesindeki balkonun bu konsollar üzerinde batı köşesine kadar devam ettiği düşünülebilir (Erdal, 2016: 87). Batı cephesi, diğer cephelere göre daha sade ve hareketsiz bir düzende inşa edilmiştir.¹⁵

II. Dönem:

Bu dönem, konağın üç ailenin kullanımına uygun olacak şekilde düzenlendiği yıllar olarak ele alınabilir.¹⁶ Günümüz ev sahiplerinin verdiği bilgiye göre bu değişim 1960'lı yıllardan önce yapılmıştır. Fakat değişikliğin net bir tarihi yoktur. Konağın mekân kurgusunda yaşanan bir sonraki değişikliğin de yılı tam olarak bilinemediği için bu dönem kabaca (1960-1980) yılları arasına tarihlenebilir. Ayrıca yine bu döneme dair bilgiler kaynaklarda kısıtlı olduğu için konağın mekân kurgusunda meydana gelen değişiklikler, ev sahiplerinden edinilen bilgilere göre tanımlanmaya çalışılmıştır.¹⁷ Bu dönemde zemin kat ve birinci kat birbirinden ayrılmıştır. Zemin katı bir aile kullanırken, birinci kat kiraya verilmiş ve konağın bu katı iki farklı ailenin kullanımına uygun hale getirilmiştir. Bu nedenle içerideki özgün merdiven kapatılmış, üst kata çıkış doğu cephesine yapılmış muhdes bir merdivenle sağlanmıştır.

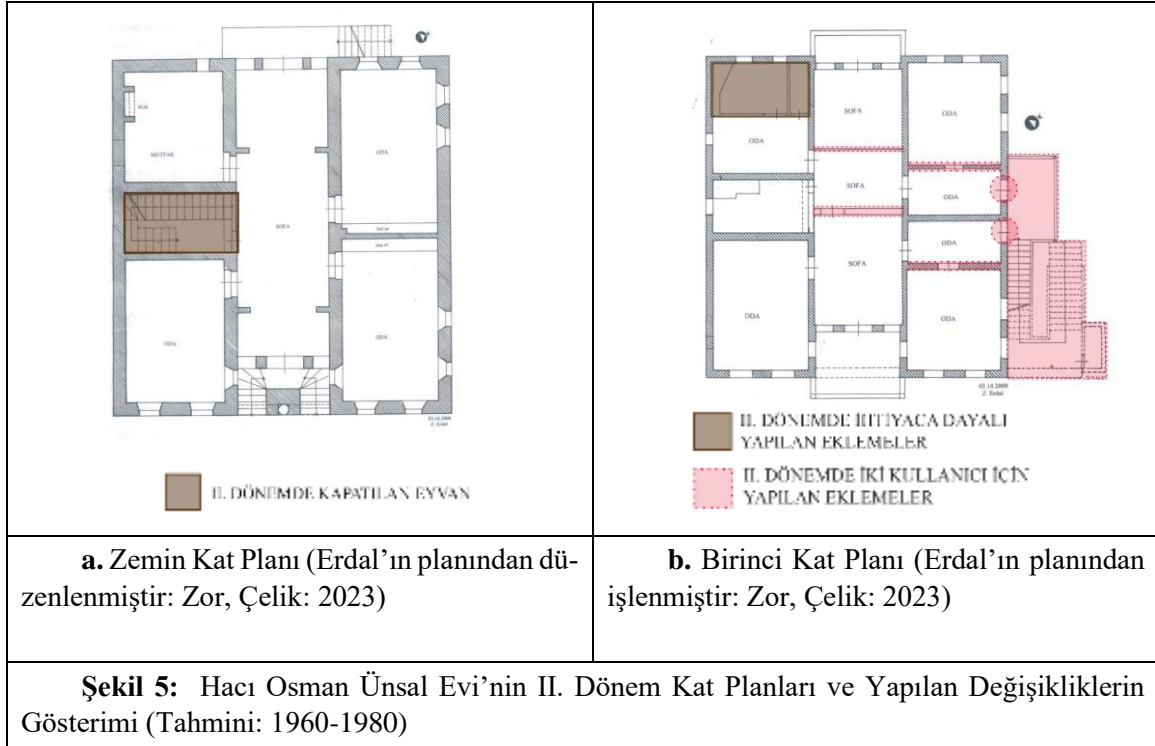
Bu dönemde konağın **zemin kat planında**, iç mekândaki merdivenin bulunduğu eyvan, katların ayrı kullanımına bağlı olarak kapatılmıştır. Kuzeybatıdaki oda, mutfak olarak kullanılmaktadır. Bu oda, kuzeyde bir ve batıda üst kısımda bulunan bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Mutlu (2022, s: 176), odanın kuzey duvarında iki pencere olabileceğini, böylece konağın kuzey cephesindeki simetrisinin sağlanacağını düşünmektedir. Fakat bu durum ev sahiplerine sorulduğunda; kuzey cephede tek pencere

¹⁵ Ev sahiplerinden alınan bilgiye göre konağın ilk yapıldığı yıllarda bu cephenin baktığı yönde ahır bulunmaktadır.

¹⁶ Bu bölümde, Zekai Erdal (2016) ve Şerife Mutlu (2022)'nin çalışmalarından yararlanılmıştır.

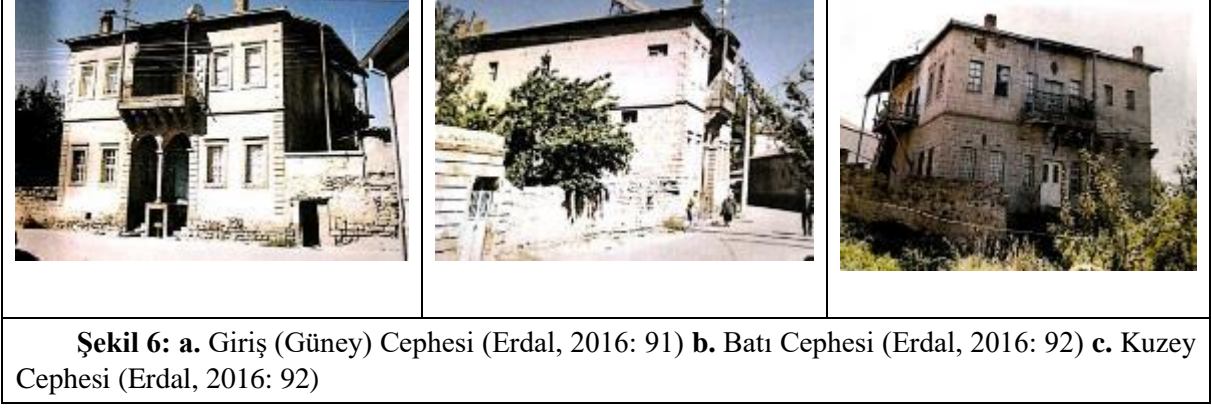
¹⁷ Ev sahiplerinden alınan en erken tarihli bilgiler, 1960-1970 yılları arasına aittir.

olduğu ve duvarda bir değişiklik yapılmadığı söylenmektedir. Banyo, güneybatıdaki odada bulunan gusülhane içerisindedir. Kuzeydoğudaki odada doğuya bakan iki ve kuzeye bakan iki pencere bulunmaktadır. Sofanın güneydoğusundaki oda, doğu duvarında iki, güney duvarında iki ve girişe bakan bir adet pencere olmak üzere beş pencereyle aydınlatılmaktadır.

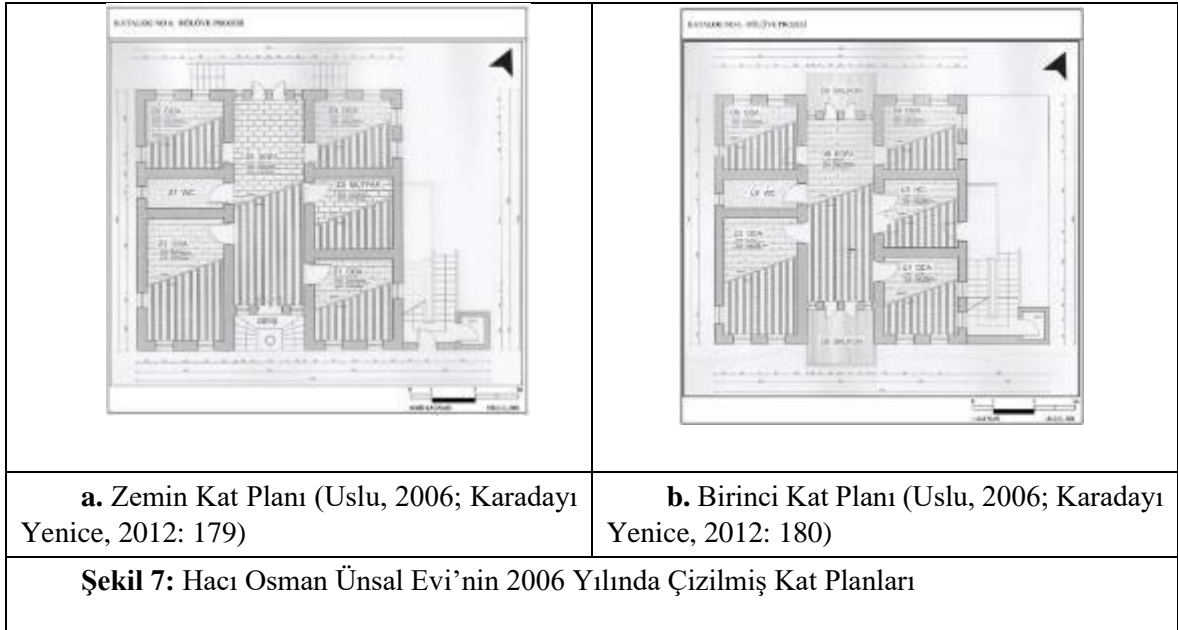
Konağın **birinci kat planı**; zemin katla benzer bir plana sahiptir. Fakat bu dönemde yapılan ekleme, çıkarma ve katlar arası bağlantının koparılmasıyla hem iki kat birbirinden ayrılmış hem de birinci kat iki farklı ailenin yaşam alanına uygun hale getirilmiştir. Bu nedenle özgün halinde bulunan ve her iki kat boyunca yükselen eyvan kapatılmıştır. Birinci kata çıkış, doğu cephesine sonradan eklenen alttaki taş üstteki ahşap basamaklı iki kollu bir merdivenle sağlanmıştır. Bu düzenlemeler yapılırken iki farklı kullanıcı için iki ayrı giriş düşünülmüş, girişler aynı ahşap merdivenin sahanlığına bağlanmıştır. Merdiven ve sahanlığın üstü tek eğimli ve kiremit kaplı bir sundurmayla örtülmüştür. İç mekânda da sofa taş bir duvarla ikiye bölünmüş ve sofanın doğu tarafındaki iki büyük oda da biri büyük diğeri küçük olmak üzere ikişerden toplamda dört bölüme ayrılmıştır. Buradaki küçük bölmeler, giriş holleri oluşturarak iki farklı haneye geçişi sağlamıştır.

Birinci hane konağın kuzey tarafıdır. Sofanın kuzey kısmı ahşap duvarla bölünerek odaya dönüştürülmüş ve odadan balkona geçiş sağlanmıştır. Kuzeybatı uçtaki oda, banyo ve tuvalet olarak kullanılmıştır. Muhtemelen mutfak olarak da kullanılmaktadır. Kuzey duvarında iki pencere ve batı duvarının üst seviyesinde sade bir pencere ile aydınlatılmıştır. Kuzey duvarda bulunan pencereler aynı cephede bulunan diğer pencerelere göre daha küçüktür. Bu pencerelerinde bu dönemde bir değişiklik geçirmeyerek özgün halini koruduğu düşünülmektedir. Kuzeydoğu köşedeki odayı kuzey ve doğu cephelerindeki duvarlarda ikişerden dört pencere aydınlatmaktadır. İkinci hane ise konağın güney tarafıdır. Kapatılan eyvan bu dönemde mutfak olarak kullanılmaktadır. Güneybatıdaki odada banyo görevini gören gusülhane bulunmaktadır. Odanın güney duvarında iki, balkona bakan bir ve batı duvarında da duvarın üst kısmında olmak üzere dört pencere aydınlatmaktadır. Güneydoğu köşede bulunan odayı, güney ve doğu duvarında bulunan ikişer adet, bir adet de balkona bakan olmak üzere toplam beş adet pencere aydınlatmaktadır.

III. Dönem:

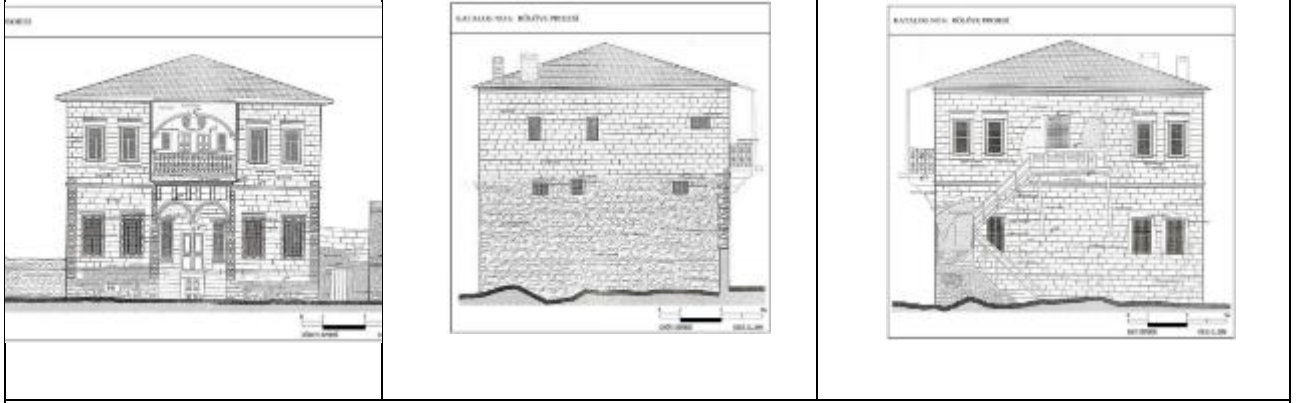
Konağın iki ailenin kullanıcı ihtiyaçlarına göre ikinci kez düzenlendiği dönem olarak ele alınabilir.¹⁸ Ev sahipleriyle yapılan görüşmelerde bu değişikliğin 1980'li yıllarda yapıldığı söylenmektedir.¹⁹ Zemin katı bir aile, birinci katı farklı bir aile kullanmaktadır. Bu dönemde yapılan değişiklikten sonra konağın hane sayısında bir değişiklik olmamıştır. Zekai Erdal'ın 2000 yılında yaptığı çalışmadan sonra konağın mekân kurgusundaki değişiklikler, Uslu'nun 2006 yılındaki rölöve çalışmasındaki²⁰ gibi kabul edilebilir. Fakat konağın 2023 yılındaki güncel hali Kader Zor ve Esra Çelik tarafından tekrar ele alındığında konağın mekân kurgusunun II. dönem kat planları ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle III. dönem mekân kullanımlarındaki değişiklikler II. dönem kat planları üzerine işlenerek konağın güncel hali elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca günümüzdeki durumu fotoğraflanarak belgelenmiştir. Konak, günümüzde Hacı Osman Ünsal'ın torunları tarafından kullanılmaktadır ve her katta ayrı bir aile oturmaktadır. 2015 yılından sonra hane içi mekân kullanımlarında değişiklikler yapıldığı ev sahiplerinden öğrenilmiştir.

¹⁸ Bu bölümde, Zekai Erdal'ın (2003, 2016) ve Tülay Karadayı Yenice (2012)'nin çalışmaları kaynak olarak kullanılmıştır.

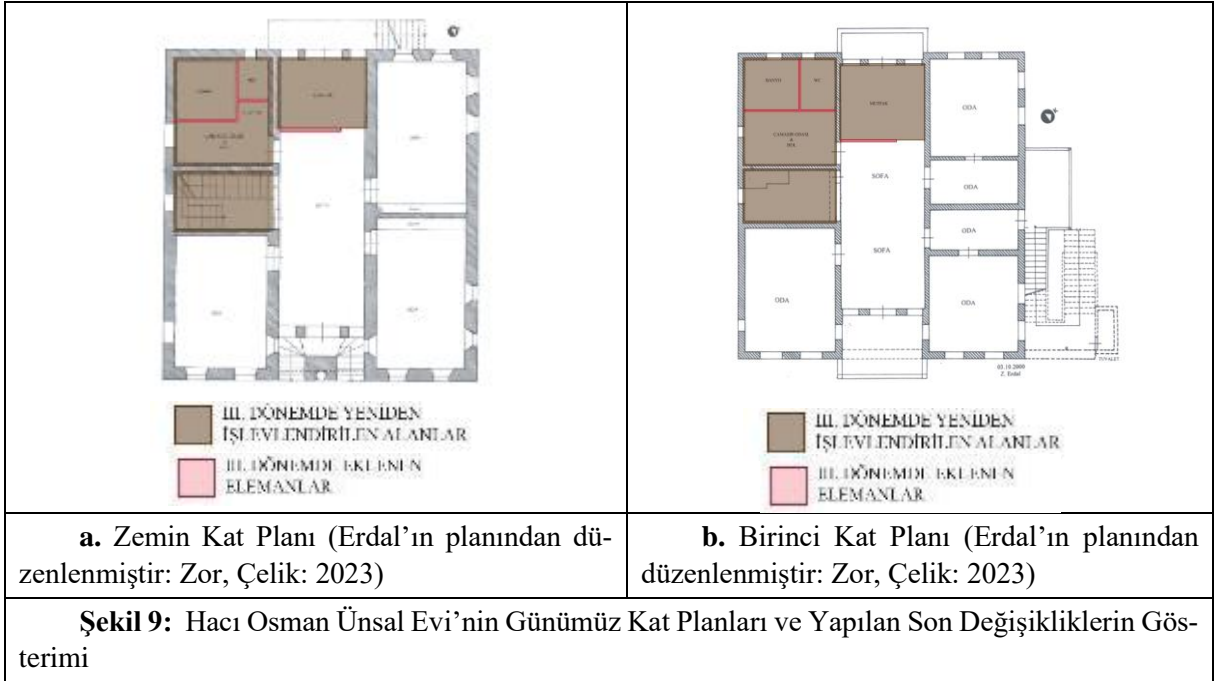
¹⁹ Kişisel görüşme: Mahmut Ünsal-Ekim 2023

²⁰ Uslu'nun konak ile alakalı çizimleri Tülay Karadayı Yenice'nin doktora tezinde kullanılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada kullanılan çizimlerde onun ismine yer verilmiştir.

Şekil 8: a. Güney Cephesi Rölöve Çizimi (Uslu, 2006; Karadayı Yenice, 2012: 182) b. Batı Cephesi Rölöve Çizimi (Uslu, 2006; Karadayı Yenice, 2012: 181) c. Doğu Cephesi Rölöve Çizimi (Uslu, 2006; Tülay Karadayı, 2012: 181)

Konağın günümüzdeki hali ele alındığında **zemin kat** kuzeybatı odasının yeniden düzenlendiği görülmektedir. Odanın yeni işlevi tuvalet-banyo ve çamaşır odası olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, odanın içerisine bölücü duvarlar eklenmiştir. Birinci kata çıkış merdiveninin bulunduğu eyvan ise depolama alanı olarak kullanılmaktadır.²¹ Sofanın kuzey kısmı da bölücü bir duvarla sınırlanılarak mutfak olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca zemin kat tavanı, alçıpan ile kapatılarak yüksekliği düşürülmüştür. Oda duvarları sıvanarak, plastik duvar boyası ile boyanmıştır. Konağın zemin kat mekânlarının kullanımı ve biçimlenişine dair fikir veren fotoğraflar Tablo 1’de verilmiştir (Ek-2).

a. Zemin Kat Planı (Erdal’ın planından düzenlenmiştir: Zor, Çelik: 2023)

b. Birinci Kat Planı (Erdal’ın planından düzenlenmiştir: Zor, Çelik: 2023)

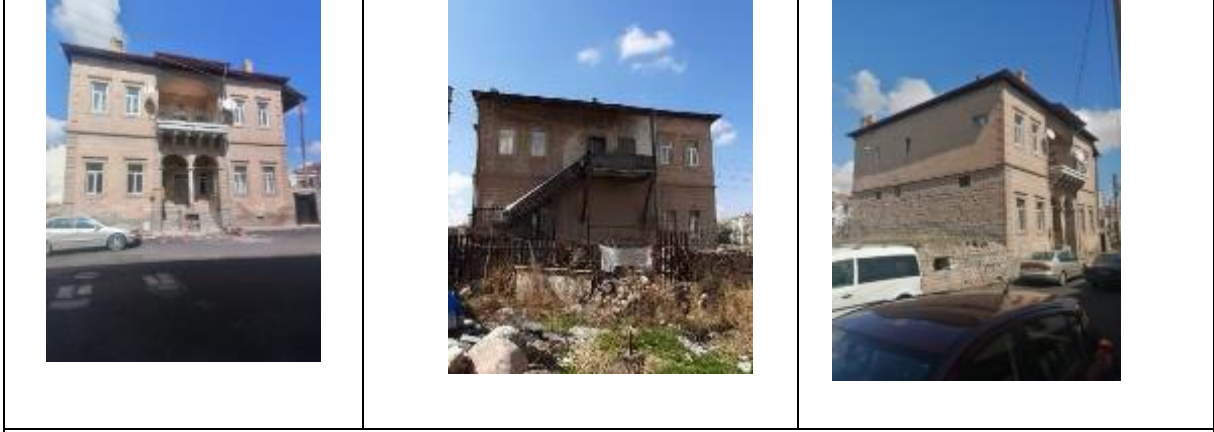
Şekil 9: Hacı Osman Ünsal Evi’nin Günümüz Kat Planları ve Yapılan Son Değişikliklerin Gösterimi

II. dönemde iki farklı aile kullanımına uygun hale getirilen **birinci kat** ise tekrar bir kullanıcıya ait olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Doğu cephesinde bulunan iki kapıdan kuzey yönde olanı kapatılmıştır. Günümüzde sofayı ikiye bölen taş duvar yıkılmış ve tekrar tek bir sofa alanı elde edilmiştir. Konağın kuzeybatısında kalan oda, bölücü duvarlar ile yeniden düzenlenerek yeni işlevi tuvalet-banyo ve çamaşır odası olarak belirlenmiştir. Birinci kata çıkış sağlayan ve sonradan kapatılan eyvan, oda olarak kullanılmaktadır. Sofanın kuzey kısmı da bölücü bir duvarla sınırlanılarak mutfak olarak

²¹ 2000 yılında, konağın zemin kat kuzeybatı odasında daha küçük şekilde düzenlenmiş tuvalet ve banyo bulunurken, eyvan oda olarak kullanılmaktadır. (Erdal, 2016: 85)

kullanılmaktadır.²² Birinci kat tavanı da alçıpan ile kapatılmış, oda duvarları sıvanarak plastik duvar boyası ile boyanmıştır. Konağın birinci kat mekânlarını gösteren ve mekânların kullanımı ve biçimlerine dair fikir veren fotoğraflar Tablo-2’de verilmiştir (Ek-3).

Konağın giriş cephesindeki yol kotunun yükselmesi, su basmanın altında bulunan ve ana giriş cephesindeki bodrum kata erişimi sağlayan demir kapının görünürlüğü azaltmıştır. Evin giriş kapısı özgün kalamamış, çelik kapıyla değiştirilmiştir. Konağın özgün pencereleri de korunamamış, PVC malzemeli pencereler ile değiştirilmiştir. Konağın günümüze ait cephe düzenleri ve detayları aşağıdaki şekil tablosundaki gibidir.

Şekil 10: a. Giriş Cephesi (Güney Cephesi) b. Doğu Cephesi c. Batı Cephesi (Kader Zor, Esra Çelik: 2023)

Şekil 11: a. Güney Cephesi Balkon Konsolları ve Bezemeleri b. Güney Cephesindeki Bodrum Kata İnen Kapı c. Güney Cephesindeki Sütun Detayı (Kader Zor, Esra Çelik: 2023)

Şekil 12: a. Doğu Cephesinde Kapatılan Kapı b. Bahçeye Açılan Giriş Kapısı ile Birinci Kata Çıkan Merdiven İlişkisi c. Güney Cephesi Pencere Bezemesi ve Köşe Taşı Detayı (Kader Zor, Esra Çelik: 2023)

²² 2000 yılında, konağın birinci kat eyvanı mutfak olarak kullanılırken sofanın kuzey kısmında kapatılan bölüm oda olarak kullanılmaktadır. (Erdal, 2016, s: 87)

5. SONUÇ

Hacı Osman Ünsal Evi (Ünsallar Konağı), Aksaray'daki geleneksel konut yapıları içerisinde konumu ve özenli giriş cephesiyle araştırmalara konu olmuş önemli bir sivil mimarlık yapısıdır. Konağın yapım yılı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Fakat konak, özgün işlevini ve cephe özelliklerinin büyük bir kısmını koruyarak sağlam bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir. Bunun için yapıya gerekli olan pek çok tadilat ve onarım yapılmıştır. Bunun yanı sıra konağın kültürel ve yaşamsal değişimlere bağlı olarak güncel yaşantıya ve ihtiyaçlara cevap verebilmesi için mekân kurgusunda değişikliklere gidilmiştir.

Bu değişim ve dönüşümlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi için konakla ilgili önceden yapılmış çalışmalara ve ev sahipleriyle yapılan görüşmelere başvurulmuştur. Elde edilen bilgiler doğrultusunda konağın mekân organizasyonunda geçirdiği evreler üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemlere bağlı olarak, yapının cephe düzeninde meydana gelen değişimlere değinilmiştir. I. dönem (?-1960), konağın özgün haline en yakın halidir. II. dönemde (1960-1980), konağın zemin katı ve birinci katı birbirinden ayrılmıştır. Konağın zemin katı bir aileye, ikinci katı ise iki aileye yaşam alanı sunacak şekilde düzenlenmiştir. Konağın mekân kurgusundaki değişikliklerin büyük kısmı bu dönemde yapılmıştır. III. dönemde (1980-2023), tekrar konağın hane sayısını değiştiren yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu dönemde birinci kat, bir ailenin kullanımına uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Zemin katta yine bir aile oturmaktadır. 2015 yılından sonra yapılan mekân kullanımındaki düzenlemelerle konak günümüzdeki halini almıştır.

Kısacası bu üç dönem ele alındığında; yıllar içerisinde konağı kullanan ailelerin sayısında farklılıklar olması yapının hane sayısını değiştirmiştir. Konağın mekân organizasyonunu etkileyen bu durum, özellikle yapının iç sirkülasyonunu sağlayan merdiven eyvanının kapatılmasıyla sağlanmıştır. Böylece konak, zemin kat ve birinci kat olarak ikiye ayrılmıştır. Konağın birinci katına ulaşabilmek için yapıya doğu cephesinden muhdes bir merdiven eklenmiştir. İçerideki merdiven eyvanı ise yeni işlevlerle kullanılmaya devam etmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte kullanıcıların ihtiyaçlarına göre oda kullanımlarında değişikliklere gidilmiş, ıslak hacim ve mutfak gibi yeni mekânların yapı içinde tekrar kurgulanması gerekmiştir. Dönemin ihtiyacına göre yapılan değişikliklerde güncel yapı malzemesi kullanılmıştır. Bütün bu değişimlere bağlı olarak zaman içerisinde cephe düzeninde kapama, doldurma ve boşaltma işlemleri yapılmıştır (Tablo-3).

Bu bağlamda, koruma çalışmaları kapsamında inşa edildikleri dönemin yaşayış biçimine göre şekillenen geleneksel konutların özgün işlevleri ile yaşatılma çabası anlamlı ve değerlidir. Fakat büyük aile yaşantısından çekirdek aileye geçiş, evin modern donatılarla güncellenmesi gerekliliği, ev sahiplerinin geleneklere olan bağlılığı nedeniyle evde yaşamaya devam etmek istemesi ve ev üzerindeki yasal hakları gibi nedenler yapıdaki değişim ve dönüşümleri kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu değişim/dönüşümden elde edilen tecrübelerin yaşanmış bir deneyimden geliştirilen çözüm önerilerini sunması da koruma açısından ayrıca önem arz eden bir konudur. Yapılan bu çalışmada, tüm bu etkenler göz önünde bulundurularak, geleneksel Anadolu konutlarının mekân organizasyonunda geçirdiği değişim/dönüşümleri ve bunun cephe düzenine yansımaları, Hacı Osman Ünsal Evi (Ünsallar Konağı) örneği üzerinden iyi-kötü nitelenmesine gidilmeden elde edilen kaynaklardaki kat planları üzerinden incelenmiştir. Konağın mekân kurgusunda meydana gelen değişikliklerin daha net ortaya konabilmesi için ele alınan dönemlere ait detaylı kat planlarına ve fotoğraflara ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın araştırmacılara, konakla ilgili yapacakları çalışmalarda ve konak ile benzerlik gösteren yapılarla ilgili incelemelerde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

	I.DÖNEM		II. DÖNEM		III. DÖNEM	
	(?)-1960		1960-1980		1980-2023	
	Ze- min kat	Bi- rinci Kat	Ze- min kat	Bi- rinci Kat	Ze- min kat	B irinci Kat
Kullanıcı Aile Sa- yısı	1	☒	1	2	1	1
Sofa Sayısı	1	1	1	2	1	1
Oda Sayıları	4	4	4	5	5	5
Islak Hacimde De- ğişim	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Cephede Değişim	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Tablo 3: Hacı Osman Ünsal Evi'nin Zaman İçerisinde Geçirdiği Değişimler (Zor, Çe- lik: 2023)						

KAYNAKÇA

- Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2010). Aksaray Kültür Envanteri, Kayıhan Ajans.
- Ata Ünsal, R., (2017). “Aksaray Mimarlar Odası Binası ve Yeniden İşlevlendirme Süreci”, II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (26-28 Ekim 2017, Aksaray) Bildiriler Kitabı, Ankara: Aksaray Üniversitesi Yayınları, s. 576-598.
- Büyükmihçı, G., (2000). "Anadolu'da Konut: Aksaray Evleri", Arkitekt, İstanbul, sayı: 480, s. 56 – 69.
- Demirbağ, U., (2021). İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Konutları Arasında Çankırı Geleneksel Konutlarının Yeri, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Erdal, Z., (2003). Aksaray ve İlçelerindeki Evler, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Erdal, Z., (2016). Aksaray Evleri, Aksaray Belediyesi Kültür Yayınları No:7 I. bs. Ankara.
- Karadayı Yenice, T., (2012). Geleneksel Aksaray Evlerinin Korunmasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Mutlu, Ş., (2022). Cephe Düzeni ve Süslemeleriyle Geleneksel Aksaray Evleri, Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
- Perker, Z.S., (2010). Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanması Yapısal Bir Model, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Rapoport, A., (1969). House Form and Culture, Prentice-Hall, Inc., London.
- Duran S., Tazefidan C., (2017). “Tarihi Aksaray Evlerinin Mimari Özelliklerinin İrdelenmesi”, II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (26-28 Ekim 2017, Aksaray), s. 648-659.
- Tuztaşı, U.; Yüce Aşkun, İ., (2013). "Türk Evi' İdealleştirmesinde 'Osmanlı Evi' ve 'Anadolu Evi' Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar", Bilig, sayı: 66, s: 273-296.
- URL-1: Kuban, D., (2015). 'Türk Evi' Aşık Olunacak Bir Gelenektir, Doğan Kuban İle Şehirlerimizin Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine, Muazzez Tümay (Söyleşi), Sabah Ülkesi | Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi, sayı: 43, s. 42-47. (erişim tarihi: 19.11.2023: Sabah Ülkesi | Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi "Türk Evi" Aşık Olunacak Bir Gelenektir Doğan Kuban ile Şehirlerimizin Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Muazzez Tümay - Sabah Ülkesi | Kültür-Sanat ve Felsefe Dergisi (sabahulkesi.com)
- Kişisel Görüşme:** Mahmut Ünsal-Güven Ünsal, Ekim 2023.

EK-1:

ÜNSALLAR KONAĞI													
AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ D.K.V.K.E.					ENVANTER NO: 68.00. (1.17)							
TÜRKİYE	KÜLTÜR VARLIKLARI MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ					ANIT	HARİTA NO: 1.32-a-11-d-2-b						
İL: AKSARAY	İLÇESİ: MERKEZ	MAH. KOY-VE MEVKİLİ: Taşpazar Mah.			KADASTRO	KORUMA ANITSAL	1	2	3				
ADRES: Çarıkçı Sok. No.10		PAFTA: 102 ADA: 360 PARSEL: 11			KORUMA DERECESESİ	1	x	3					
ÜNSALLAR KONAĞI	YAPTIRAN:	YAPAN:			MİMARİ ÇAĞI: Osmanlı	AYKIRI	1	2	3				
	YAPIM TARİHİ: 19.yy.	KİTABE:			VAKFIYE:								
GENEL TANIM: Keeme taştan yapılmıştır. Dikdörtgen planlıdır. Bodrum dâhil üç katlıdır.													
KORUMA DURUMU	X B C	TAŞIYICI YAPI	X B C	DIŞ YAPI	X B C	ÜSTYAPI	A X C	SÜSLEME ELEMANLARI	A X C	RUTUBET	A X C	YOK X C	İZİ VAR ÖNEMLİ
													
BUGÜNKÜ SAHİBİ: Mehmet Avni ÜNSAL					BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ:								
YAPILAN ONARIMLAR: İç yapıda ve çatıda belirlenemeyen zamanlarda onarım ve değişiklikler yapılmıştır.													
AYRINTILI TANIM:						TEKNİK BİLGİLER							
<p>Cüney cepheye yer alan giriş iki kemerli ve tek sütünlüdür. Giriş kapsına iki sıra merdivenle çıkmaktadır. Kapı kemerli olup üzerinde yarım daire aydınlatma penceresi mevcuttur. Pencerelem dikdörtgen şeklindedir. Kenarları kabartma olarak belirtilmiştir. Ön cephede köşeler giriş bölümünün kenarları ve pencere çerçeveleri geometrik motifli kabartma taş süslemelidir.</p> <p>Üst kat kabartma kuşakla alt katları ayrılmaktadır. Giriş üzerinde eli başründelerle taşınan çıkma balkon yer almaktadır. Balkon üstündeki saçak iki ağaç direkle taşınmaktadır.</p> <p>Binanın batı cephesinde alt katlı pencere yoktur. Üst katlı tavana yakın küçük aydınlatma pencereleri yer almaktadır. Diğer cephelerdeki pencereler dikdörtgen şeklindedir. Kenarları kabartma olarak belirtilmiştir. Çatı eğik olup üzeri kiremit örtülüdür.</p>						SU	ELEKTRİK	İSTİSNA					
						X	X	X					
						ORJİNAL KULLANIMI: Konak							
						BUGÜNKÜ KULLANIMI: Konak							
YAYIN DİZİNİ: - Konya K.T.V.K.K., Eski Eser Fişi						ÖNERİLEN KULLANIMI: Konak							
EKLER:						HAZILAYANLAR S. Alukeren R. Çanakçı E. Çapraz							
						TESCİL KARARI G. E.E.A.Y.K. B.Ş.1979-A/1692							
						REVİZYON: K.K.T.V.K.K. 13.8.1992-1404							

Hacı Osman Ünsal Evi (Ünsallar Konağı) Tescil Fişi (Aksaray Kültür Envanteri: 138)

Ek-2:

		
a. Sofa	b. Sofa	c. Sofa ve Kapatılan Merdiven Eyvanı (Depo Kullanımı)
		
d. Kuzeybatı Odası (WC-Banyo-Çamaşır Odası Kullanımı)	e. Mutfak	f. Kuzeydoğu Odası
		
g. Güneybatı Odası	h. Güneydoğu Odası	ı. Badem Pencere-İçten ve Dıştan Görünüşü
Tablo 1: Konağın III. Dönem Zemin Kat İç Mekân Fotoğrafları (Zor, Çelik: 2023)		

Ek-3:

		
a. Giriş Holü	b. Sofa-Balkona Bakış	c. Kat Balkonu
		
d. Mutfak	e. Sofa-Mutfağa Bakış	f. Güneydoğu Odası
		
g. Kuzeydoğu Odası (Yenilenmemiş)	h. Kuzeybatı Odası (WC-Banyo-Çamaşır Odası Kullanımı)	i. Güneybatı Odası
Tablo 2: Konağın III. Dönem Birinci Kat İç Mekân Fotoğrafları (Zor, Çelik: 2023)		

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARIN SAĞLIKLA İLİŞKİLİ FİZİKSEL UYGUNLUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

İsmail Çağlar SAĞDIÇ¹

Aksaray Üniversitesi

sagdcc@gmail.com

ORCID: 0000-0002-XXXX-XXXX

Büşra KARGIN²

Aksaray Üniversitesi

bsrakargnmail@gmail.com

ORCID: 0000-0002-XXXX-XXXX

Çiğdem YAPICI³

Aksaray Üniversitesi

yapici4848@icloud.com

ORCID: 0000-0002-XXXX-XXXX

Doç. Dr. Murat ERGİN⁴

Aksaray Üniversitesi

muratergin@aksaray.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6188-0492

Özet

Bu çalışmada zihinsel yetersizliği olan çocukların sağlıkla ilişkili fiziksel uygunluk düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Katılımcıların fiziksel ve motorik özelliklerini belirlemek için Nicel Araştırma Yöntemlerinden Tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma grubu Amaçlı Örneklem Yöntemlerinden Kartopu Örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmaya 8-14 yaş grubu 27 kız, 42 erkek öğrenci olmak üzere toplam 69 hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrenci katılmıştır. Katılımcıların sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk düzeyleri Fitnessgram Fiziksel Uygunluk testi ile ölçülmüştür. Katılımcıların ortalama yaşları 12.13 ± 2.22 yıl, boy uzunlukları 149.75 ± 13.91 cm, vücut ağırlıkları 49.09 ± 17.05 kg, beden kitle indeksleri (BKİ) 21.19 kg/m², esneklik değerleri 13.94 ± 8.01 cm, şnav sayıları 12.25 ± 8.02 dk/adet, statik denge süreleri 11.23 ± 17.51 sn. olarak belirlenmiştir. Katılımcıların beden kitle indeksi persentil değerlerine göre 23'ünün (9 kız, 14 erkek) zayıf aralıkta, 28'inin (12 kız, 16 erkek) sağlıklı aralıkta, 13'ünün (3 kız, 10 erkek) fazla kilolu aralıkta, 5'inin (3 kız, 2 erkek) obez aralıkta oldukları saptanmıştır. Sonuç olarak katılımcıların sağlıkla ilgili fiziksel uygunluklarının yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk düzeyleri cinsiyet açısından karşılaştırıldığında; erkek öğrencilerin şnav ve statik denge değerleri kız öğrencilerden daha yüksek bulunurken, vücut ağırlığı, boy uzunluğu, BKİ ve esneklik değerlerinde kız ve erkek öğrenciler arasında farklılık bulunmamıştır. Çalışmada elde edilen bulguların, zihinsel yetersizliği olan çocukların fiziksel ve motorik gelişimlerinin izlenmesi açısından konu ile ilgili paydaşlara objektif veriler sunulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel uygunluk, Zihinsel yetersizlik

¹ Aksaray Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, sagdcc@gmail.com,

² Aksaray Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, bsrakargnmail@gmail.com,

³ Aksaray Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, bsrakargnmail@gmail.com,

⁴ Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü, muratergin@aksaray.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-6188-0492

EXAMINATION OF HEALTH-RELATED PHYSICAL FITNESS LEVELS OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITY

Abstract

This aim of this study was to determine the health-related physical fitness levels of children with intellectual disabilities. Survey model, one of the Quantitative Research Methods, was used to determine the physical and motoric developments of the participants. The study group was determined by the Snowball Sampling method, the Purposeful Sampling Methods. A total of 69 students with mild intellectual disabilities, 27 females and 42 males aged 8-14, participated in the study. Participants' health-related physical fitness levels were measured with the Fitnessgram Physical Fitness test. The average age of the participants is 12.13 ± 2.22 years, height is 149.75 ± 13.91 cm, weight is 49.09 ± 17.05 kg, body mass index (BMI) is 21.19 kg/m², flexibility values are 13.94 ± 8.01 cm, the number of push-ups is 12.25 ± 8.02 min/rep., static balance time is 11.23 ± 17.51 sec. was determined. According to the participants' BMI percentile values, 23 (9 females, 14 males) were underweight, 28 (12 females, 16 males) were healthy, 13 (3 females, 10 males) were overweight, 5 (3 females, 2 males) were obese range. As a result, it was determined that the participants' health and physical fitness were at a sufficient level. When the health-related physical fitness levels of the participants were compared in terms of gender; while push-up and static balance values of male students were higher than female students, there was no difference between male and female students in body weight, height, BMI and flexibility values. It is thought that the findings obtained in the study will contribute to providing objective data to relevant stakeholders in terms of monitoring the physical and motoric development of children with intellectual disabilities.

Keywords: Fitness, Intellectual disabled

* Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen, 1919B012107732 kodlu, 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında gerçekleştirilmiştir.

I. Giriş

Zihinsel engelli (ZE) çocukların günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirebilmek ve hareketsizliğe bağlı kronik hastalık risklerini azaltabilmek için sağlıkla ilgili yeterli fiziksel uygunluğa sahip olmaları gereklidir (Rimmer, Rowland, Yamaki, 2007; Winnick & Short, 2014). ZE çocukların spor ve fiziksel aktivite fırsatlarından yoksun olduğu alanyazında rapor edilmiştir (Baynard vd., 2008; Gillespi, 2003; Golubovic vd., 2012; Mac Donncha, 1999), bu durum yetersiz fiziksel uygunluğa yol açabilir (Lotan vd., 2004; Santos vd., 2012).

Devlet İstatistik Enstitüsünün [DİE] 2002 yılında yaptığı araştırmada ülkemizde ZE bireylerin ülke nüfusuna oranı % 0,48 olarak belirlenmiştir (DİE, 2002). Toplumun ayrılmaz bir parçası olan ZE çocukların ülkemizde fiziksel uygunluk düzeylerinin gelişim hızı bilinmemektedir. Yurtdışında ise Baynard vd. (2008) tarafından yapılan araştırmada, ZE bireylerin zirve aerobik fiziksel uygunluklarının 9-21 yaş grubunda arttığı ve ardından plato oluşturduğu belirlenmiştir ZE çocukların fiziksel uygunluk testlerinde; güç, dayanıklılık, esneklik, motor koordinasyon ve aerobik dayanıklılık performanslarında normal gelişim gösteren çocuklara oranla daha zayıf oldukları rapor edilmiştir.

ZE çocukların, normal gelişim gösteren akranlarıyla motorik özelliklerinin karşılaştırıldığı çalışmalarda, ZE çocukların akranlarına oranla yetersiz aerobik uygunluk ve kas gücüne sahip oldukları (Gillespie, 2003; Golubovic vd., 2012; Mac Donncha vd., 1999) ve bu durumun çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimini olumsuz yönde etkileyebileceği belirlenmiştir. Ayrıca 6-12 yaş arası normal gelişim gösteren çocuklarla yapılan kesitsel bir çalışmada, çocukların yaşları arttıkça fiziksel uygunluk düzeylerinin istatistiksel olarak arttığı saptanmıştır (Fransen vd., 2012).

Zihinsel yetersizlik, zihinsel işlevlerde sınırlamalar ile karakterizedir ve bireyin çeşitli alanlardaki becerilerinde ciddi eksiklikler içerir. Bu alanlar: Bilişsel, dil, motor, günlük yaşama özgü aktiviteler ve sosyal beceriler (Pitetti & Boneh, 1995; Skowronski vd., 2009) olarak bildirilmiştir. Zihinsel yetersizliğin en yaygın olarak sınıflandırılmasında zeka puanı kullanılmaktadır. Zeka yetersizliğinin şiddetinin sınıflandırılması, zeka puanı baz alınarak aşağıda verilmiştir (Krebs, 2005):

Zeka yetersizliği derecesi:

Hafif düzeyde zeka yetersizliği

Orta düzeyde zeka yetersizliği

Ağır düzeyde zeka yetersizliği

Çok ağır düzeyde zeka yetersizliği

Zeka test puanı:

50-55 puandan 70-75 puana kadar

35-40 puandan 50-55 puana kadar

20-25 puandan 35-40 puana kadar

20-25 puanın altı

Fiziksel uygunluk, fiziksel aktiviteyi başarılı bir şekilde yapma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Zorba, 1999). Ayrıca yorulmadan uzun süre harekete devam edebilen kişileri fiziksel uygunluğu yüksek olarak tanımlanabilir (Gutin, Manos, Strong, 1992). ZE bireylerin normal gelişim gösteren akranları gibi günlük yaşam becerilerini yerine getirebilmeleri için yeterli fiziksel uygunluk düzeyine sahip olmaları gereklidir. Fiziksel uygunluk; sağlıkla ve performansla ilişkili olmak üzere ikiye ayrılabilir (Plowman & Smith, 2013). Sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk unsurları; aerobik dayanıklılık, kas kuvvet ve dayanıklılığı, vücut kompozisyonu ve esneklik, performansla ilgili fiziksel uygunluk unsurları; çeviklik, güç, hız ve dengeden oluşmaktadır (Balcı vd., 2008).

Sağlıkla ilişkili fiziksel uygunluğun yeterli olması, ergenlik döneminde aşırı kilolu olma (Moreira vd., 2011; Ortega vd., 2011) ve kardiyovasküler hastalık risklerinin (Andersen vd., 2008) azalmasında etkilidir. Benzer şekilde Sacheck ve Hall (2015) zayıf fiziksel uygunluğun, yetişkinlikte yaşam tarzına bağlı hastalık riskini artırdığını bildirmişlerdir. Ayrıca aerobik fiziksel uygunluk, bilişsel işlevlerle ilişkilidir (Hillman vd., 2009; Pontifex vd., 2011). Genel olarak, sağlıkla ilişkili fiziksel uygunluk, genel sağlık ve zindeliğin geliştirilmesi ve sürdürülmesinin yanı sıra hareketsizlikle ilişkili obezite, kardiyovasküler ve metabolik sağlık risklerinin azaltılması için önemli bir etkidir (Smith vd., 2014).

Özel gereksinimli bireylerin gereksinimlerine uygun programlarla bu bireylerin fiziksel, sosyal, duyuşsal gelişimleri desteklenebilir. Cooper ve Storer (2001) bireyin gereksinimlerine göre hangi hedeflerin saptanacağı ve bu hedeflere ulaşma düzeyinin belirlenmesi için objektif ölçüm yöntemlerine

başvurulmasının zorunluluğunu rapor etmiştir. Araştırmada zihinsel yetersizliği olan çocukların fiziksel uygunluk gelişimleri hakkında elde edilecek bilgiler ışığında; bu bireylerin sağlıkla ilişkili fiziksel uygunluk düzeylerinin saptanmasının, bu bireylerin eğitmenlerine, ailelerine ve kendi fiziksel uygunluk yeterliliklerinin farkına varmalarına ve konu ile ilgili paydaşlara (aileler, öğretmenler ve antrenörler) planlama ve değerlendirme yapmada yararlı olacağı düşünülmektedir. Yetersiz fiziksel uygunluğa sahip zihinsel yetersizliğe sahip çocukların belirlenmesi bu çocukların daha fazla desteklenebilmesi için önemlidir. Ayrıca elde edilecek bilgiler ışığında alanyazındaki önemli bir boşluğu doldurulacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın birincil amacı, zihinsel yetersizliği bulunan öğrencilerin sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk düzeylerini belirlemektir. Çalışmanın ikincil amacı, zihinsel yetersizliği bulunan öğrencilerin sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk düzeylerini cinsiyet açısından karşılaştırmaktır. Bu bağlamda yapılacak araştırmada zihinsel yetersizliği olan çocukların fiziksel uygunluk düzeyleri saptanarak elde edilen sonuçlar; zihinsel engelli çocukların fiziksel ve motorik gelişimlerinin takibini yapmak, fiziksel eğitim programlarını planlamak ve gelecekte olması muhtemel hastalık risk faktörlerini belirlemek için kullanılabilir.

II. Yöntem

Araştırma Modeli:

Çalışma; bir grubun belirli özelliklerini saptamak için verilerin toplanmasını amaçlayan Nicel Araştırma Yöntemlerinden Tarama (Survey) modeliyle gerçekleştirilmiştir (Büyüköztürk vd., 2023).

Katılımcılar:

Katılımcılar Amaçlı Örneklem yöntemlerinden Kartopu Örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Aksaray ilinde MEB'e bağlı okullarda öğrenim gören 8-14 yaş grubu 69 (27 Kız, 42 Erkek) hafif zihinsel engelli birey çalışmaya katılmıştır. Bu yaş grubu okul çağı dönemi kapsadığı için seçilmiştir. Tablo 1, araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1: Katılımcılara ait Özellikler

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kız	27	39.1
	Erkek	42	60.9
Öğrenim Durumu	İlkokul	29	42.0
	Ortaokul	40	58.0
Spor Yapma Durumu	Evet	24	34.8
	Hayır	45	65.2

Tablo 1'e göre çalışma 69 öğrenci (27 kız, 42 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin 29'u ilkokul ve 40'ı ortaokul öğrencisidir. Katılımcıların 24'ü düzenli olarak spor yaparken, 45'i düzenli olarak spor yapmamaktadır. Tablo 2, araştırmaya katılan bireylerin yaşlarına ait dağılımı göstermektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Yaşlarına Ait Dağılım

Yaş	f	%
8	2	2.9
9	3	4.3
10	10	14.5
11	9	13.0
12	12	17.4
13	11	15.9
14	22	31,9
Toplam	69	100,0

Tablo 2’ye göre çalışmaya 14 yaşında 22 öğrenci, 12 yaşında 12 öğrenci, 10 yaşında 10 öğrenci, 8 yaşında 2 öğrencinin katıldığı görülmektedir.

Araştırmanın tüm prosedürleri Aksaray Üniversitesi, Etik Kurulu tarafından (22/12/2022 tarih ve 131-SBKAEK numaralı karar sayısı) ile onaylanmıştır. Aksaray ilinde bulunan okullarda çalışma yapılması için Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden onay alınmıştır (09/01/2023 tarih ve E-76490249-605.01-67869014). Aile Onam formunu dolduranlar, araştırmaya katılmaya gönüllü olanlar ve sağlık raporu alan çocuklar çalışmaya dahil edilmiştir. Bedensel engeli olan, down sendromu bulunan, otizm spektrum bozukluğu ve kalp hastalığı bulunan çocuklar araştırmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmaya dahil olma kriterleri:

- “Spor yapmasında sakınca yoktur” ya da “Spor yapabilir” raporu almak.
- Çalışmaya katılmaya gönüllü olmak.
- 8-15 yaş arasında olmak.
- Hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip olmak (Zeka puanı 50-55 puandan 70-75 puana kadar).
- Hareket becerilerini uygulayacak seviyede fonksiyonel yeterliliği bulunmak.
- Veli tarafından Bilgilendirilmiş Onam Formunun imzalanması.

Araştırmadan hariç olma kriterleri:

- Spor yapmaya engel durumu olmak.
- Down sendromlu olmak.
- Bedensel yetersizliği olmak.
- Otizm spektrum bozukluğu olmak.
- Kalp hastalığı bulunmak.

Verilerin Toplanması:

Fiziksel Ölçümler: Boy uzunluğu ölçümü için Holtain marka stadiometre (± 0.1 cm hassasiyette) kullanılmıştır. Vücut ağırlığı ölçümü için Tanita BC-418MA (± 0.1 kg hassasiyet) model baskül (biyo-elektrik impedans analizörü) kullanılmıştır. Vücut ağırlığı ve boy uzunluğu ölçümleri katılımcı anatomik duruşta şort ve tişört ile ayakkabısız olarak gerçekleştirilmiştir. Beden Kitle İndeksi (BKİ) değeri, vücut ağırlığının (kg) boy uzunluğunun karesine bölünmesiyle hesaplanmıştır. BKİ persentil değerleri; “Dünya Sağlık Örgütü-2007, 5-19 yaş grubu çocuklar için referans değerleri” kullanılarak cinsiyete göre hesaplanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2007).

Esneklik Testi: Katılımcı oturuş pozisyonunda otur uzan kutusuna ayak tabanını yaslar. Bacaklar bükülmeden tam gergin pozisyonundadır. İki eli üst üste gelecek şekilde cetveli ileriye doğru iter. Üç

uzanma sonunda iki saniye bekler ve derece puan cm cinsinden okunarak kaydedilir. İki denemeden en iyisi değerlendirmeye alınır.

Şınav Testi: Şınav testi üst vücut kassal dayanıklılık performansını ölçer. Katılımcının dizleri jimnastik matının üzerinde, kalça ve sırtı düz, omuz ve dirsek aynı dikey doğrultuda pozisyon alır. Asistan katılımcıya şınavı tam derinlikte yapması için gerektiğinde uyarır. 60 saniyede gerçekleştirilen şınav sayısı kaydedilmiştir.

Flamingo Denge Testi (Statik Denge): Ölçümler 50 cm. uzunlukta, 4 cm. yükseklikte, 3 cm. genişlikte tahta denge aleti ile yapılmıştır. Katılımcı denge tahtasının üstüne çıkarak bir dakika süresince dengede kalmaya çalışmıştır. Katılımcının dengesi bozulduğunda (ayağını tutmayı bırakmak, tahtadan yere düşmek, vücudun herhangi bir bölgesiyle yere dokunmak vb.) kronometre durdurulmuştur. Katılımcı, denge tahtasına çıkarak dengesini sağladığında, süre kaldığı yerden devam ettirilmiştir. Test bu şekilde bir dakika süreyle devam etmiştir. Süre bittiğinde, her denge sağlama teşebbüsü sayılmış ve kaydedilmiştir (Deforche vd., 2003, Akt: Erdoğan vd., 2017). Katılımcılara iki hak verilmiş ve en iyi derece kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı ile istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Verilerin betimleyici istatistik değerleri (aritmetik ortalama, standart sapma, minimum, maksimum, yüzde, frekans) hesaplanmıştır. Shapiro Wilks Testi ile analiz edilen verilerin normal dağılım özelliği gösterdiği için grup içi karşılaştırmalar Bağımsız Gruplarda t testi ile yapılmıştır. Tüm analizler için anlamlılık seviyesi 0.05 olarak belirlenmiştir.

III. Bulgular

Tablo 3: Katılımcıların BKİ Persentil Değerleri

BKİ Persentil Değerleri	Kız	Erkek	Toplam
18,5 altı (zayıf)	9	14	23
18.5 ve 24.9 arası (sağlıklı)	12	16	28
25 ve 29.99 arası (fazla kilolu)	3	10	13
30 ve üstü (obez)	3	2	5

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların BKİ persentil değerlerine göre 23'ü (9 kız, 14 erkek) zayıf, 28'i (12 kız, 16 erkek) sağlıklı, 13'ü (3 kız, 10 erkek) fazla kilolu, 5'i (3 kız, 2 erkek) obez aralıkta olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Performans Değerleri

Değişkenler	N	Min	Maks	Ort	ss
Yaş	69	8	14	12.13	2.22
Vücut Ağırlığı (kg)	69	20.70	87.00	49.09	17.05
Boy Uzunluğu (cm)	69	124	183	149.75	13.91
BKİ (kg/m ²)	69	13.46	33.56	21.19	4.81
Esneklik (cm)	69	4	37	13.94	8.01
Şınav (tekrar/dakika)	69	0	25	12.25	8.02
Statik Denge Testi (Süre/dakika)	69	0	60	11.23	17.51

Tablo 4'e göre katılımcıların yaş ortalaması 12.13±2.22 yıl, vücut ağırlıkları 49.09±17.05 kg, boy uzunlukları 149.75±13.91 cm, BKİ değerleri 21.19±4.81 kg/m², esneklik değerleri 13.94±8.01, şınav sayıları 12.25±8.02 tekrar/dakika, statik denge değerleri 11.23±17.51 sn olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: Cinsiyete göre Karşılaştırma

Değişkenler	Gruplar	N	Ort	Ss	t	Sd	p																																																																				
Yaş	Kız	27	11.59	2,47	-1.637	67	.106																																																																				
	Erkek	42	12.48	1,99				Vücut Ağırlığı (kg)	Kız	27	47.45	18,12	-.619	67	.538	Erkek	42	50.06	16.46	Boy Uzunluğu (cm)	Kız	27	146,67	14.23	-1.492	67	.140	Erkek	42	151.74	13.48	BKİ (kg/m ²)	Kız	27	21.19	5,21	.002	67	.999	Erkek	42	21.19	4,61	Esneklik (cm)	Kız	27	14.03	8.39	.078	67	.938	Erkek	42	13.88	7.86	Şınav (adet/dakika)	Kız	27	7.63	7.23	-4.302	67	.000*	Erkek	42	15.21	7.09	Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*
Vücut Ağırlığı (kg)	Kız	27	47.45	18,12	-.619	67	.538																																																																				
	Erkek	42	50.06	16.46				Boy Uzunluğu (cm)	Kız	27	146,67	14.23	-1.492	67	.140	Erkek	42	151.74	13.48	BKİ (kg/m ²)	Kız	27	21.19	5,21	.002	67	.999	Erkek	42	21.19	4,61	Esneklik (cm)	Kız	27	14.03	8.39	.078	67	.938	Erkek	42	13.88	7.86	Şınav (adet/dakika)	Kız	27	7.63	7.23	-4.302	67	.000*	Erkek	42	15.21	7.09	Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*	Erkek	42	16.04	20.77								
Boy Uzunluğu (cm)	Kız	27	146,67	14.23	-1.492	67	.140																																																																				
	Erkek	42	151.74	13.48				BKİ (kg/m ²)	Kız	27	21.19	5,21	.002	67	.999	Erkek	42	21.19	4,61	Esneklik (cm)	Kız	27	14.03	8.39	.078	67	.938	Erkek	42	13.88	7.86	Şınav (adet/dakika)	Kız	27	7.63	7.23	-4.302	67	.000*	Erkek	42	15.21	7.09	Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*	Erkek	42	16.04	20.77																				
BKİ (kg/m ²)	Kız	27	21.19	5,21	.002	67	.999																																																																				
	Erkek	42	21.19	4,61				Esneklik (cm)	Kız	27	14.03	8.39	.078	67	.938	Erkek	42	13.88	7.86	Şınav (adet/dakika)	Kız	27	7.63	7.23	-4.302	67	.000*	Erkek	42	15.21	7.09	Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*	Erkek	42	16.04	20.77																																
Esneklik (cm)	Kız	27	14.03	8.39	.078	67	.938																																																																				
	Erkek	42	13.88	7.86				Şınav (adet/dakika)	Kız	27	7.63	7.23	-4.302	67	.000*	Erkek	42	15.21	7.09	Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*	Erkek	42	16.04	20.77																																												
Şınav (adet/dakika)	Kız	27	7.63	7.23	-4.302	67	.000*																																																																				
	Erkek	42	15.21	7.09				Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*	Erkek	42	16.04	20.77																																																								
Statik Denge Testi (Süre/dakika)	Kız	27	3.75	5.10	-3.009	67	.004*																																																																				
	Erkek	42	16.04	20.77																																																																							

* $p < 0.05$

Tablo 5'e göre erkek öğrencilerin şınav ve statik denge test değerleri kız öğrencilerden istatistiksel olarak daha yüksektir ($p < 0,05$). Kız ve erkek öğrencilerin vücut ağırlığı, boy uzunluğu, BKİ ve esneklik test değerleri arasında istatistiksel olarak fark yoktur ($p > 0,05$).

IV. Tartışma ve Sonuç

Çalışma zihinsel yetersizliği olan çocukların sağlıkla ilgili fiziksel uygunluk düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya katılanların yaş ortalaması 12.13 ± 2.22 yıl, vücut ağırlıkları 49.39 ± 17.71 kg, boy uzunlukları 149.75 ± 13.91 cm, katılımcıların 27'si düzenli olarak spor yaparken, 42'sinin düzenli olarak spor yapmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların BKİ persentil değerlerine göre 18 öğrencinin fazla kilolu ve obez aralıkta olduğu, 51 öğrencinin ise zayıf ve sağlıklı aralıkta olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç zihinsel yetersizliği olan çocuklarda sağlık açısından riskli bir durumdur. Çünkü Short ve Winnick'e göre (2005), obezite, toplam vücut kütlesinin yüzdesi olarak ifade edilen büyük miktarda vücut yağının varlığını yansıtır ve ZE çocuklarda yüksek oranda vücut yağ değerleri ile kalp hastalığı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Alanyazın incelendiğinde zihinsel yetersizliği olan çocukların fiziksel aktivite düzeylerinin akranlarına oranla daha düşük olması nedeniyle (Hinckson & Curtis, 2013; Frey & Chow, 2006) obez olma riskleri olduğu belirtilmiştir (Queralt vd., 2015). Katılımcıların mevcut çalışmada BKİ ortalama değerleri 21.19 ± 4.81 kg/m² olarak belirlenmiştir. Bu sonuç katılımcıların BKİ ortalama değerlerine göre sağlıklı aralıkta olduğunu göstermektedir. Çalışma bulgusuna paralel olarak Pitetti ve Yarmer (2002) tarafından 11-14 yaş grubu zihinsel engelli bireylerle yapılan çalışmada; BKİ erkeklerde 21.1 kg/m², kızlarda 22.7 kg/m² olarak saptanmıştır.

Çalışmada katılımcıların esneklik değerleri 12.94 ± 8.01 cm olarak tespit edilirken Mac Donncha ve Watson (1999) tarafından yapılan çalışmada 13-14 yaş grubu eğitilebilir zihinsel engelli çocukların esneklik değerleri $10,1$ cm olarak belirlenmiştir. Bu sonuç mevcut çalışma bulgularını desteklemektedir. Fakat Ayaydın (2015) tarafından 12-14 yaş arası zihinsel engelli çocuklarla yapılan çalışmada erkek çocukların esneklik değeri 25.78 cm, kızların 34.67 cm olarak belirlenmiştir. Bu farklılığın çalışma gruplarının zihinsel yetersizlik düzeylerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada katılımcıların şınav değerleri 12.25 ± 8.02 tekrar/dakika olarak belirlenmiştir. Goluboviç vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada ortalama yaşları 8.6 ± 1.89 yıl olan hafif zihinsel engelli çocukların şınav değerleri 4 tekrar/dakika olarak bulunmuştur. Bu sonuç çalışmamızla örtüşmemektedir. Bu farklılık çalışma gruplarının yaşlarından kaynaklanmış olabilir. Çünkü Fransen vd. (2012) tarafından 6-12 yaş arası normal gelişim gösteren çocuklarla yapılan çalışmada, çocukların yaşları arttıkça fiziksel uygunluk düzeylerinde istatistiksel olarak artış gözlenmiştir. Yine Lahtinen, Rintala ve Malin (2007) tarafından yapılan çalışmada da katılımcıların karın kası kuvvet ve dayanıklılığı değerlerinin yaşla

birlikte arttığı rapor edilmiştir. Çalışmada katılımcıların statik denge değerleri 11.23 ± 17.51 sn olarak saptanmıştır.

Çalışmaya katılan erkek öğrencilerin sınav ve statik denge test değerleri kız öğrencilerden istatistiksel olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu Ayan vd. (2019) tarafından 7-14 yaş grubu hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilerle yapılan çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin vücut ağırlığı, boy uzunluğu, BKİ ve esneklik test değerleri arasında istatistiksel olarak fark bulunmamıştır. Mechelen vd. (1991) tarafından yapılan çalışmada 12-16 yaş grubu erkeklerin maksimal kuvvet değerleri kızlardan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Rowe (1992) tarafından ilkökul öğrencileri ile yapılan çalışmada erkek öğrencilerin üst beden kuvveti ve dayanıklılığı kız öğrencilerden daha yüksek saptanmıştır. Yapılan çalışmalarda erkek çocukların kız çocuklarından daha iyi kas kuvveti ve kas dayanıklılığına (kassal uygunluk) sahip oldukları rapor edilmiştir. Bu sonuç çalışmada elde edilen sonuçlarla paralellik arz etmektedir. Yine 6-17 yaş arası normal motor gelişim gösteren çocuklardan oluşan geniş bir örnekleme ($n=10.464$) yapılan bir çalışmada, erkeklerin çoğu fiziksel uygunluk ögesinde (patlayıcı güç, pençe kuvveti ve gövde kuvveti) kızlardan daha iyi performans göstermişlerdir (Sauka vd. 2011).

Çalışmada erkek öğrencilerin sınav ve statik denge test değerlerinin kız öğrencilerden daha yüksek bulunması; özel gereksinimli bireylerin fiziksel aktivite yapmalarını engelleyen faktörlerden kaynaklanmış olabilir. Bu faktörler: Kişisel engeller (beceri eksikliği ve fiziksel durum, bilgi eksikliği, psikolojik faktörler), sosyal engeller (aile davranışları ya da endişeleri, arkadaşlar), çevresel engeller (tesis ve spor ekipmanı, ulaşım) ve diğer engeller (program, personel, ücretler) olarak bildirilmiştir (Ayan & Ergin, 2017).

Çalışmada cinsiyet açısından vücut ağırlığı, boy uzunluğu, BKİ ve esneklik değerleri arasında farklılık bulunmamıştır. Ayan vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada vücut ağırlığı, BKİ ve esneklik değerleri açısından kız ve erkekler arasında fark bulunmamıştır. Fakat Yılmaz (1993) tarafından 9-18 yaş grubu zihinsel engelli bireylerle yapılan çalışmada BKİ verileri açısından anlamlı fark saptanmıştır. Bu bulgu mevcut çalışma bulgusunu desteklememektedir. Chow vd. (2005) tarafından yapılan çalışmada 6-18 yaş arası hafif düzeyde zihinsel engelli kızların esneklik değerleri erkeklerden daha iyi bulunmuştur. Bu sonuç çalışmamızla örtüşmemektedir. Bu farklılık çalışma gruplarının yaş farklılığından kaynaklanmış olabilir.

Sonuç olarak çalışmaya katılan öğrencilerin sağlıklı fiziksel uygunluk düzeylerinin BKİ değerleri dışında yeterli düzeyde olduğu ve erkek öğrencilerin sınav ve statik denge değerlerinin kız öğrencilerden daha iyi olduğu belirlenirken vücut ağırlığı, boy uzunluğu, BKİ ve esneklik değerleri açısından kız ve erkek öğrenciler arasında farklılık bulunmamıştır. Konu ile ilgili yapılacak çalışmalarda daha büyük örneklem grubuyla çalışılması, diğer engel türlerine sahip bireylerle çalışmaların yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Andersen, L. B., Sardinha, L. B., Froberg, K., Riddoch, C. J., Page, A. S., Anderssen, S. A. (2008). Fitness, fatness and clustering of cardiovascular risk factors in children from Denmark, Estonia and Portugal: The European Youth Heart Study. *International Journal of Pediatric Obesity*, 3(sup1), 58-66.
- Ayaydın, F. Y. (2015). Farklı engellilik gruplarına sahip 10-14 yaş grubu öğrencilerin fiziksel uygunluk değerlerinin incelenmesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Antalya.
- Ayan, S., Boyalı, E., Ergin, M., Ulaş, M. (2019). Özel gereksinimli öğrencilerin seçili fiziksel ve temel motor parametrelerinin yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 12(62), 968-978.
- Ayan, S., Ergin, M. (2017). Özel gereksinimli bireylerin fiziksel aktivite programlarına katılımlarını engelleyen faktörlerin incelenmesi. *Turkish Studies*, 12(25), 149-168.
- Balcı, Ş. S., Pekel, A.H., Karakuş, S., Pepe, H., Revan, S., Bağcı, E. (2008). 9- 11 Yaş grubu ilköğretim öğrencilerinin performansla ilgili fiziksel uygunluklarının değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 103-108.
- Baynard, T., Pitetti, K. H., Guerra, M., Unnithan, V. B., Fernhall, B. (2008). Age-related changes in aerobic capacity in individuals with mental retardation: A 20-year review. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 40(11), 1984-1989.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2023). Bilimsel araştırma yöntemleri (34. Baskı) Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chow, B., Frey, G.C., Cheung, S., Louie, L. (2005). An examination of health-related physical fitness levels in hong kong with intellectual disability, *Journal of Exercise Science & Fitness*, 3(1) 9-16.
- Cooper, C. B., Storer T. W. (2001). *Exercise testing and interpretation: A practical guide*. Cambridge University Press.
- Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE] (2002). Türkiye özürllüleri araştırması, Yayın No: 2713, Ankara.
- Dünya Sağlık Örgütü (2007), Growth reference data for 5-19 years, WHO Reference, 2007. <http://www.who.int/growthref/en/>
- Erdoğan, C. S., Er, F., İpekoğlu, G., Çolakoğlu, T., Zorba, E., Çolakoğlu, F. F. (2017). Farklı denge egzersizlerinin voleybolcularda statik ve dinamik denge performansı üzerine etkileri. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 11-18.
- Fransen J., Pion J., Vandendriessche J., Vandorpe B., Vaeyens R., Lenoir M. (2012) Differences in physical fitness and gross motor coordination in boys aged 6–12 years specializing in one versus sampling more than one sport. *Journal of Sports Sciences* 30, 379–86
- Frey, G. C., Chow, B. (2006). Relationship between bmi, physical fitness, and motor skills in youth with mild intellectual disabilities, *International Journal of Obesity*, 30, 861-867.
- Gillespie, M. (2003). Cardiovascular fitness of young Canadian children with and without mental retardation. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 38(3), 296-301.
- Golubovic, S., Maksimovic, J., Golubovic, B., Glumbic, N. (2012). Effects of exercise on physical fitness in children with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 33(2), 608-614.
- Gutin, B. Manos, T., Strong, W. (1992). Defining health and fitness: first step toward establish children's fitness standarts. *Research Quarterly For Exercise And Sport*, 63(2) 128-132.
- Hillman, C. H., Buck, S. M., Themanson, J. R., Pontifex, M. B., Castelli, D. M. (2009). Aerobic fitness and cognitive development: Event-related brain potential and task performance indices of executive control in preadolescent children. *Developmental Psychology*, 45(1), 114.

- Hinckson, E. A., Curtis, A. (2013). Measuring physical activity in children and youth living with intellectual disabilities: A systematic review. *Research in Developmental Disabilities*, 34, 72-86.
- Krebs, P. L. (2005). Intellectual disabilities. (Ed: Joseph, P. Winnick). *Mental Retardation Adapted Physical Education and Sport (Fourth Edition)* Champaign: Human Kinetics Books.
- Lahtinen, U., Rintala, P., Malin, A. (2007). Physical performance of individuals with intellectual disability: A 30-year follow-up. *Adapted physical activity quarterly*, 24(2), 125-143.
- Lotan, M., Isakov, E., Kessel, S., Merrick, J. (2004). Physical fitness and functional ability of children with intellectual disability: Effects of a short-term daily treadmill intervention. *The Scientific World Journal*, 4, 449-457.
- Mac Donncha, C., Watson, A. W., McSweeney, T., O'Donovan, D. J. (1999). Reliability of Eurofit physical fitness items for adolescent males with and without mental retardation. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 16(1), 86-95.
- Mechelen, W V., Lier, W H V. (1991). 12-16 yaşlarındaki Hollanda'lı çocukların Eurofit değerlendirme tablosu. (Çeviren: T. Hazır) *Antrenman Bilgisi Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu*. Yayın No: 4, Ankara, 24-25 Mayıs, 33-60.
- Moreira, C., Santos, R., de Farias Júnior, J. C., Vale, S., Santos, P. C., Soares-Miranda, L., Mota, J. (2011). Metabolic risk factors, physical activity and physical fitness in Azorean adolescents: a cross-sectional study. *BMC public health*, 11(1), 1-7.
- Ortega, F. B., Labayen, I., Ruiz, J. R., Kurvinen, E., Loit, H. M., Harro, J., Sjöström, M. (2011). Improvements in fitness reduce the risk of becoming overweight across puberty. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 43(10), 1891-1897.
- Pitetti, K. H., Boneh, S. (1995). Cardiovascular fitness as related to leg strength in adults with mental retardation. *Medicine and Science in Sports And Exercise*, 27(3), 423-428.
- Pitetti, K.H., Yarmer, D.A. (2002). Lower body strength of children and adolescent with and without mild mental retardation, a comparison, *Adapted Physical Activity*, 129, 68-81.
- Plowman, S. A., Smith, D. L. (2013). *Anaerobic metabolism during exercise, exercise physiology for health, fitness and performance*. Lippincott Williams&Wilkins.
- Pontifex, M. B., Raine, L. B., Johnson, C. R., Chaddock, L., Voss, M. W., Cohen, N. J., Hillman, C. H. (2011). Cardiorespiratory fitness and the flexible modulation of cognitive control in preadolescent children. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23(6), 1332-1345.
- Queralt, A., Vicente-Ortiz, A., Molina-Garcia, J. (2015). The physical activity patterns of adolescents with intellectual disabilities: a descriptive study, *Disability and Health Journal*, 9, 341-345.
- Rimmer, J. H., Rowland, J. L., Yamaki, K. (2007). Obesity and secondary conditions in adolescents with disabilities: Addressing the needs of an underserved population. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41, 224-229.
- Rowe, D.A. (1992). Health-related fitness levels in Bahamian elementary school age children. M.S., Springfield College. PH 1332.
- Sacheck, J. M., Hall, M. (2015). Current evidence for the impact of physical fitness on health outcomes in youth. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 9(6), 388-397.
- Santos, R., Pratt, M., Okely, A. D., Mota, J., Moreira, C., Vale, S., Sardinha, L. B. (2012). The combined influence of sedentary behavior and physical activity on cardiorespiratory fitness. *Medicine and Science in Sports And Exercise*, 44 (Supplement 2), 920-920.
- Sauka, M., Priedite, I. S., Artjuhova, L., Larins, V., Selga, G., Dahlström, Ö., Timpka, T. (2011). Physical fitness in northern European youth: Reference values from the Latvian physical health in youth study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 39(1), 35-43.

- Short, F. X., Winnick, J. P. (2005). Test items and standards related to muscle strength and endurance on the Brockport physical fitness test. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 22(4), 371-400.
- Skowronski, W., Horvat, M., Nocera, J., Roswal, G., Croce, R. (2009). Eurofit special: European fitness battery score variation among individuals with intellectual disabilities. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 26(1), 54-67.
- Smith, J. J., Eather, N., Morgan, P. J., Plotnikoff, R. C., Faigenbaum, A. D., Lubans, D. R. (2014). The health benefits of muscular fitness for children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Sports Medicine*, 44, 1209-1233.
- Winnick, P. J., Short, X. F. (2014). *The Brockport physical fitness test manual*. Human Kinetics Books Champaign.
- Yılmaz, İ. (1993). 9-18 Yaş Grubu Mental Retardelerde Fiziksel Uygunluğun Belirlenmesi, Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zorba, E. (1999). *Herkes için spor ve fiziksel uygunluk*. GSGM Eğitim Dairesi.

AKSARAYLI RIZÂYÎ'NİN KALEMİNDEN SAFİYYÜDDÎN-İ ERDEBÎLÎ ETRAFINDA GELİŞEN KISA BİR HİKÂYE YA DA İBNİ BEZZÂZ'IN SAFVETÜ'S-SAFÂ'SINDAN KISMİ ÇEVİRİ

Muhammet H. CANKURT

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

muhammeth.can68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3486-104x

Doç. Dr. Muhittin TURAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

muhit_33@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1499-7916

Özet

Aksaraylı Hasan Rızâyî, Klasik Türk Edebiyatının birbirinden farklı türlerinde eserler kaleme almış, düşündüğünü anında nazma ve nesre dökme kabiliyetine sahip sûfi mizaçlı bir şairdir. İnceleyeceğimiz eser, menâkıbnâme türüne ait üç ayrı eseri olan Rızâyî'nin yine aynı eserler cümlesinden sayabileceğimiz küçük hacimli bir çevirisidir. *Hikâye* başlığı altında inceleyeceğimiz bu metin, İbni Bezzâz'ın Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî ve onun müşşidi İbrâhîm Zâhid-i Gîlânî etrafında teşekkül etmiş bir menâkıbnâme olan *Safvetü's-Safâ* adındaki meşhur Farsça eserinden yapılmış kısmi bir tercümedir. Tercümenin konusu, sözünü ettiğimiz bu iki şeyh etrafında oluşan didaktik içerikli bir vakadır. *Hikâye*'de asıl verilmek istenen mesaj ise tarikatta tövbe, icazet ve halifelik uygulamalarının edebe uygun olarak verilmesi ya da gerçekleştirilmesidir. Müellifin kaynak metindeki amacı neyse mütercim Rızâyî'nin bu kısa “anlatı”daki gayesi de odur. Sade nesirle ve arı Türkçeyle yapılmış bu tercümede şahıslar arasındaki diyalog, soru-cevap şeklinde gelişmiştir. Biz, bu çalışmamızda tercümenin tenkitli metniyle muhteva ve biçim bakımından tahliline geçmeden önce kaynak metnin konusu, Doğu Türkleri ve Osmanlı sahasındaki yankısı, metnin ana karakterleri ve bu “karizmatik” şahsiyetlerin Türk-İslam kültüründeki tesirleri üzerinde durduk. Tercüme metnin nüshaları hakkında bilgi verdikten sonra kaleme aldığımız tahlilimizde farklı bakış açıları da geliştirmeye çalıştık. Bildiriye konu olan araştırmamızın edebi çalışmalara katkı sunması temennimizdir.

Anahtar Kelimeler: Rızâyî, menâkıbnâme, tercüme, hikâye

A SHORT STORY DEVELOPED AROUND SAFİYÜDDÎN-I ERDEBÎLÎ FROM RIZÂYÎ FROM AKSARAY OR PARTIAL TRANSLATION FROM IBNI BEZZÂZ'S SAF-VETU'S-SAFÂ

Abstract

Hasan Rızayi from Aksaray is someone who has written works in different genres of Classical Turkish Literature. He is a sufi poet who can immediately express his thoughts in poetry and prose. The work that we will examine is included in the works describing extraordinary situations and has a small volume. Ibni Bezzaz wrote this text, which we will examine under the title of "Story", in Persian. The subjects of the work were formed around Sheikh Safiyüddin-i Erdebîlî and his student İbrahim-i Zahid-i Gilani. This text, which we will examine, is a partial translation of Ibni Bezzaz's famous work called Safvetü's-Safa. The subject of the translation is an instructive event that occurred around these two people we mentioned. The main message in the "story" is to give or carry out the practices of repentance, impotence and caliphate in the sect in accordance with good manners. Whatever the author's purpose in the source text is, it is also the translator Rızayi's purpose in this short narrative. In this translation, which was made in plain prose and in a clean Turkish, the dialogue between the individuals developed in the form of questions and answers. In this study, we primarily focused on the Eastern Turks, which are the subject of the source text, the main characters of the text, and the effects of charismatic figures on Turkish-Islamic culture. Then, we analyzed the critical text in terms of both content and form. After giving information about the copies of the text, we tried to develop different perspectives in our analysis. We hope that our research, which is the subject of the paper, will contribute to literary studies.

Keywords: Rızayi, extraordinary, translation, story

I. Giriş

Hakkında yapılan onlarca araştırma ve akademik çalışmalarla artık yakından tanıdığımız Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî hayatının önemli bir kısmını memleketi Aksaray’da geçirmiş, Osmanlı coğrafyasının çeşitli merkezlerinde kadılık görevinde bulunmuş bilgin bir şahsiyettir. Yaptığımız bu çalışmada onun biyografisi ve eserleri hakkında açıklamalar yapmayı lüzumlu görmeyerek bu konuda bazı akademik yayınlara kaynakçada yer verip ilgililerin ihtiyaçlarına cevap vermiş olacağız. Müderris, kadı, mutasavvıf, şair, müellif, şârih, ve mütercim gibi adlandırmalarla üretken ve çok yönlü kişiliğine dair ipucu vermekle yetineceğimiz şairin klasik edebiyatımızın farklı türlerinde birçok eseri bulunmaktadır. Şu anda sizlere tanıttığımız çeviri yazısını sunduğumuz ve tahlil ettiğimiz müstakil tercüme metnini de1 dahil edersek şairimizin mevcut bilgilerimize göre 19 eseri ortaya çıkmış olacaktır.

II. Kaynak Metin Safvetü’s-Safa Hakkında

Hikâye, “İbni Bezzâz” nisbesiyle tanınan Mevlânâ Dervîş Tevekkülî-i Erdebîlî tarafından kaleme alınan ve asıl adı Mevâhibü’s-Seniyye fî-Menâkıbi’s-Safeviyye olan menâkıbnâme türündeki Safvetü’s-Safâ’dan alınmıştır. Eserin aslı Farsça olduğu için Rızâyî’nin bu tercüme metnini söz konusu esere yapılmış kısmi bir çeviri olarak değerlendirebiliriz.

a) Eserin Müellifi İbn-i Bezzâz

Kaynak eserin yazarı İbni Bezzâz, Tevekkülî b. İsmâil b. Hâc Muhammed el-Erdebîlî (ö. 759/1357-58) Güney Azerbaycan’ın Erdebîl şehrinde doğdu. Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî’nin2 oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî’nin3 (ö. 794/1392) müridi olup babasının mesleğine atfen “İbni Bezzâz (kumaş tüccarı)” olarak bilinir. Şeyh Safi’nin menâkıbına dair söz konusu eseri kaleme alan müellif hakkında Şeyh’in oğlu ve halifesi Şeyh Sadreddîn’in müridi olması dışında ailesi ve hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Cebecioğlu, 1999: 378-379).

b) Kitabın Ana Karakteri Şeyh Safî (650/1252-735/1334)

Tam adıyla Ebu’l-Feth Safiyyüddîn-i İshak b. Emînidîn Cebrâil b. Sâlih b. Kutbidîn Ebi Bekr Erdebîlî, isminden de anlaşıldığı üzere Güney Azerbaycan’ın Erdebîl şehrinde doğdu. Safeviyye tarikatını kuran bu önder şahsiyet, Safevî devletinin kurucusu Şah İsmail’in atalarındandır. Türk tasavvufunda derin izler bırakmakla birlikte Alevî-Bektaşî-Kızılbaş Türkmenler arasında apayrı bir konum edinmiştir (Taşkın, 2005: 441-458). Tasavvufî eğitimi İran’ın Gîlân⁴ bölgesinde Şeyh İbrâhim Zâhid-i Gîlânî’den alarak onun halifeliğinin akabinde Zâhidiyye-Ebheriyye-Safeviyye şeyhi oldu. Şeyh Zâhid’in kızıyla evlendi. Kendisinden “Türk pîri” diye söz edilmesi Erdebîl merkezli irşadında, özellikle Türkmenler arasında meşhur olmasıyla açıklanabilir. Şii olduğu yönünde rivayetler varsa da kaynaklar kendisinin,

¹ “İbni Bezzâz” adıyla şöhret bulmuş Mevlânâ Dervîş Tevekkülî-i Erdebîlî’nin *Safvetü’s-Safâ* adındaki Farsça eserinden Rızâyî’nin yaptığı kısmi bir çeviri olan bu metni, yazımızın bundan sonraki kısımlarında kısaca *Hikâye* olarak adlandıracacağız.

² Yazımızın bundan sonraki kısımlarında kendisini “Şeyh Safî” ismiyle anacağız.

³ Şeyh Safî’nin oğlu olan Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî 704/1305 yılında Erdebîl’de doğdu. Babasının yanında tasavvufî ve ilmî eğitimini almış, babasının vefatından sonra 35 yaşında postnişin olmuştur. 784 (1382)’te vefat eden Sadreddîn, Erdebîl’de bulunan Şeyh Safî türbesine defnedilmiştir. bkz. Serap Şah (2007). *Safvetü’s-Safâ’da Safiyyüddîn-i Erdebîlî’nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri, ve Menkıbeleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 79-81. Reşat Öngören ve Ethem Cebecioğlu’nun Şeyh Sadreddîn’in vefat tarihini 794/1392 olarak vermeleri, Serap Şah’ın verdiği 784/1382 tarihinin hatalı olduğunu aklı getirmektedir. bkz. Reşat Öngören (2008). Safeviyye. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 35, ss. 460-462). İstanbul: TDV Yayınları; Ethem Cebecioğlu (1999). İbn Bezzâz. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 19, ss. 378-379). İstanbul: TDV Yayınları.

⁴ İran’da bir bölge ve eyalettir. Bugün büyük bir kısmı İran’ın idari bir bölgesi olan Gîlân’ın doğusunda Mazenderan, batısında Doğu Azerbaycan eyaletleri, kuzeyinde Hazar Denizi ve Azerbaycan Cumhuriyeti, güneyinde Zencan eyaleti yer almaktadır. Gîlân, İran yaylası ile Hazar Denizi arasında yaklaşık 225 km. uzunluğunda ve 25 ile 105 km. arasında değişen genişlikte halka şeklinde bir bölgeyi kaplar. Arapça kaynaklar bu yer ismini Cîl ya da Cîlân, Türkçe kaynaklar Geylân, İranlı kaynaklarda “Gîlân” okumaktadırlar. bkz. Tahsin Yazıcı (1996). Gîlân. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 14, ss. 68-69). İstanbul: TDV Yayınları.

oğlu Sadreddîn'in, onun oğlu Hâce Alî'nin⁵ ve onun da oğlu İbrahim'in⁶ Sünnî olduğunu ve soyun devamı olan Şeyh Cüneyd⁷, Şeyh Haydar⁸ ve Şah İsmail'in Şiîliğe müntesip olduğunu bildirirler. Bu konuda farklı tezleri ortaya koyanlar da bulunmaktadır (Özdemir, 2021: 235-252). Şeyh Safî'nin şahsı etrafında oluşan tüm tartışmalara ışık tutacak; nesebini, tasavvufî görüşlerini, mezhebini ve sûfi yaşantısını ortaya koyacak bütün müfredat, ana karakteri olduğu *Safvetü's-Safâ*'da muhtevidir (Öngören, 2008: 476-478; Şah, 2007: 41, 49, 51-52, 55, 58, 60-61; Ünal, 2012: 96; Yılmaz, 1993: 273). Rızâyî'nin *Hikâye*'si bu eserden yapılmış kısmi bir çeviri olduğu için hâliyle *Hikâye*'nin ana karakterlerinden biri de Şeyh Safî'dir. Bu sebeple Şeyh hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerin faydalı olduğunu düşünüyoruz. *Safvetü's-Safâ*'da, Şeyh Safî'nin müşidi Zâhid-i Gîlânî'ye de dair doyurucu bilgiler vardır. *Hikâye* metnindeki vakalar da bu Şeyh'in etrafında gelişmektedir.

c) Şeyh İbrâhim Zâhid-i Gîlânî (615/1218-700/1301)

İran'ın Gîlân eyaletinin bir nahiyesinde doğdu. Gîlân'da başladığı öğrenimini Şiraz'da sürdüren İbrâhim Zâhid, Ebü'n-Necib es-Sühreverdî'nin halifesi meşhur Sa'dî-i Şirazî'ye intisap etti. Şeyh Sa'dî'nin tavsiyesi üzerine Şiraz'dan Gîlân'a giderek Lâhîcân nahiyesinde oturan Seyyid Cemâleddîn-i Tebrîzî'ye intisap etti. Atalarının ekseriyetle tarikat şeyhliği yaptığı söylenen Şeyh Zâhid'in bilhassa Erdebîl şehrinde yaptığı irşat hizmetleri meşhurdur. Şeyh Safî'nin müşidi ve aynı zamanda kayınpederidir. Esmâ zikrini tarikatta ilk uygulayan kişi olarak bilinir. Rızâyî'nin de müridi olduğu Celvetîlik ekolünün tarikat silsilesinde önde gelen şahsiyetlerdendir. Kendi el emeğiyle geçinmesiyle tanınan Şeyh'in melâmî bir karakteri vardır. Hakkında araştırma yapanlar, onun ismine nispet edilen Zâhidîyye'nin bir tarikattan çok farklı isim ve yorumlarla ortaya çıkan bir meşrep olduğu görüşündedirler. Sühreverdîyye ve Ebherîyye'den ilham almış Zâhidî meşrep, Safevîyye ve Halvetîyye olarak kurumsallaşmıştır (Bahadıroğlu, 2000: 359-360; Şah, 2007: 66-67, 70-72; Gökbulut 2016: 47-47-64).

ç) Safvetü's-Safâ'nın Konuları

Safvetü's-Safâ; Şeyh Safî'nin biyografisi, tasavvufî-şahsî hayatı, Safevî hanedanının kökeni ve Safevîlik hakkında orijinal bilgiler içermektedir. İbni Bezzâz, eserini yazarken Eflâkî Dede'nin *Menâkıbü'l-Ârifin* adındaki meşhur eserini örnek almıştır. Şeyh Safî'nin vefatından yirmi dört yıl sonra oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî'nin isteği üzerine kaleme alınan eser 759/1358 yılında tamamlanmıştır (Cebeoğlu, 1999: 378-379). İbni Bezzâz, Şeyh Sadreddîn'in babası ve müşidi Şeyh Safî hakkında verdiği bilgilere dayanarak eserini yazmıştır. On iki bölümden (bâbdan) ve bu bölümlere bağlı birçok fasıldan

⁵ Sadreddîn-i Erdebîlî'nin oğlu olan bu zatın doğum tarihi tam bilinmemektedir. Babasının vefatından (ö. 794/1392) sonra Erdebîl tekkesinde babasının irşat makamına oturdu. Kaynaklar hem Osmanlılar nezdinde hem de Timurlular nezdinde itibar gördüğünü, birçok siyasi olaya müdahil olabildiğini, kendisinin postnişinliği sırasında Safevîyye tarikatının henüz Şiîliği kabul etmediğini belirtmektedirler. Bazı araştırmacılar her ne kadar Şii temayüller gösterdiğini belirtse de bu görüş kabul görmemiştir. Hacdan dönüşü akabinde Kudüs'te vefat ederek (ö. 832/1429) Mescid-i Aksâ'nın yakınlarına defnedilmiştir. bkz. Nihat Azamat (1995). Erdebîlî, Alâeddin. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 11, ss. 279). İstanbul: TDV Yayınları; Şah, 2007: 82-85.

⁶ Hâce Ali'nin oğludur. Şeyh Şâh ismiyle tanınmaktadır. Babasının yerine 1429'dan sonra postnişin olmuş, 851/1447 yılında Erdebîl'de vefat etmiştir. Onun zamanında Safevîyye tarikatına Sünni olmayan zümrelerin girmeye başladığı söylenmektedir. Şah, 2007: 86; Namiq Musalı (2016). Şeyh İbrahim Safevi Döneminde Erdebil Tekkesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 80: 13-16.

⁷ Safevîyye tarikatının bir devlete dönüşmesinde büyük payı olan kişilerden olup Şii temayülleriyle öne çıkmıştır. Babası, Şeyh Safî'nin oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî'nin torunlarından Şeyh Şah lakabıyla anılan Şeyh İbrahim'dir. Babasının ölümünden (851/1447) sonra onun yerine geçen amcası Cafer ile mücadeleye girişmesi yanında Azerbaycan ve Anadolu coğrafyasında seyahatler gerçekleştirerek birçok siyasi olaylara müdahil oldu. 864 (1460)'te Şirvan Şahı Halil ile girdiği mücadele sırasında öldürüldü. bkz. Tahsin Yazıcı (1993). Cüneyd-i Safevî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 8, ss. 123-124). İstanbul: TDV Yayınları; Şah, 2007: 86-91.

⁸ Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar, Safevî devletinin kurucusu Şah İsmail'in babasıdır. Şii mezhebinin Anadolu'da kök salması için halifeleri aracılığıyla birçok isyan başlatmıştır. Anadolu'daki Alevi zümreler üzerinde epey nüfuz kazanmıştır. Şirvan Şahı Ferruh Yesar ile girdiği muharebede Yesâr, Haydar'a karşı Akkoyunlu Hükümdarı Yakub Bey'den yardım istedi. Derbend yakınlarında meydana gelen savaşta Akkoyunlular, Haydar'ı öldürdüler (893/1488). bkz. Tufan Gündüz (2008). Safevîler. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 35, Ss. 451-457). İstanbul: TDV Yayınları, s. 452; Şah, 2007: 92-96.

oluşur. “Dibâce” ile başlayan eserde Şeyh Safî'nin kökeni, doğumu, eğitimi ve ileride kendisinin hem tasavvufî hayatında hem de şahsi hayatında değişikliklere imza atacak olan Şeyh İbrahim Zâhid-i Gilânî ile ilk karşılaşması; muhtelif içerikteki kerametleri; Kur'an, hadis ve veli sözlerine dair çıkarımları ve tahlilleri; tasavvufî hâlleri, riyazetleri, ruhi tecrübeleri, mezhebi; tabiat varlıkları ile alakalı kerametleri; hastalığı ve vefatı, vefatı akabinde görülen fevkalade vakalar; insanlar üzerinde bıraktığı tesirleri, şöhreti, müntesipleri ve halifeleri hakkında bilgiler verilmektedir (Şah, 2007: 3-4).

d) Safvetü's-Safâ'nın Tercümeleri

Araştırmacılar, Osmanlı sahasında eserin tamamına ait bir tercümesinin olmadığını ya da henüz ortaya çıkmadığını söylemektedirler. Eserin dördüncü bölümü⁹ Anadolu ve Doğu Türkçesi sahasında birkaç kez tercüme edilmiştir (Şah, 2007:15-16). Namiq Musalı bir makalesinde esere yapılmış tam ve kısmi çeviriler hakkında bilgi vermiştir (Musalı, 2017:165-168; Çelik, 2019; 8-13). İlk tercüme, Safevî tarikatında Şeyh Cüneyd'in postnişin olduğu bir dönemde “Bedr” adlı bir kişi tarafından 1456 senesinden önce yapılmıştır. Tercüme, *Kâşifu'l-Kulûb*¹⁰ adıyla bilinmektedir. Yine dördüncü bölümün, *Terceme-i Menâkıb-ı Şeyh Safiyyüddin* veya *Makâlât-ı Şeyh Safî* adında başka tercümeleri de bulunmaktadır.¹¹ Bazı tercüme de eserden yapılmış seçkiler mahiyetindedir (Musalı, 2017: 163-193). Şirazlı bir Türk olduğu dile getirilen Muhammed b. Hüseyin Kâtib Neşâtî (Nişâtî) tarafından bütününden ancak bazı kısaltmalarla yapılmış (949-50/1543 yılında) baştan sona bir tercümenin¹² varlığı da bilinmektedir (Tosun, 2019: 249). Neşâtî'nin bahsi geçen bu eserini inceleyenler orijinal metniyle karşılaştırıldığında tercümede bazı eksiklerin ve tahrifatın olduğuna kanaat getirmişlerdir (Musalı, 2007: 167; Şah, 2007: 7-10). *Safvetü's-Safâ*'nın günümüz Türkçesine tam çevirisini Serap Şah, doktora tezi olarak yapmıştır.¹³

III. Rızâyî'nin Hikâye Metni Hakkında

a) Metnin Nüshaları

aa) Tecelliyât Nüshası (TH)

Hikâye metni, iki nüshadan oluşmaktadır. Yazımızda her iki nüshayı mukayese ederek tenkitli metnini sunduk. Müstakil olarak yazılan metin; Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, Nr. 3347'de kayıtlı olan ve Rızâyî'nin birçok eserini de bünyesinde barındıran külliyyat içerisinde 19b-21b varaklarını ihtiva eden küçük hacimli bir eserdir. Bu nüshayı, külliyyatın ismine izafeten *Tecelliyât-ı Hüdâyî* nüshası “TH”, diğer nüshayı da dahil edildiği eserin ismiyle ilişkilendirerek *Tezkiretü's-Sâlikîn* nüshası “TS” olarak adlandırdık. TH nüshasının ismine ilham olan külliyyat, kütüphane kayıtlarına hatalı olarak “*Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi*”¹⁴ adıyla girmiştir (Cankurt, 2015: 95-97). Halbuki *Tecelliyât* bu külliyyat içerisinde 45b-70a varakları arasında olup şairin şeyhi Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin *Tecelliyât* adındaki Arapça eserine yapılan manzum bir şerhtir.¹⁵ Bu külliyyat

⁹ Tercüme hakkında verilen bilgiler tetkik edildiğinde eserin daha çok dördüncü bölümünün (IV. bâbının) ilgi görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölüm; Şeyh Safî'nin Kur'an'a, hadise ve evliya sözlerine ilişkin yaptığı tahkiklerini, nasihatlerini ve bazı sözlerini konu edinmekte olup altı fasıldan oluşmaktadır. bkz. Şah, 2007: 3, 208.

¹⁰ Bu eser yayımlanmıştır. bkz. Sönmez Kutlu-Nizamettin Parlak (2008). *Şeyh Safiyyeddin Erdebili İshak İbni Cebrail-Makâlât Şeyh Safî Buyruğu*. İstanbul: Horasan Yayınları.

¹¹ Bkz. İbn Bezzaz Vehhab Rahman (2009). *Makâlât-ı Şeyh Safî (Safvatu's-Safâ 4. Bab)*, (haz. İsmail Kaygusuz). Ankara: Alevi Akademisi Yayınları; Filiz Kılıç-Ayşe Yıldız (2005). *Tezkire-i Şeyh Safî. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 36: 9-104.

¹² Muhammed Kâtib Neşâtî (2006), *Şeyh Safî Tezkiresi* (hızr. Möhsün Nağisoğlu, Sever Cabarlı, Rauf Şeyh-zamanlı), Bakü: Nurlan Yayınları; Feyza Tokat (2017). *Tezkire-i Şeyh Safî*. C. 1-2. Ankara: Grafiker Yayınları; Neslihan Çelik (2019). *Şeyh Safî Tezkiresinin Nişâtî Tercümesi (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin- 1a-265b -Dizin-Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹³ Yukarıda künye bilgileri verildi.

¹⁴ Yazımızda bu eserin ismini “*Tecelliyât*” olarak kısaltacağız.

¹⁵ Konuyla ilgili güncel maddeler için bkz. Muhammed H. Cankurt (19 Ağustos 2021). Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî, *e-aksaray ansiklopedisi*, ansiklopedi@aksaray.edu.tr [Erişim Tarihi: 11.10.2023]; Sadık Yazar

içerisinde, incelemeye tabi tuttuğumuz “*Hikâye*” dışında; Rızâyî’ye ait şiirler, şairin istinsah ettiği Hüdâyî’nin *Dîvân*, *Tarikatnâme*, *Mektûb-ı Münîr Efendi*, *Necâtü’l-Garîk fi’l-Cem’ü Tefrîk* adlı eserleri, yine Rızâyî tarafından istinsah edilen Ankaralı Hekim Nidâî’nin *Dürr-i Manzûm* adındaki tıp konulu mesnevîsi, şairin Hüdâyî’den sonraki şeyhi Ehl-i Cennet Mehmed Fenâyî Efendi’nin Arapça *Tecelliyât*’ına yaptığı manzum-mensur şerh bulunmaktadır (Cankurt, 2015: 86-112). *Hikâye*’nin de içerisinde olduğu 227 varaktan oluşan külliyat, bizzat Rızâyî tarafından yazılmıştır. Külliyatın baştan sona kadar nesih kırması bir hatla kaleme alındığını görüyoruz. Aynı hattın kullanılması da tek bir kalemde yani Rızâyî’nin kaleminden çıktığının kuvvetli bir delilidir. Nitekim şair, istinsahların akabinde kendisine ait *Tecelliyât* metni sonunda *Temmeti’t-Tecelliyâtü ve’l-mükâşefetü ‘an-yedi’l-fakîri’l-hakîri el-hâc Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî* (1077/1666) ifadeleriyle bunu teyit etmektedir. *Hikâye* metni, 17b’de başlayıp 19b’de son bulan *Mektûb-ı Münîr Efendi*’nin akabinde başlamakta ve 22a’da *Risâle-i Cem’u Tefrîk*’in başlamasıyla son bulmaktadır. *Hikâye* sonunda herhangi bir tarihi kayıt verilmemiştir. Külliyatta her sayfanın genellikle 11 satırdan oluştuğunu görüyoruz. *Hikâye* metninde de bu tercihte bulunmuş ancak eser küçük hacimli olduğu için ilk ve son sayfasında (19b/21b) bu tasarruf korunamamıştır. İlk sayfa 8 satırdan, son sayfada 1 satırdan müteşekkildir.

ab) Tezkire Nüshası (TS)

Hikâye metninin bir nüshası da İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, Nr. 41’de yine şairin muhtelif eserleri arasında 35b-36b varakları arasındadır. *Hikâye*’nin de dahil olduğu 42 yapraktan oluşan söz konusu külliyat içerisinde şaire ait *Tezkiretü’s-Sâlikîn ve Risâletü’n-Nâdimîn*¹⁶ adlı menâkıbnâme, farklı türlerde müstakil manzum metinler (*Hilye*, *Mi’râciyye*, *Temcîdiyye*, *Fî-Beyâmı Vasfı Sâ’at* vs.) ve *Tertîbü Süveri’l-Kur’ânî’l-Azîm* isiminde surelerin tertibini konu edinen manzum bir eser bulunmaktadır. *Hikâye* metni külliyatın 35b-36b varakları arasında *Tezkire* içerisine dahil edilmiş mensur bir kısımdır. Rızâyî’nin bizzat talik hattıyla kaleme aldığı külliyatın tamamı, her sayfa genellikle 14-15 satır arasında olacak şekilde düzenlenmiştir. *Hikâye* metni de son sayfa hariç (36b/4 satır) 15 satırdan oluşmaktadır. *Hikâye* son bulduktan sonra Rızâyî’nin Kâdirî kişiliğine dair birtakım bilgiler paylaşılmaktadır. *Hikâye* öncesinde de şairin Hama’daki Kâdirî geleneğine dair veriler sunması, metnimizin *Tezkire* içerisine dahil edilmesiyle alakalıdır. Tezkire sonunda verilen ketebe kaydı, *Hikâye*’nin de ne zaman ve kim tarafından kaleme alındığını ortaya koymaktadır:

Tahrîren fi-yevmi’s-sâbi ‘aşere min-muharremi’l-harâm li-sene isneyn ve seb’îne ve elf¹⁷ ‘an-yedi mü’ellifihî el-fakîr es-Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Allâhumma ‘gfîrlî ve li-vâlideyye ve li-cemî’i’l-müslimîne’l-muvahhidîne ve sallallâhu ‘aleyhi ve âlihi ecma’in.”¹⁸

b) Hikâye Hakkında Tahlil ve Değerlendirme

ba) Metindeki Vaka

Hikâye’nin biçim ve muhteva tahliline yönelik birtakım değerlendirmelere geçmeden önce bu kısa metinde anlatılan vakanın günümüz Türkçesiyle karşılığını -yaklaşık olarak- şu şekilde verelim:

Gîlân meliki Ahmed Han, bir gün Şeyh Zâhid’i davet eder. Mecliste âlimlerden ve Tebriz şehri sakinlerinden Emînüddîn Hâcî Bele de vardır. Şeyh’in vaaz ve nasihatinden, hikmet dolu sözlerinden oldukça haz alan Emînüddîn, Şeyh’e hitaben “Tebriz şehrinde sadakatli dostumuz çoktur. Tövbeye ve icazete talip olanın hesabı yoktur. Sultanım! Bana izin verseniz de onların Hak yolunda kılavuzları olup tövbe ve icazet vererek onlara bir dost meclisi oluştursam!” der. Şeyh Zâhid, cevap vermeyerek sessiz kalır. Hâcî, tekrar tekrar isteğini yenileyip ısrar edince Şeyh Zâhid -bezgin ve mahzun- “Var, öyle

(06/06/2022). “*Tecelliyât-ı Hüdâyî’nin Nazmen Şerhi (Rızâî)*”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/>[Erişim Tarihi: 11.10.2023]

¹⁶ Bu eseri de kısaca “*Tezkire*” olarak anacağız. Bu eser yayımlanmıştır. bkz. Muhammet H. Cankurt (2021). *Tezkiretü’s-Sâlikîn ve Risâletü’n-Nâdimîn (Azîz Mahmûd Hüdâyî Menâkıbnâmesi) Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin*. Ankara: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.

¹⁷ 12 Eylül 1661

¹⁸ Haram aylardan Muharrem’in on yedisinde 1072 senesinde eserin müellifi fakir Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî tarafından (eliyle) yazılmıştır. Allahım beni, anne ve babamı, tevhide inanan bütün Müslümanları başışla! Allah onu (Peygamberimizin) bütün ailesini (soyunu) hayırlarla kuşatsın/salat ve selam onun ve bütün ailesinin üzerine olsun.

olsun!” der. O sırada Şeyh Safiyyüddîn huzura gelir. Şeyh Zâhid, Safiyyüddîn’le sohbet eder: “Safiyyüddîn! Gördüğün gibi Emînüddîn Hâcî bizden hile ve ısrarla tövbe ve telkine icazet aldı.” Şeyh Safiyyüddîn de Şeyh Zâhid’e hitaben: “Sultanım! İzniniz olursa ben ondan verdiğiniz icazeti alayım.” dediğinde Şeyh de “Dediğin şekilde olsun!” der. Şeyh Safiyyüddîn, Emînüddîn Hâcî’nin yanına gelerek ona bazı sorular yöneltir. Hâcî ile Şeyh arasındaki diyalog, şu şekilde vuku bulur:

Sultanım, sizden bir sorum var!

Emînüddîn:
Buyurun!

Safiyyüddîn:
Bir ilim tâlibi ilim tahsil etmek ister, evvela neyi okuması gerek?

Emînüddîn:
İlkin lugat, sarf ve nahiv okuması gerek.

Safiyyüddîn:
İlme başlangıç yapan sarf, nahiv ve lugat okumasa *Keşşâf* okumaya izin verilir mi?

Emînüddîn:
Olmaz!

Şeyh Safiyyüddîn sorularına devam eder:
Bir kişi Kabetullah’a gitmek isterse mesafeyi kısaltmadan hemen varabilir mi?

Emînüddîn:
Varamaz!

Safiyyüddîn:
Diyelim ki takdir oldu, Kabe’ye gitti, hacı dahi oldu ve Kabe’yi tekrar tekrar gördü. Ancak hac görevlisi olup başkalarını Kabe’ye iletmeye gücü yeter mi, bu mümkün olur mu?

Emînüddîn:
Olmaz!

Safiyyüddîn:
Bazı temel bilgileri elde etmeden *Keşşâf* okumak olmaz. Hac görevlisi, yolu iyi tanımadan başkalarını hedefe ulaştıramaz. Bilhassa bu yol, yolların en büyüğüdür, tasavvuf yoludur ki riyâzetle ve mücâhedeyle olgunluğu elde etmeden önder olmak olur mu?

Emînüddîn:
Olmaz ancak bu sualden maksat nedir?

Safiyyüddîn:
Siz, Hz. Şeyh Zâhid’den gayret ve ısrarla tövbe ve telkine icazet almışsınız. Riyâzet sahrasına kadem basmadan ve nefisle şeytan muharebesinden elini kesmeden, riyâzet potasında eriyip işlenmeden merdivenin ilk basamağından ulu zirveye çıkmak nasıl olur? Böyle gözü bağlı rehberlik olur mu?

Emînüddîn:
Öyleyse ne yapmak gerek?

Safiyyüddîn:
Sen, “Geri verdim.” de!

Emînüddîn:
Ben dahi geri verdim!

Şeyh Safiyyüddîn “Ben dahi geri aldım ve koltuğuma koydum.” diyerek ve başka herhangi bir söz söylemeden Şeyh Zâhid’in huzuruna gelir. Şeyh Zâhid “Hoş sakla, o senin hakkındır!” karşılığını verir.

bb) Tahlil ve Değerlendirme

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Rızâyî'nin Abdülkâdir-i Geylânî'den naklettiğini söylediği bu *Hikâye* metni, *Safvetü's-Safâ*'nın 1. bölümünün (I. bâb) 8. faslından çevrilmiştir (Şah, 2007: 325-327). Bu fasılda Şeyh Safî'nin icazet, tevbe ve telkin metodu hakkında bazı bilgiler hikâyeli bir anlatımla dile getirilmiştir (Şah, 2007: 317-337). Her ne kadar Rızâyî'nin sade anlatımı müridânın tekke ortamındaki sohbetlerde (tekke hikâyelerinde) kullandığı tahkiyeli dili hatırlatsa da metnin sonunda “Mevlânâ Tevekkülî-i Erdebîlî'nin *Safvetü's-Safâ*'sındandır.” demesi kısmi bir çeviriye imza attığını açıkça göstermektedir.

Rızâyî'nin, tercüme metni olan *Hikâye*'yi kaleme almasının arka planında iki hareket noktası olabilir. Birincisi *Safvetü's-Safâ*'nın şairimizin de ilgi alanlarından olan menâkıbnâme türünde bir eser olmasıdır. Rızâyî, bu türde üç farklı eser kaleme almıştır. Bu eserleri, Arapça olarak yazdığı ve memleketi Aksaray'da yaşamış dinî ve tasavvufî şahsiyetleri anlattığı *Nüzhetü'l-Ebrâr*¹⁹; şeyhi Hüdâyî ve onun çevresinde yer edinmiş önemli kişiliklere dair bilgilerle beraber onlarla görüşmelerini de konu edinen *Tezkire* ve yine Arapça olarak yazdığı *Mahmudiye*²⁰dir (Uçar-Şen, 2017: 15-88; Cankurt, 2015: 139-150; Cankurt, 2021: 65-91). *Hikâye* metni içerik ve üslup olarak bahsettiğimiz eserlerle aynı nitelikleri taşımaktadır. Rızâyî'nin hareket noktalarından birisi de bu tarzdaki tasavvufî hikâyelerin ve anlatıların tekke ortamlarında oldukça revaç bulması ve müridânın metafizik gerilimlerini devamlı canlı tutmak için vazgeçilmez mahsuller olarak görülmesiyle alakalıdır. Celvetî tarikatının coşkulu ve cezbeli bir müntesibi olan Rızâyî'nin iştirak ettiği tekke muhitlerinden aldığı ve katkı sunduğu tasavvufî verimlerin bulunması ya da buralardaki anlatılara bağlı olarak tercümesine severek yeltendiği metinlerin olması kaçınılmazdır. Bu motivasyon araçlarıyla doğrudan ilişkisi olduğunu düşündüğümüz bir tespitimiz de olacak:

Hikâye metninin etkin siması Şeyh İbrâhim Zâhid-i Gîlânî, Celvetî muhitlerinde pir olarak adedilmektedir ve Celvetî silsilesinde adı geçmektedir (Yılmaz, 2011: 162). 1096/1685 yılında Celvetî halifesi olarak irşatla vazifelendirilen, muhtemelen Rızâyî'nin vefatından sonra²¹ şöhret bulan ve tarikatın en gür seslilerinden sayılan İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725)²² tevatürle geldiği izlenimini veren “Celvetiyye tarikatı İbrahim Zâhid-i Gîlânî (ö. 700/1301) devrinde hilal; Üftâde (ö. 988/1580) zamanında yarım ay; Hüdâyî (ö. 1038/1628) asrında ise dolunay durumundadır.”²³ sözü bizim tespiti-mizi desteklemektedir. Bursevî, “Celvetiyye'nin ilk defa Zâhid-i Gîlânî'den zuhur ettiğini” söyler (İsmail Hakkı Bursevî, 1291: 108; Yılmaz, 1993:273; Ünal, 2012: 96). Zâhid-i Gîlânî'nin vefatından sonra onun fikir ve telkinlerinden mülhem olan Safevîlik ve Halvetîlik gibi tarikatlar kurumsallaşmaya başladılar. Şeyh Safî'nin oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî'den icazet alarak irşat faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba (Şeyh Hamîdeddîn-i Aksarâyî)²⁴, Gîlânî'nin meşrebini Anadolu'ya taşıdı. Melâmî karakteri baskın

¹⁹ Tam adı *Nüzhetü'l-Ebrâr el-Muttali' li-Esrârî'l-Gaffâr (Nüzhetü'l-Ebrâr min Ehli'l-Esrâr)*

²⁰ Tam adı *El-Mahmûdiyye fî-Menâkıbı Ricâli'l-Bilâd*

²¹ Rızâyî'nin ne zaman ve nerede vefat ettiği, bilgimiz dahilinde değildir. Abdurrahmân İmâdî eş-Şâmî'nin menâzil ve menâsik konulu bir eserini istinsah eden şairin bu eserde verdiği 1087/1676-77 tarihine dayanarak 78-79 yaşlarında sağ olduğu sonucunu ortaya çıkarıyoruz. Muhammet H. Cankurt (19 Ağustos 2021). Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî, *e-aksaray ansiklopedisi*, ansiklopedi@aksaray.edu.tr [Erişim Tarihi: 11.10.2023]

²² İsmail Hakkı Bursevî, 1063/1653 senesinde Bulgaristan sınırları içerisinde olan Aydos kasabasında doğdu. Hakkî mahlasıyla şiirler yazmış ve Divan tertiplemiştir. Celvetî şeyhi Osman Fazlî Efendi tarafından 1096/1685 yılında irşatla görevlendirildi. Bursa'da yaşadığı için Bursevî, Celvetî olduğu için Celvetî isimleriyle anıldı. 1137/1725'te Bursa'da vefat etti. Hayatı ve eserleri için bkz. Ali Namlı (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 23, ss. 102-106). İstanbul: TDV Yayınları; Murat Yurtsever (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 23, ss. 107-108). İstanbul: TDV Yayınları; Nagehan U. Eke (15/02/2014). “**Hakkı, Bursalı İsmail Hakkı Bursevî**”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/>[Erişim Tarihi: 11.10.2023]

²³ Bu söz, *Silsile-i Celvetiyye*'de şu şekildedir: *Ba'dezâ Silsile-i Celvetiyye'de derc olan İbrâhim Zâhid-i Gîlânî mebd'e-i Celvetiyyân'dur. Nitekim tafsîli mürûr itmîşdür. Egerçi ba'zı Celvetiyye ol mebd'e-i Şeyh Üftâde Efendi zann iderler, şu kadar vardur ki zamân-ı Gîlânî'de Celvetî hilâl ve zamân-ı Üftâde hazretlerinde kamer ve zamân-ı Hüdâyî hazretlerinde bedr gibi müncelî olup kâr-ı gâ'ibe resîde oldu.* İsmail Hakkı Bursevî (1291). *Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-Tarîki Celvetî*. İstanbul: Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, s.108.

²⁴ Daha çok Somuncu Baba ismiyle bilinen Ebherî-Tayfûrî-Safevî şeyhi. Şemseddîn Mûsâ el-Kayserî'nin oğlu olan Şeyh Hamîdeddîn-i Aksarâyî, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin mürididir. 15. yüzyılın mutasavvif şairlerinden

bir mutasavvıf (Ulu, 2021: 51-63) olan Somuncu Baba'nın halifesi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin sistematize ettiği Bayrâmî tarikatı şeyhlerinden Akbıyık Meczub'un silsilesinden Şeyh Üftâde yoluyla Celvetîlik ortaya çıkmış oldu. Bu yüzden Rızâyî'nin *Hikâye* metnine konu olan Şeyh Zâhid ile Şeyh Safî'ye hürmetinin onun tasavvufî ve edebî yönüne aksetmiş olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim Hüdâyî'nin Şeyh Zâhid bağluları tarafından kurulan Halvetiyye'yle ilgili sitayişkâr sözlerini bilmekteyiz (Aşkar, 1999: 535-563). Hüdâyî, "Bizim tarikimiz hem Halvetî hem de Celvetî'dir." diyerek iki tarikat arasındaki yakınlığa değinir (Yılmaz, 2011: 234). Kuvvetli bir ihtimalle bu tarihî ve tasavvufî bilgiler, Celvetî tekkelelerinde anlatılıyordu. Anadolu'ya Somuncu Baba aracılığıyla intikal eden Zâhidî-Safevî-Ebherî-Halvetî meşrebin Rızâyî'nin memleketi Aksaray'da aktif olarak yaşandığını da bilmekteyiz. Çünkü, Somuncu Baba Aksaray'da yaşamış ve Aksaray'da vefat ederek bu şehirde defnedilmiştir. Rızâyî'de hayatının belli bir dönemini bu şehirde geçirmiş ve Somuncu Baba'nın torunlarından Muhsin Efendi'nin kızıyla evlenmiştir (Uçar-Şen, 2017: 48, Cankurt, 2021: 4). Dolayısıyla işaret ettiğimiz anlatıları, şairimizin hem Aksaray tekkelerinden hem de yakın çevresinden duyması, dinlemesi ve not etmesi de kuvvetle muhtemeldir.

Hikâye metni, *Safvetü's-Safâ*'da "Hikâye" başlığı altında verilmiştir. *Hikâye*, "Edâma'llâhu bereketehu"²⁵ dua cümlesiyle başlamaktadır (Şah, 2007: 325). Rızâyî'nin tercümesinde bu ifade yoktur. Rızâyî, her iki nüshanın başında da *Hikâye*'nin Abdülkâdir-i Geylânî'den nakledildiğini söylemektedir. Bu ifade de kaynak metinde bulunmamaktadır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin, Şeyh Safî ve Zâhid-i Gılânî gibi kendisinden sonra yaşamış iki tarikat şeyhinden hikâye nakletmesi tarihen mümkün değildir. Çünkü, Abdülkâdir-i Geylânî 470/1077-561/1165-66 yıllarında yaşamış (Uludağ, 1988: 234-239); nakle konu olan Zâhid-i Gılânî, 615/1218-700/1301 senelerinde, Şeyh Safî ise 650/1252-735/1334 yıllarında yaşamıştır. Rızâyî'nin *Hikâye* anlatımına geçmeden önceki bu tercihinin, sûfî karakterine bağlamaktan başka çaremiz yoktur. Şair, bilinçli bir şekilde okuyucunun dikkatini Abdülkâdir-i Geylânî'nin büyüklüğüne çekmek istemekte belki de Kâdirî kimliğinden gelen bir refleksle Pîr'le iki Şeyh arasındaki gönül bağına imada bulunmaktadır. Nitekim bazı kaynaklar, Şeyh Safî'yi aynı zamanda Kâdirî şeyhleri arasında saymakta, Zâhid-i Gılânî vasıtasıyla bu ilginin kurulduğundan bahsetmektedirler (Mehmet Rif'at Efendi, Sâfi-i Sâdık'ın Risâlesinin Tercümesi, 14b-20a, Şah, 2007: 77-78; Babacan, 2018:135-153). Eşrefoğlu Rûmî'ye ait olduğu söylenen *Şerh-i Kasîde-i Seyyid Safî* adındaki eser hakikaten Rûmî'ye aitse Şeyh Safî'nin Kâdirîler nezdindeki itibarı, daha özel bir yer edinecektir (Çakır, 2006: 361-362). Rızâyî, TS nüshasında *Hikâye* metnine geçmeden önce Hama'daki kadılık yıllarına kısa bir temasta bulunur. Önemli bir Kâdirîlik merkezi olan bu şehirde²⁶ Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundan gelen Şeyh

Yusuf Hakikî'nin babası olup Bursa'da Ulucami'nin açılışında verdiği meşhur vaazında Fatiha Suresi'nin yedi türlü tefsirini yapmıştır. O sırada Fatiha'nın tefsiriyle uğraşan Molla Fenârî'nin zihnindeki bütün sorulara cevap verip müşkülünü çözmüştür. Daha sonra Molla Fenârî, kendisinden Ebherî hilafeti almıştır. Vaaz sonrası halkın aşırı teveccühünden dolayı Bursa'dan ayrılarak, Aksaray'a gitmiştir. Bu yüzden Hamîdeddîn-i Aksarâyî ismiyle de anılmıştır. Kendisine atfedilen iki mezar vardır. *Şakayıku'n-Nu'mâniyye* başta olmak üzere tabakat kitaplarının hemen hemen tamamı Aksaray'da vefat ettiğini ve kabrinin burada olduğunu söylemekle beraber Ahmet Akgündüz, birtakım arşiv vesikalarına dayanarak Somuncu Baba'nın Darende'de mezarının olduğunu ileri sürmektedir. Yakın bir zamanda yazılan bir kitapta Akgündüz'ün ortaya attığı fikirler ciddi manada eleştiriye tabi tutulmuş, mutasavvıf şair her yönüyle ele alınmıştır. "*Şerh-i Hadis-i Erba'în, Risâle fi-Zikri Kelîmeti Lâ İlâhe İllallâh ve Silâhu'l-Mürîdîn*" adlı üç eserinden söz edilir. Muhtelif antolojilerde şiirleri bulunmaktadır. bkz. Ahmet Akgündüz (2009), *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları; Ahmet Kuşsan-Mustafa Fırat Gül (2020). *Tabakât Eserleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî Hayatı-Eserleri ve Kabri*. Konya: Adım Matbaacılık. Mahmut Ulu (2021). Şeyh Hâmîd-i Velî (Somuncu Baba) ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*. C. 5. S. 1: 135-146. Ulu (2021). Şeyh Hâmîd-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risalesi" Adlı Eser. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi-Hacı Bektaş Özel Sayısı*. Cilt. 11: 58-75; İsmail Erünsal (1995). Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 298-314. Vasfî Mahir Kocatürk (1968). *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, s. 84. Ahmed Necdet Sözer (1997). *Tekke Şiiri Dinî ve Tasavvufî Şiirler Antolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, s.170-172.

²⁵ Allah, bereketini daim eylesin.

²⁶ Hama, bir dönem Kâdirîlik merkezi olmuş, ilim ve kültür merkezi olarak ün yapmıştır. Eşrefoğlu Rûmî'nin de burada Kâdirîlik hilafeti aldığını biliyoruz. Bkz. Eşrefoğlu Rûmî (1972). *Müzekkin Nüfus*. (Tanzim: Nedim Duru). İstanbul: Salah Bilici Yayınları, s. 8; Edibali Karabıyık (2023). *Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8-9, 17, 182, 471; Çakır, 2006: 344-347.

Şerefeddîn'den tevbe ve inâbe aldığını, halifelğe layık görüldüğünü ancak kendisinin irşat makamında bulunacak kıymette olmadığını dile getirmekte, akabinde *Hikâye* metnine geçmektedir:

...*Husûsan biñ altmış²⁷ târîhinde mahmiyye-i Hamâ kâdîsi oldugumda kutbu'l-ârifin ve mürşidü's-sâlikîn eş-Şeyh Şerefü'd-dîn ibni es-seyyidi 'ş-şerîf Ahmed bin es-seyyidi 'ş-şerîf 'Alâü'd-dîn min-sülâleti kutbu'r-rabbânî seyyidî Muhyi'd-dîn 'Abdü'l-kâdiri'l-Geylânî ... hazretlerinden hîn-i kazâmuzda [35b] inâbet ü tevbe ve izn-i bi'l-hilâfeti ve kisve ve ta'yîn-i ism-i yâ Hayy yâ Kayyûm ile mübârek ellerinden müsebbehe nasîb oldu. Ve bilâd-ı İslâmiyye'de cem'iyete ve tâlibîne irâdete izn için yedimize memhûr-ı tomâr, ihsân buyurmuşlar idi. Lâkin riyâzet ve 'uzlet itmemek-ile bir köşede halvet-nişîn olmak nasîb olmadı ve fakîr dahı bu mertebeye cesâret idebilmedüm. ...*

Rızâyî, TS nüshasında *Hikâye* metninin sonunda da (36b) Kâdirî kimliğinin tesirinden kurtulamamış, münâcât edalı bir söyleyişle 3 beyitlik bir manzume kaleme almıştır:

(fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün)

Sadef-i sînede lâkin güher-i tevhîdi

Saklaram cân gibi da'im ide ihyâ Mevlâ

Bahş ideydüm anı ben dahı niçe mürde-dile

Fazl-ı Hakk-ile Rızâyî bula yâ Rabbi ziyâ

Kâdirî silkine sâlik diyü men' itme beni

Yine bir kapukulu Kâdirî erbâb-ı hüdü

Hikâye'de asıl verilmek istenen mesaj; tarikatta tövbe, icazet ve halifelik uygulamalarının edebe uygun olarak verilmesi ya da gerçekleştirilmesidir. Esasında tövbe istenir ya da verilir ancak icazet ve halifelik liyâkatla ilişkili olarak sadece layık görülebilir. Vakanın merkezindeki isim Şeyh Zâhid-i Gîlânî'dir. Şeyh, Gîlân meliki Ahmed Han'ın²⁸ huzurunda yani resmi bir makamda dolaylı olarak zor duruma sokulmakta ve küçük düşürülmektedir. Eminüddîn Hâcî halifelik makamını taşıyabilecek bir yapıda değildir. Muhtemelen resmi ortamda Şeyh'in kendisine itiraz edemeyeceğini düşünerek tarikatta çok önemli bir makam olan irşat makamını (halifelik müessesini) elde etmek istemektedir. Hâcî, kuvvetli ihtimalle tarikatın uzağında bir insan olmamakla beraber henüz irşat yapacak bir donanıma da haiz değildir. Meclis, Hâcî'nin emeline kavuşmasıyla suskunluğa bürünür. *Hikâye*'deki "Şeyh Safiyyü'd-dîn, Şeyh Zâhid huzûr-ı şerîflerine geldi." ifadesi esasında Şeyh Zâhid'in huzursuzluğuna dair bir ipucudur. Şeyh, "Safiyyü'd-dîn gördü(ñ) ki ol kimse bizden hîle vü ibrâm ile tevbe vü telkîne icâzet eyledi." diyerek hakikatte Şeyh Safî'nin büyüklüğünü peşinen haykırmakta ve ona verdiği değeri göstermek için acele etmektedir. Metnin yazarı, Şeyh Zâhid'in büyüklüğünden kuşku etmemektedir ancak asıl amacı menâkıbnâmenin ana karakteri Şeyh Safî'nin azametini ortaya koymaktır. "Şeyh Safiyyü'd-dîn buyurdılar ki: 'İcâzet-i şerîfiñüz olursa varup aña virdigiñüz icâzeti giri alayum.'" cümlesiyle *Hikâye*'de verilmek istenen ders yerini bulmaya başlamış, Şeyh Safî'nin ilmî ve tasavvufî birikimi ortaya çıkmış ve Zâhid-i Gîlânî nezdindeki kıymeti şüphesiz dikkatlere sunulmuştur. Şeyh Safî'nin Hâcî karşısındaki

²⁷ Miladi 1650.

²⁸ Buradaki Ahmed Han, kaynak metinde "Gîlân valisi Melik Ahmed-i İsfehbud" olarak geçmektedir. *Hikâye* metninde "İsfehbud-ı Gîlân Meliki Ahmed Hân" şeklinde geçen ifadeden İsfehbud'un bir yer ismi olduğunu anlıyoruz. Nitekim Şeyh Zâhid'in, Gîlân'ın İsfehbud şehrinde ikamet ettiği ve orada bir halvethanesinin olduğundan söz edilmektedir. Melik Ahmed-i İsfehbud ismi, Ahmed Han'ın bu yerle yöneticilik veya doğum yeri saikiyle bir ilişkisinin olabileceğini düşündürüyor. Ahmed Han, kaynak metne göre o devrin İlhanı hakanı Gazan Han ile arası bozulmuş ve onun hışmına uğramıştır. Gazan Han onu yakalayarak hapse atmış, Şeyh Safî ve Zâhid-i Gîlânî'nin oğlu Cemâleddîn Ali ulaklığında Şeyh Zâhid'in şefaatiyle bu durumdan kurtulmuştur. Anlatılara göre, bir keresinde de Ahmed Han, Şeyh Zâhid'i epey üzümüştü. Şeyh, durumu Gazan Han'a açınca Gazan Han, Ahmed Han'ı yine tutsak etmiştir. Ahmed Han'ın yakınları Şeyh'ten yardım istemişler, Şeyh de İlhanlıların ordu merkezine hareket ederek onu esaretten kurtarmıştır (Şah, 2007: 47, 260, 305; 367-368).

hitabeti ve zarafeti de takdire şayandır. Rızâyî'nin hikâye seçiminin, tarikata mürit kazandırma ve yine onun zihnindeki anlamıyla hidâyet yolunu açma ameliyesinde olması gereken tebliğ ve ikna metodunu işaret etmede şuurdan uzak olmadığını düşünebiliriz. Şeyh Safî, Hâcî'ya karşı oldukça naziktir. Onu kırıp dökmeden ikna etmeye ve hatasını anlamasına yardımcı olmaya çalışır.

Rızâyî'nin TH nüshasını, külliyat içerisinde Hüdâyî'nin Celvetîlik âdâp ve erkânı konusundaki didaktik eseri *Tarikatnâme*'nin²⁹ kopyası ve Hüdâyî'nin müntesiplerinden Münîrî-i Belgradî'ye gönderdiği tarikat âdâbıyla ilgili olan *Mektûb-ı Münîr Efendi*³⁰ adındaki eserine yazdığı istinsahın akabinde kaleme alması (Cankurt, 2015: 92-93) manidar olsa gerektir. Bu mektup metni ile *Hikâye* muhteviyatı, eşdeğer konulara haizdir.

Metnin 20b sayfasından sonra devam eden sorulu cevaplı kısım; ilginç, etkileyici ve başarılı bir mülakat örneği olmakla beraber kadim medrese geleneğinden istifade eden ilim eksenli; irfan, edep, riyâzet ve mücâhedeye önem atfeden bir mutasavvıf portresi çizmektedir. Biz, kaynak metnin müellifinin de tercüme metnin müterciminin de mevcut tercihleriyle bu minvalde düşündükleri kanaatindeyiz. “Bir tâlib-i ‘ilm, tahsîl-i ‘ulûm itmek istese evvelâ ne okumak gerek?” cümlesi, ilim okumak isteyen bir öğrencinin nasıl başlangıç kitapları okuması gerekiyorsa tarikata intisap edecek kişinin de mutlaka bir ön hazırlığının olması gerektiğini, merkezinde bir tarikat şeyhi olan “muhabbet meclisi”ndeki herkes peşinen anlayacaktır. “Evvelâ sarf ü lugat ve nahv okumak gerek.” diyen Emînüddîn Hâcî metne hâkim olan bakış açısının emrindeymiş gibi Şeyh Safî lehine cevap vermektedir. Şeyh Safî'nin, “Bir mübtedî sarf ü nahv ve lugat okumadan aña tefsîr-i *Keşşâf*³¹ okumaya izn olur mı?” sorusuna, Hâcî'nin verdiği “Olmaz!” cevabı hem tasavvuf geleneğindeki hem de medrese tedrisatındaki icâzet³² uygulamasının ciddiyetini tartışmayı gereksiz kılar. Malum olduğu üzere *Keşşâf*, edebi ve veciz yönleriyle okunması donanım gerektiren tefsir kitaplarından. Sarf, nahiv ve lügat bilgisi ise İslam kurumlarındaki medrese müfredatının temel öğretim kitaplarının konusuna girmektedir (Hızlı, 2008: 25-46). Temel Arapça bilgisine sahip olmayan bir medrese talebesinin edebi sanatların inceliklerle kullanıldığı daha ileri bir öğretim materyali olan Arapça yazılmış *Keşşâf*'i okumaya çalışması nasıl akla, mantığa ve geleneğe uygun değilse tarikatın acemisi olan bir sūfinin de halifelik makamını işgal edip irşatla görevlendirilmesi o derece uygunsuzdur. *Hikâye* metninde yakın örneklerle bu durum sūfinin ya da okuyucunun nezdinde daha da somutlaştırılarak diyalog devam eder. Acemi müridin mesafeler katetmeden Kabe'ye varması mümkün değildir. Kabe'ye varsa hatta onu defalarca görse bile liyâkat gerektiren önemli bir görev olan hac emirliğine getirilmesinin mümkün olmaması gibi. Şeyh Safî, “Bâ-husûs bu tarik, tarik-i tasavvuf ve sülûkdur ve a'zam tarikdür, mukaddemâtsiz ve riyâzât ü mücâhededesüz hâsıl olur mı? Ve gayrılara pîşvâ olmak

²⁹ *Tarikatnâme* de *Hikâye* metniyle aynı muhteviyattaki eserlerdendir. Bu türün öncüsü muhtemelen Eşrefoğlu Rûmî'dir. Birçok mutasavvıf ve tarikat pirinin müntesiplerine, tarikatlarının sosyal nizamını anlatmak; mürşit-mürit ilişkisinin âdâbına dikkat çekmek, tasavvufî duyuş ve düşünüş hakkında onları zinde tutmak amacıyla tarikatnâmeler kaleme almışlardır. bkz. Nevzat Özkan (1998). *Aziz Mahmud Hüdâyî Arapça ve Türkçe Tarikatnâme*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları, s. 2-3; Eşrefoğlu Rûmî'nin *Tarikatnâme*'si için bkz. Esra Keskinç (1996). *Eşrefoğlu Rûmî Tarikatnâme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Güner Oymak (2000). *Eşrefoğlu Abdullah, Tarikatnâme (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³⁰ Belgratlı Münîrî Efendi, Hüdâyî'nin Balkanlarda yaşamış müntesiplerindedir. Etkili fakihlerden olup vazîliği ile tanınmaktadır. *Hikâye* metni gibi kısa bir metin olan bu mektupta Hüdâyî, tarikat âdâbı üzerinde nasihatlar vermektedir. bkz. Mustafa Salim Güven (2012). *Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme*. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19: 115.

³¹ Tam adı “*el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi 't-tenzil ve 'uyûni 'l-ekâvîl fi vücûhi 't-te 'vil*” olup Mutezili âlim Zemahşerî tarafından yazılmış Kur'ân tefsiridir. Kur'ân'ı lugat, nahiv ve belagat ilkelerini dikkate alarak yorumlamıştır. Edebî özelliği ve nazım güzelliği açısından Kur'ân'ın i'câz yönlerini ortaya çıkarması, anlamın tasvir ve temsil yollarıyla anlatılmasının etkileyciliğini göstermesi gibi yönlerinden dolayı çok beğenilmiş ve bütün tefsir bilginleri tarafından önemli görülmüş bir eserdir. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Ali Özek (2002). *el-Keşşâf. İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 25, ss. 329-330). Ankara: TDV Yayınları.

³² İslâmî eğitim ve öğretimde akademik diplomaları, sanat ve meslekte yeterlilik için gerekli izin ve onayı ifade eden terim. Bkz. Cemil Akpınar (2000). *İcâzet. İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 21, ss. 393-400). İstanbul: TDV Yayınları.

mümkün olur mı?” diyerek asıl konuya girer. Gerek İbni Bezzâz gerekse de Rızâyî -didaktik bir üslupla- *Hikâye* 'yle verilmek istenen mesajı ve gayeyi, sorular karşısında şaşkın olan Hâcî Eminüddîn üzerinden vererek *Hikâye* 'yi neticeye bağlarlar ve ideal bir mürit olan Şeyh Safî'ye Şeyh Zâhid'in emanetini teslim ederler:

“Pes Şeyh Zâhid hazretlerinden ikdâm u ibrâm u ilhâh ile tevbe vü telkîne icâzet almışsınız, sahrâ-yı riyâzete kadem basmadan ve nefis ü şeytân muhârebesinden elûn kesmeden ve pûte-i riyâzette kâl olup bir iş asmadan zirve-i ‘ulyâya çıkmak niçe müyesser olur? Ve gözi bağlı âdem birez a‘mâlara nice rehber olup menziline niçe îsâl ider?”

Araştırmacılar, İbni Bezzâz'ın Farsçasını kendisinin sûfî karakterine uygun bir şekilde sade bulmuşlardır (Şah, 2007: 7). Hakikaten kaynak metinle Rızâyî'nin tercümesini mukayese ettiğimizde her iki dil her ne kadar ayrı diller olsa da söz konusu bu iki dili konuşan sûfilerin aynı kaynaktan beslendiklerini ve “asıl”da aynı dili konuştuklarını düşünebilirsiniz. Rızâyî de bütün eserlerinde olduğu gibi anlaşılır, sade ve basit bir dil kullanmış; kaynak metindeki sadeliğe bağlı kalarak -bazı tasarruflar müstesna- metni herhangi bir değişikliğe tabi tutmadan aktarmıştır.

IV. Sonuç

Tekke-tasavvuf şairlerinin Anadolu'da yüklendiği misyonlardan en önemlisinin özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslâmlaşmasına katkı sağlamak olduğu bilinen bir gerçektir. Söz konusu yüzyılda halk, gerek siyasi gerek ekonomik gerekse içtimai olarak sancılı bir dönemden geçmekteydi. Halkın bu buhranlı zamanlarda kendisine sığınak olarak gördüğü İslâm'ın mistik zemindeki karşılığı olan tasavvuf önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle edipler, halkın ekseriyetinin dili olan Türkçe şiirleriyle birlik ve beraberliğe çağırarak onların iç dünyalarını zenginleştirmeye çalışmışlardır. Bu gayret, Osmanlı Devleti'nin diğer dönemlerinde devam ettiği gibi XVII. yüzyıldaki temsilcilerinden olan Rızâyî'nin eserlerinde de kendisini göstermiştir. Rızâyî, ortaya koyduğu özellikle tasavvufi içerikli şiir ve nesirleriyle bu geleneği devam ettirmiş ve herkesin anlayacağı bir dil kullanarak halkı aynı hedef etrafında birleştirmeye çalışmıştır. İncelemiş olduğumuz bu çeviri metin de bu gayeye hizmet eden örneklerdendir. Söz konusu hikâye, tasavvufta önemli bir aşama olan “edep”i merkeze almış ve “tarikatta tövbe, icazet ve halifelik uygulamalarının edebe uygun olarak verilmesi ya da gerçekleştirilmesi” yönündeki terbiyeyi aktarmada önemli bir yöntem olan soru-cevap şekli uygulanmıştır. Bu şekilde eğitim ve öğretim dili, geleneksel tasavvuf anlayışına uygun olarak yerine getirilmiştir. Bu yöntemin getirilerinden en önemlisi, verilen eğitim ve öğretimin okuyanlarda bıraktığı müspet ve kalıcı etkidir. Bu durumun bir sonucu olarak bu çeviride tabii olarak halkın dili olan Türkçe dikkate alınmış, kullanılan kelimelerin Türkçeleştirilmesine gayret edilmiştir. Metin XIII-XV. yüzyıllar arasında varlık gösteren Eski Anadolu Türkçesi döneminin izlerini de taşır. Sade, akıcı, anlaşılır bir dil ile yapılan bu çeviride tabii olarak sanat kaygısı güdülmemiştir. Bununla birlikte çeviride kaçınılmaz olarak XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin Arapça-Farsça kelime ve terkiplerini de görmekteyiz. Bu tür kelime ve terkipler de o devir halkının gündelik hayatta kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerdir. İbni Bezzâz'ın *Safvetü's-Safâ*'sından yapılmış kısmi bir çeviri olan metindeki vakanın merkezinde İbrahim Zâhid-i Gîlânî bulunmaktadır. Dikkatlerin üzerine çekilmek istendiği kişi ise Şeyh Safî ismiyle şöhret bulan Safiyyüddîn-i Erdebîli'dir. Olayların etrafında geliştiği kişiler olduklarından bu iki şahsa ait biyografik bilgilere yazımızda özellikle yer verdik. Sözü edilen şahıslar, Anadolu'daki tasavvufi cereyanlara katkı sunan kişiler olup Rızâyî'nin müntesibi olduğu Celvetîlik ve Kâdirîlik tarikatlarında da saygın bir konum edinmişlerdir. Rızâyî'nin bu metni çevirmesindeki saiklerden birisi de budur. Rızâyî'nin bu küçük metnini, Osmanlı sahasında *Safvetü's-Safâ*'ya yapılmış tercümelemler arasında kısmi bir tercüme olarak adlandırıyoruz. Araştırmacıların beyanları doğrultusunda kaynak metnin Osmanlı sahasında tamamına ait bir tercümesinin olmadığı ya da henüz ortaya çıkmadığı dile getirildiğinde küçük bir metin olsa da Rızâyî'nin çevirisinin önemli bir konum elde ettiğini söyleyebiliriz. *Hikâye* metni, *Safvetü's-Safâ*'nın 1. bölümünün (I. bâb) 8. faslından çevrilmiştir. Açıklamalarımızda da belirttiğimiz üzere *Hikâye*'yi muhteviyatı itibarıyla şairin *Nüzhetü'l-Ebrâr*, *Tezkiretü's-Sâlikîn* ve *Mahmûdiyye* adlı eserleri gibi menâkıbnâme türündeki eserler zümresinden sayabiliriz.

Muhtevası ve şekli dikkate alınarak muhtelif bakış açılarıyla incelemeye ve değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz *Hikâye* metninin klasik dil, edebiyat, tasavvuf ve tasavvuf tarihi araştırmalarına az da olsa katkı sağlaması temennimizdir.

Metin Tesisinde Gözetilen Hususlar

1. Metin kurulurken Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 3347 numarada kayıtlı “*Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi*”³³ isimli yazmanın 19b-21b varaklarını ihtiva eden metin esas alınmış ve yaygın çeviri yazı sistemi kullanılmıştır.
2. Arapça ve Farsça eklerle tamlamaların yazımında İsmail Ünver'in *Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*³⁴ başlıklı makalesine büyük ölçüde uyulmuştur.
3. Yeni harflere aktarılan metinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.
4. Özel isimlerin ilk harfleri büyük yazılmış, bu isimlerin sonundaki ekler kesme işaretiyle (') ayrılmıştır.
5. Eserin çeviri yazılı metni, 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dil özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.
6. Eser adları italik yazılmıştır.
7. Anlam gereği yapılan müdahaleler ve varak numaraları, metin içerisinde yay ayrıçta () gösterilmiştir.
8. Manzumelerin başına vezni yazılmıştır.
9. Okunamayan/okunuşunda tereddüde düşülen kelimelerin yerine/ yanına soru işareti (?) konulmuştur.
10. *Tecelliyât-ı Hüdâyî* nüshasına “TH”, *Tezkiretü's-Sâlikîn* nüshasına da “TS” rumuzu verilmiştir.

HİKÂYE'NİN TENKİTLİ METNİ

(19b) Hikâye olunur ki Hâzret-i³⁵ 'Abdu'l-kâdir-i Geylânî'den rahmetu'llâhi 'aleyh bir zamânda İşfehbud-i³⁶ Gılân meliki Ahmed Han³⁷ 'azîzüm ve pîrüm olan³⁸ Şeyh Zâhid'i da'vet idüp ol meclisde 'ulemâ-yı 'izâmdan Tebrîz sâkinlerinden Emînü'd-dîn Hâcı Bele nâm bir³⁹ kimesne hâzır idi. Hâzret-i Şeyh'ün va'z u naşîhatin ve hikmet-âmîz kelimâtın istimâ' idüp 'azîm hazz eyledi.⁴⁰ Hâzret-i Şeyh'den iltimâs eyledi ki “Maḥmiye-i Tebrîz'de daḥı muḥibb-i şâdiḳ çoḳdur. Tevbe vü icâzet ister tâlibe hadd yoḳdur. Sulṫânımdan recâ iderem ki baḳa izn virüp ben daḥı anları ṫarîḳ-i Haḳḳ'a ḳulavuzlayup tâlib olanlara tevbe vü icâzet virüp cem'iyet-i aḥbâb eyleyeyüm⁴¹.” (20a) Hâzret-i Şeyh Zâhid cevâp virme-yüp sükût eyledi. Emînü'd-dîn⁴² Hâcı Bele tekrâr bu murâdı 'arz u recâ ve iḳdâm u ibrâm eyleyüp izn taleb eyledi. Hâzret-i Şeyh, 'âciz ḳalup bi'z-zarûri⁴³ melâlet yüzünden buyurdılar ki “Var öyle eyle, ya'nî

³³ Her iki nüsha da mütercim eliyle yazılmıştır. Bu nüshayı mukayesede ana metin olarak tercih etmemiz, söz konusu nüshanın herhangi bir eser içerisinde değil müstakil olarak yazılmasıyla alakalıdır. TS nüshası, şairin “*Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn*” adındaki eserine dahil edilmiştir. Yukarıda, bu nüshalarla ilgili bilgiler vermiştik.

³⁴ İsmail Ünver (2008). *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3/6: 1-46.

³⁵ Hikâye olunur ki hâzret-i: Aḳa binâ ki hikâye: TS

³⁶ Geylânî'den rahmetu'llâhi 'aleyh bir zamânda İşfehbud: Geylânî rahmetu'llâhi 'aleyh buyurdılar ki TS

³⁷ Han: Han bir gün TS

³⁸ olan: -TS

³⁹ bir: -TS

⁴⁰ eyledi: eyledi ve TS

⁴¹ eyleyeyüm: eyleyem TS

⁴² Emînü'd-dîn: -TS

⁴³ bi'z-zarûri: -TS

ol diyârda tâlib-i Hâk⁴⁴ olanlara tevbe vü bey'at vir." Meclis tamâm oldu. Şeyh Şafiyü'd-dîn, Şeyh Zâhid huzûr-ı şerîflerine⁴⁵ geldi. Şeyh Zâhid buyurdılar ki "Şafiyü'd-dîn gördü(ñ) ki ol kimse bizden hîle vü ibrâm ile tevbe vü telkîne icâzet eyledi.⁴⁶" Şeyh Şafiyü'd-dîn buyurdılar ki "İcâzet-i şerîfiñüz⁴⁷ olursa varup⁴⁸ aña virdiñüz icâzeti giri alayum." Şeyh Zâhid buyurdılar ki "Pek iyü maşlahat idersin." Şeyh Şafiyü'd-dîn, Mevlânâ Emînü'd-dîn⁴⁹ huzûrına vardı. Gördi ki bir şofada oturmuş. Didi ki⁵⁰ "Sultânüm! Ma'zûr ola size⁵¹, bir su'âlüm var.⁵²" Mevlânâ Emînü'd-dîn didi ki "Buyuruñ!" (20b) "Bir tâlib-i 'ilm⁵³, taḥşîl-i 'ulüm⁵⁴ itmek istese⁵⁵ evvelâ ne oqımaq gerek?" Emînü'd-dîn⁵⁶ didi ki "Evvelâ şarf ü luğat⁵⁷ ve naḥv oqımaq gerek." Şafiyü'd-dîn buyurdılar ki "Bir mübtedî şarf ü naḥv ve luğat oqımadan⁵⁸ aña tefsîr-i⁵⁹ *Keşşâf* oqımağa izn olur mı?" Emînü'd-dîn didi ki⁶⁰ "Olmaz!" Tekrâr Şafiyü'd-dîn⁶¹ su'âl itdiler ki "Bir kimse Ka'betu'llâh'a gitmek dilese⁶² kaç'-ı mesâfe itmeden Ka'betu'llâh'a⁶³ varabilür mi?" Emînü'd-dîn didi ki "Varamaz!" Tekrâr Şafiyü'd-dîn⁶⁴ su'âl itdiler⁶⁵ ki "Tutalum taḳdiren Ka'be'ye gitdi ve hac daḥı itdi ve Ka'be-i Mükerrerme'yi tekrâr tekrâr⁶⁶ gördi ammâ mîr-i hac olup ğayrıları Ka'be'ye iletmege kâdir olur mı?" Emînü'd-dîn didiler⁶⁷ ki "Olmaz!" Şeyh Şafiyü'd-dîn buyurdılar⁶⁸ ki "Pes muḳaddemâtsiz 'ilm-i *Keşşâf* oqımaq müşkil ola⁶⁹ ve mîr-i hac olup mesâfe-i tarîki tamâm bilmeye, ğayrıları⁷⁰ nice rehber olup ve hüccâcı⁷¹ menzil ü maḳşûda niçe⁷² iletür? Bâ-ḥuşûş bu tarîk, tarîk-i taşavvuf ve sülûkdur ve a'zam tarîkdür,⁷³ (21a) muḳaddemâtsiz ve riyâzât⁷⁴ ü mücâhedesüz

⁴⁴ tâlib-i Hâk: -TS

⁴⁵ huzûr-ı şerîflerine: ḥazretleri huzûrına TS

⁴⁶ eyledi: aldı TS

⁴⁷ İcâzet-i şerîfiñüz: Sultânümdan icâzet TS

⁴⁸ varup: ben TS

⁴⁹ Emînü'd-dîn: Emînü'd-dîn Hâcı Bele TS

⁵⁰ didi ki: Şeyh Şafiyü'd-dîn didi ki TS

⁵¹ Ma'zûr ola size: sizden TS

⁵² bir su'âlüm var: bir su'âlüm vardur TS

⁵³ 'ilm: 'ilm ki TS

⁵⁴ 'ulüm: 'ilm TS

⁵⁵ istese: ister TS

⁵⁶ Emînü'd-dîn: -TS

⁵⁷ şarf ü luğat: luğat ü şarf TS

⁵⁸ oqımadan: oqımasa TS

⁵⁹ tefsîr-i: -TS

⁶⁰ didi ki: buyurdılar ki TS

⁶¹ Şafiyü'd-dîn: -TS

⁶² dilese: murâd eylese TS

⁶³ Ka'betu'llâh'a: -TS

⁶⁴ Şafiyü'd-dîn: -TS

⁶⁵ itdiler: eyledi TS

⁶⁶ Ka'be-i Mükerrerme'yi tekrâr tekrâr: Ka'betu'llâh'ı tekrâr-be-tekrâr TS

⁶⁷ didiler: buyurdı TS

⁶⁸ buyurdılar ki: didiler ki TS

⁶⁹ müşkil ola: mümkün olmaz TS

⁷⁰ olup mesâfe-i tarîki tamâm bilmeye, ğayrıları: tamâm-ı meşâfe-i tarîki bilmedükce TS

⁷¹ hüccâcı: ğayrıları TS

⁷² niçe: -TS

⁷³ tarîkdür: tırûkdur TS

⁷⁴ riyâzât: riyâzet TS

hâşıl olur mı? Ve ğayrılara pīšvā olmak mümkün⁷⁵ olur mı?” Emīnū’d-dīn didiler⁷⁶ ki “Olmaz! Velākin bu su’ālden ğaraż nedür?” didi.⁷⁷ Şeyh Şafīyyū’d-dīn buyurdılar ki “Pes Şeyh Zāhid ḥazretlerinden⁷⁸ iḳdām u ibrām u ilḥāḥ⁷⁹ ile tevbe vü telḳīne icāzet almışsuz, şahrā⁸⁰-yı riyāzete ḳadem bařmadan ve nefis ü şeytān muḥārebесinden elüḡ kesmeden ve pūte-i riyāzette ḳāl olup bir iş asmadan⁸¹ zirve-i ‘ulyāya ḳıḳmak niĉe müyesser olur? Ve gözi baġlı ādem birez a ‘mālara⁸² nice rehber olup menziline niĉe īřāl ider?” didükde Emīnū’d-dīn bu su’āllerden münfa‘il olup ve ḫicāba dūřup didi ki⁸³ “Pes n’eylemek gerek?” Şeyh Şafīyyū’d-dīn buyurdılar ki⁸⁴ “Sen di ki alduġum icāzeti giri virdüm di.⁸⁵” Emīnū’d-dīn didiler ki “Giri virdüm.” Ve Şeyh⁸⁶ Şafīyyū’d-dīn buyurdılar⁸⁷ ki “Ben daḫı giri aldum ve ḳoltuġuma ḳodum.” diyüp fi’l-ḫāl (21b) ğayrı bir söz söylemeden ol meclisden⁸⁸ ḳalkup ḫazret-i Şeyh Zāhid meclisine gelüp⁸⁹ ḫaber virdükde buyurdılar ki “Yā Şafīyyū’d-dīn! Bu emāneti⁹⁰ ḫoř řaḳla ki⁹¹ ol senüḡ ḫaḳḳundur.” diyü⁹² buyurdılar.⁹³

[fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

Genc-i devlet ki ez-īn maḫzen-i esrār buved

Ḥayf bāřed ki be-nā-ehl tārāc řeved

Güher ender řadef-i sīne hemī dār u nigāḫ

K’ān ber-vaḳt tehī ber-ser-i tū tāc řeved⁹⁴

Min-Şafvetü’s-Şafā li-Mevlānā Tevekkülü-i Erdebīlī raḫmetu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn.⁹⁵

⁷⁵ olur mı? Ve ğayrılara pīšvā olmak mümkün: itmek ve pīšvā olmak TS

⁷⁶ didiler: didi TS

⁷⁷ didi: -TS

⁷⁸ Pes Şeyh Zāhid ḫazretlerinden: Siz ḫazret-i Şeyh Zāhid’den TS

⁷⁹ u ilḥāḥ: -TS

⁸⁰ İzafet ۷ ile yapılmıştır.

⁸¹ ḳāl olup bir iş asmadan: eriyüp ḳāl olmadan ḳadem-i evvelde TS

⁸² ādem birez a ‘mālara: -TS

⁸³ ādem birez a ‘mālara nice rehber olup menziline niĉe īřāl ider?” didükde Emīnū’d-dīn bu su’āllerden münfa‘il olup ve ḫicāba dūřup didi ki: nice reh-ber olur didükde Emīnū’d-dīn didiler ki TS

⁸⁴ ki: ki pes TS

⁸⁵ alduġum icāzeti giri virdüm di: giri virdüm TS

⁸⁶ Ve Şeyh: -TS

⁸⁷ buyurdılar: didiler TS

⁸⁸ ğayrı bir söz söylemeden ol meclisden: ol meclisden bir söz daḫı söylemeden TS

⁸⁹ gelüp: geldi TS

⁹⁰ Bu emāneti: -TS

⁹¹ ki: -TS

⁹² diyü: -TS

⁹³ buyurdılar: buyurdılar Mevlānā Tevekkülü Erdebīlī merḫūm Şafvetü’s-Şafā nām kitāblarında böyle buyurmuşlar. ‘Aynı ile naḳl olundu rahmetu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn Mevlānā Tevekkülü goft TS

⁹⁴ “Devlet (saadet) hazinesi ki bu sırlar mahzenindedir.

Ehil olmayan tarafından yaġmalanırsa yazık olur.

İnciyi göġüs sadefinde koru.

Onu zamanında kullanırsan başına taĉ olur.”

⁹⁵ “Mevlānā Tevekkülü-i Erdebīlī’nin Şafvetü’s-Şafā’sındandır. Allah’ın rahmeti, onların hepsi üzerine olsun.”

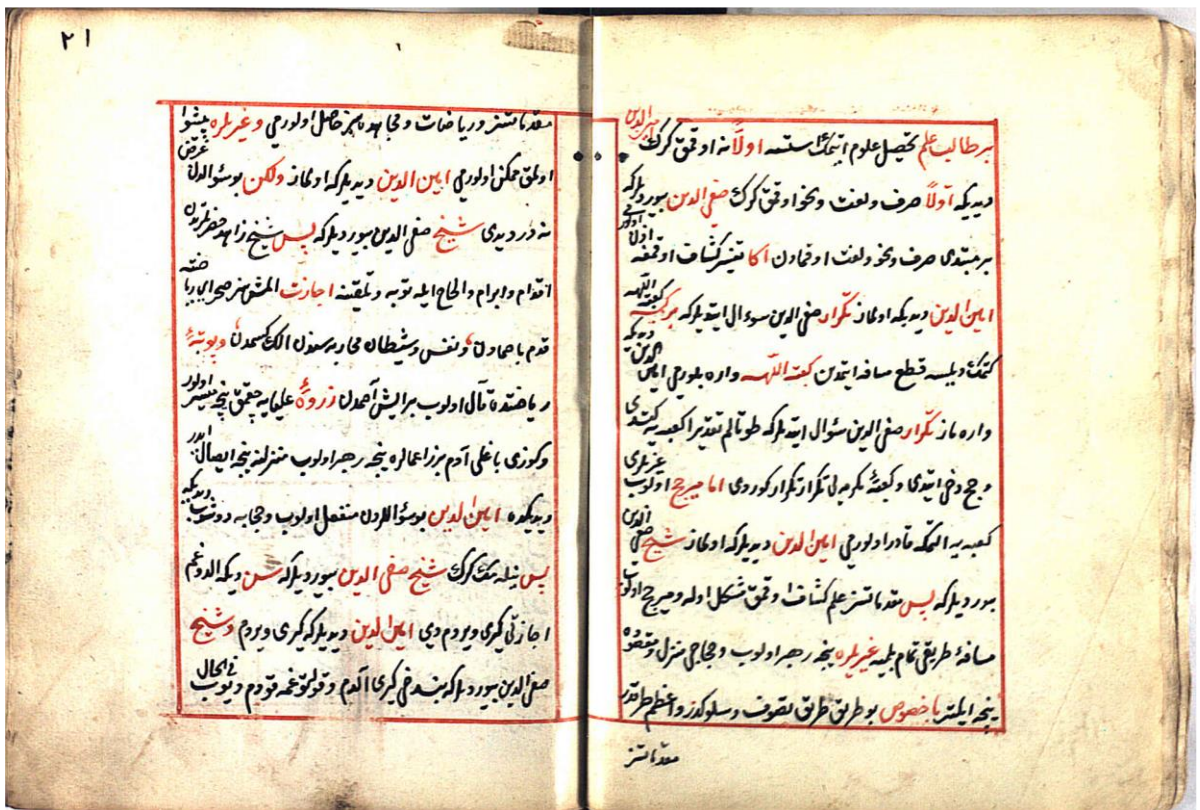
KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet (2009), *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- AKPINAR, Cemil (2000). İcâzet. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 21, ss. 393-400). İstanbul: TDV Yayınları.
- AŞKAR, Mustafa (1999). Bir Türk Tarikatı Olarak : Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: XXXIX: 535-563.
- AZAMAT, Nihat (1995). Erdebîlî, Alâeddin. *İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 11. İstanbul: TDV Yayınları.
- BABACAN, İsrail (2018). Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin Bilinmeyen Türkçe Bir Şiiri ve Şerhi. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*: 135-153.
- BAHADIROĞLU, Mustafa (2000). İbrâhim Zâhid-i Geylânî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 21, ss. 359-360). İstanbul: TDV Yayınları.
- CANKURT, Hasan (2014). *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- CANKURT, Hasan (2015). *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Miftâhu's-Sa'âde" Adlı Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*. Birinci Baskı. Ankara: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- CANKURT, Muhammet H. (19 Ağustos 2021). Seyyid Hasan Rızâyî El-Aksarâyî, *e-aksaray ansiklopedisi*, [ansiklopedi@aksaray.edu.tr/](mailto:ansiklopedi@aksaray.edu.tr) [Erişim Tarihi: 11.10.2023]
- CANKURT, Muhammet H. (2012). *Peygamber Aşkın Zirvesi Miftâhu's-Sa'âde (Mutluluk Anahtarı)-Manzûm Kasîde-i Bürde Şerhi*. Ankara: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- CANKURT, Muhammet H. (2021). *Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn (Azîz Mahmûd Hüdâyî Menâkıbnâmesi) Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin*. Ankara: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1999). İbn Bezzâz. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 19, ss. 378-379). İstanbul: TDV Yayınları.
- ÇAĞIRICI, Mustafa (2006). "Hasan Rızâyî ve Tezkiretü's-Sâlikîn ile Mahmûdiye Adlı Eserleri Tahkik ve Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ÇAKIR, Adalet (2006). *Mehmet Rif'at Efendi'nin Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirîlik*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇELİK, Neslihan (2019). *Şeyh Safî Tezkiresinin Nişâtî Tercümesi (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin- 1a-265b -Dizin-Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EKE, Nagehan U. (15/02/2014). "Hakkı, Bursalı İsmail Hakkı Bursevî". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/>[Erişim Tarihi: 11.10.2023]
- ERÜNSAL, İsmail (1995). Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, ss. 298- 314.
- Eşrefoğlu Rûmî (1972). *Müzekkin Nüfûs*. (Tanzim: Nedim Duru). İstanbul: Salah Bilici Yayınları.
- GÖKBULUT, Süleyman (2016). İbrahim Zâhid Gılânî Üzerine Bir İnceleme. *Medar Sûfî Araştırmaları Dergisi*. 13: 47-64.

- GÜNDÜZ, Tufan (2008). Safevîler. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 35, ss. 451-457). İstanbul: TDV Yayınları.
- GÜVEN, Mustafa Salim (2012). Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19: 105-142.
- HIZLI, Mefail (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 25. S. 1: 25-46.
- İbn Bezzaz Vehhab Rahman (2009). *Makâlât-ı Şeyh Safî (Safvatu's-Safâ 4. Bab)*, (haz. İsmail Kaygusuz). Ankara: Alevî Akademisi Yayınları.
- İsmail Hakkı Bursevî (1291). *Kitâb-ı Silsile-i Şeyh İsmail Hakkı bi-Tarîki Celvetî*. İstanbul: Haydarpaşa Hastanesi Matbaası.
- KARABIYIK, Edibali (2023). *Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KESKİNKILIÇ, Esra (1996). *Eşrefoğlu Rûmî Tarikatnâme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Filiz-Ayşe Yıldız (2005). Tezkire-i Şeyh Safî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 36: 9-104.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1968). *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- KUŞSAN, Ahmet-Mustafa Fırat Gül (2020). *Tabakât Eserleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Şeyh Hamîd-i Velî Hayatı-Eserleri ve Kabri*. Konya: Adım Matbaacılık-Aksaray Belediyesi Yayınları.
- KUTLU, Sönmez-Nizamettin Parlak (2008). *Şeyh Safiyeddin Erdebilî İshak İbni Cebraîl-Makâlât Şeyh Safî Buyruğu*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Mehmet Rif'at Efendi, Sâfi-i Sâdık'ın Risâlesinin Tercümesi, Sermet Çifter Kütüphanesi, Nr. 4.
- Muhammed Kâtib Neşâtî (2006), *Şeyh Safî Tezkiresi* (hızr. Möhsün Nağisoğlu, Sever Cabarlı, Rauf Şeyhzamanlı), Bakü: Nurlan Yayınları.
- MUSALI, Namiq (2016). Şeyh İbrahim Safevi Döneminde Erdebil Tekkesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 80: 9-30.
- MUSALI, Namiq (2017). Şeyh Safî Velâyetnâmesi: Tahkiki ve Transkripsiyonu. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 84: 163-193.
- NAMLI, Ali (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 23, ss. 102-106). İstanbul: TDV Yayınları.
- OYMAK, Güner (2000). *Eşrefoğlu Abdullah, Tarikatnâme (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖNGÖREN, Reşat (2008). Safeviyye. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 35, ss. 476-478). İstanbul: TDV Yayınları.
- ÖNGÖREN, Reşat (2008). Safiyyüddîn-i Erdebilî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 35, ss. 476-478). İstanbul: TDV Yayınları.
- ÖZDEMİR, Ali Rıza (2021). Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebilî'nin Etnik Kökeni ve İnancı Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 100: 235-252.
- ÖZEK, Ali (2002). el-Keşşâf. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 25, ss. 329-330). Ankara: TDV Yayınları.
- ÖZKAN, Nevzat (1998). *Aziz Mahmud Hüdâyî Arapça ve Türkçe Tarikatnâme*. Kayseri: Kıvılcım Yayınları.
- Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi (TH)*, Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, Nr. 3347.

- Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn (TS)*, Rızâî Hasan b. Abdu'r-rahmân Aksarâyî, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları, Nr. 41.
- SÖZER, Ahmed Necdet (1997). *Tekke Şiiri Dinî ve Tasavvufî Şiirler Antolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- ŞAH, Serap (2007). *Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri, ve Menkıbeleri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAŞGIN, Ahmet (2005). Şeyh Sâfi Menâkıbı ve Buyruklar. *Hacı Bektaş Velî Dergisi*. 33: 441-458.
- TOKAT, Feyza (2017). *Tezkire-i Şeyh Safî*. C. 1-2. Ankara: Grafiker Yayınları.
- TOSUN, Necdet (2019). Osmanlı Döneminde Farsçadan Türkçeye Tercüme Edilen Bazı Mühim Tasavvufî Eserler. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*. 20: 229-266.
- UÇAR, Hasan-Mustafa Şen (2017). *Hasan Rızâî El-Aksarâyî, Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttali'i Li-Esrâri'l-Ğaffâr*. 1. Baskı. Ankara: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- ULU, Mahmut (2021). "Sarı Abdullah Efendi'nin Semerâtü'l-Fuad Adlı Eserinde Somuncu Baba ve Melâmî Yönü". *VI. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (27-28 Ekim 2021) Tam Metin Kitabı*: 51-63.
- ULU, Mahmut (2021). Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risalesi" Adlı Eser. *Neşehir Hacı Bektaş Velî Üniversitesi SBE Dergisi-Hacı Bektaş Özel Sayısı*. Cilt. 11: 58-75.
- ULU, Mahmut (2021). Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*. C. 5. S. 1: 135-146.
- ULUDAĞ, Süleyman (1988). Abdülkâdir-i Geylânî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 1, ss. 234-239). İstanbul: TDV Yayınları.
- ÜNAL, Mehmet (2012). Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetîlik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 26: 91-104.
- ÜNVER, İsmail (2008). Çeviri yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3/6: 1-46.
- YAZAR, Sadık (06/06/2022). "Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi (Rızâî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. [http://tees.yesevi.edu.tr/\[Erişim\]](http://tees.yesevi.edu.tr/[Erişim]) Tarihi: 11.10.2023]
- YAZICI, Tahsin (1993). Cüneyd-i Safevî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 8, ss. 123-124). İstanbul: TDV Yayınları.
- YAZICI, Tahsin (1996). Gilân. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 14, ss. 68-69). İstanbul: TDV Yayınları.
- YILMAZ, Hasan Kâmil (1993). Celvetiyye. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 7, ss. 273-275). İstanbul: TDV Yayınları.
- YILMAZ, Hasan Kâmil (2011). *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarîkatı*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- YURTSEVER, Murat (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 23, ss. 107-108). İstanbul: TDV Yayınları.

Tecelliyât-ı Hüdâyi'nin Nazmen Şerhi (TH) Nüshası

غیرا بر سوز سوزیدن اول مجلسه تا لقب حضرت شیخ زاهد
 کلوب جزو دگرده بود بلکه یا صلی الدین بوانامتی خوش حاله
 که اول سنه تحکیم در روز اول
 گنج دولت که ازین سخن اسرار بود
 کفر اندر صدف سینه می درونجا
 کمال بود وقت حق بر سر تو ایچ
 منصفه العتقاد لولاً
 تو کلی ارد علی
 رحمت
 چکیز کیشی تنوی و نیت کمال
 سطح شرح شرفیایله و نیت
 یکمکه داخل اوله عالمه بود جا
 نسی و انبات ایله اول اوله بود
 حتی هدایت ایده اسان بود
 اوله دین
 ای ریح

ای ریح یا ره لم جملة نیت
 هده رساله فی بیان کیم
 بسم الله الرحمن الرحیم
 خلاصه حمد و منت اول و آخر
 ظهوری بوده اولمش در ظهوره
 کوشش ظاهر دکلمه در قوه
 خدا ظاهر در مخلوق مستور
 عجب صنع و عجب سرا علی
 همان لوت جهالتن الکی بو
 بو ظاهر بله یککله اوله مفروز
 عقال عقل چرشدن خلاص اول
 اینکیم یازدی عزیز بله چقی اوتولنه
 سمانا حضرت با عزیز خات المرقی
 بالاستعانة والیتظیم الیکرم
 که اوله در ظاهر و باطنه
 کوزی اولان دلیل استری
 نه وار کوز نرسه انی چشم خفا
 خلاصه کلامه حمد اوله سن
 که اولمش در عوالم جلوه کمال
 بو کوزدن ایچ کور بر ایچیم
 صفتکم معرفت اولان دور
 اقدم باده نوشش برم خال اول

اینکیم یازدی عزیز بله چقی اوتولنه
 سمانا حضرت با عزیز خات المرقی
 بالاستعانة والیتظیم الیکرم
 که اوله در ظاهر و باطنه
 کوزی اولان دلیل استری
 نه وار کوز نرسه انی چشم خفا
 خلاصه کلامه حمد اوله سن
 که اولمش در عوالم جلوه کمال
 بو کوزدن ایچ کور بر ایچیم
 صفتکم معرفت اولان دور
 اقدم باده نوشش برم خال اول

بسم الله الرحمن الرحیم
 خلاصه حمد و منت اول و آخر
 ظهوری بوده اولمش در ظهوره
 کوشش ظاهر دکلمه در قوه
 خدا ظاهر در مخلوق مستور
 عجب صنع و عجب سرا علی
 همان لوت جهالتن الکی بو
 بو ظاهر بله یککله اوله مفروز
 عقال عقل چرشدن خلاص اول

Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn (TS) Nüshası

